ALGEMEEN VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN

IN

NEDERLANDSCH-INDIË.

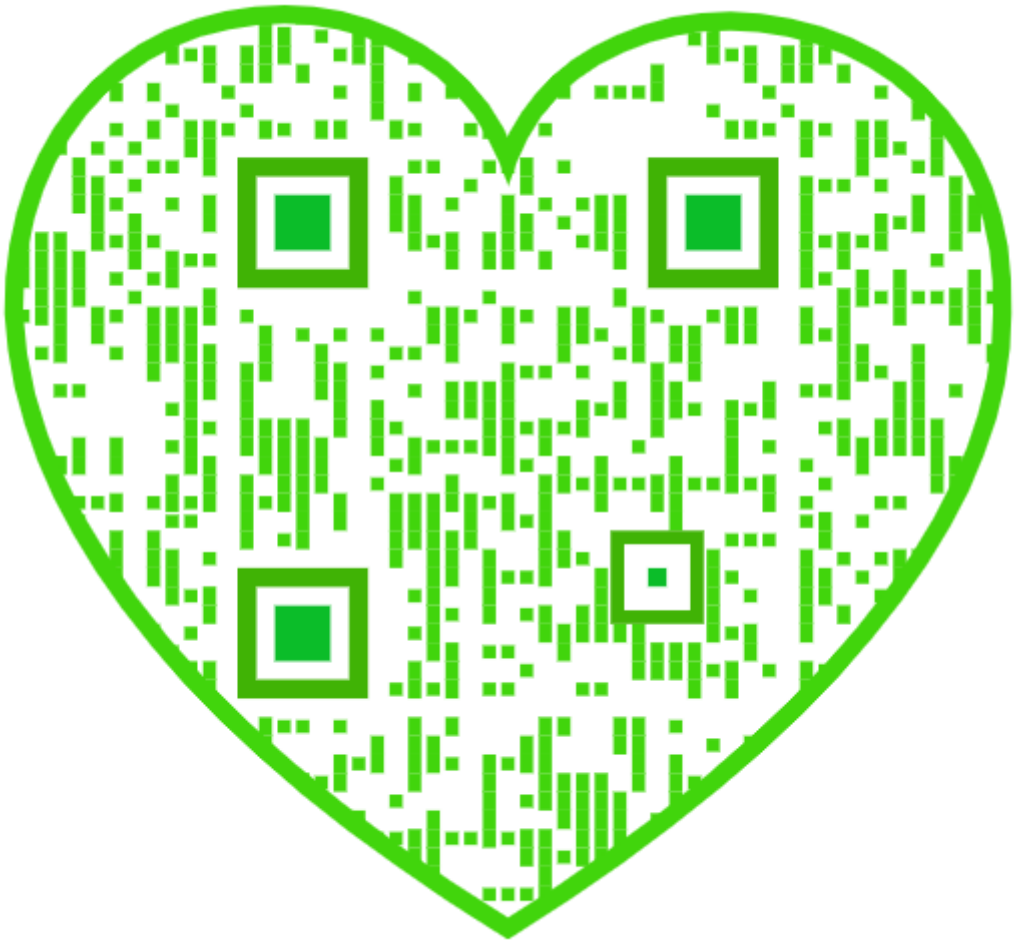

ALGEMEEN VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN

IN

NEDERLANDSCH-INDIË.

A.

VOOR EUROPEANEN EN INLANDSCHE CHRISTENEN,

OPGEMAAKT DOOR DE HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

B.

VOOR INLANDERS,

OPGEMAAKT TER ALGEMEENE SECRETARIE.

C.

GYMNASIUM WILLEM III,

OPGEMAAKT DOOR HET COLLEGIE VAN CURATOREN.

Afgesloten onder Ultimo 1860.

BATAVIA,

TER LANDS-DRUKKERIJ.

1861.

INDEX

OP HET ALGEMEEN VERSLAG VAN DEN STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN IN NEDERLANDSCH-INDIE, ONDER ULTIMO DECEMBER 1860.

VOOR EUROPEANEN EN INLANDSCHE CHRISTENEN.

HOOFDSTUK I.

ALGEMEEN OVERZICHT.

BLZ.

A. *Bestuur over het onderwijs* 1
Aftreding van den President der Hoofdcommissie van onderwijs, *Mr. A. Prins*. —
Benoeming tot President der Hoofdcommissie van onderwijs, *Jhr. Mr. H. C. van der Wijck*. —
B. *Gouvernements-onderwijzers* 3
Recapitulatie van het personeel bij het Schoolwezen over 1860 4
Toegekende onderwijzers-rangen en verleende admissiën. —
Eervol ontslag van den in *Nederland* benoemden onderwijzers-kweekeling *H. Velu* 5
C. *Uitbreiding van het onderwijs.*
Oprigting van eene Gouvernements 2e lagere school te *Ambarawa* . . . . . —
Opening van de school te *Ngawie* (Residentie *Madioen*) 6
Overweging tot oprigting van eene Gouvernements 2e lagere school te *Soerakarta* 7
Oprigting van eene Gouvernements lagere school te *Poerbolingo* (Residentie *Banjoemaas*) . . . . . —
Afwijzend beschikt op het voorstel, om te *Patjitan* eene Gouvernements lagere school op te rigten 8
Voorstel om te *Muntok* (eiland *Banka*) eene Gouvernements lagere school op te rigten . . . . . —
Vermeerdering van het onderwijzend-personeel, door de aankomst te *Batavia* van 6 onderwijzers en 12 onderwijzers-kweekelingen uit *Nederland* 9
Benoeming van nog 6 onderwijzers voor de Oost-Indische dienst . . . . . —
Afwijzend beschikt op de voorstellen, om ten laste van

BLZ.

de koloniale fondsen aan éene der Rijks-kweekscholen in *Nederland*, jaarlijks te doen inschrijven 6 besturende onderwijzers en 6 hulponderwijzers voor de Indische schooldienst 10

D. *Mededeelingen van onderscheiden aard.*

Nieuwe wet op het lager onderwijs in *Nederlandsch-Indië* . . . . . —

Nieuwe klassificatie der onderwijzers . . . . . —

Uitbreiding van den catalogus van schoolboeken en schrijfbehoeften voor de Gouvernements lagere scholen, met bepaling, dat alle *gratis* te verstrekken leermiddelen zullen worden voldaan regtstreeks aan de leveranciers *G. Kolff en Co.*, uit 's Lands kas te *Batavia* . . 11

Overweging om aan de Gouvernements-scholen kinderleesbibliotheken te verbinden . . . . . —

Vergelijking van het getal aanwezige kinderen van Europeanen en hunne afstammelingen te *Batavia*, met dat der werkelijk schoolgaande 12

Toegestaan om het onderwijs van de Ambachtschool te *Soerabaija* te houden in de localen der 1e en 2e Gouvernements lagere school aldaar . . . . . —

Toegestaan om op het terrein tusschen de 1e en 2e Gouvernements lagere school te *Samarang* eene gymnastieschool te plaatsen . . . . . —

Buiten beoordeeling gelaten, en alleen der Regering aangeboden het verzoek van *J. J. Langenhoff*, R. C. geestelijke te *Soengijslan* (eiland *Banka*), om eene geldelijke tegemoetkoming van *f 200* 's maands, tot bestrijding der kosten van het onderwijs onder de Chinesche en Christen-bevolking aldaar 13

Oprigting van eene Normaalschool voor de ondermeesters en kweekelingen te *Samarang* . . . . . —

Bepaling dat transportkosten bij verplaatsing altijd zullen worden verleend voor rekening van den Lande. . —

Idem, bij het toekennen van een binnenlandsch verlof wegens ziekte, van af de plaats van vestiging tot die, alwaar de zieke zich volgens geneeskundig certificaat ter genezing moet ophouden, en van daar terug naar de plaats zijner bestemming . . . . . —

Bepaald dat het examen voor den 1en of den 2en onderwijzers-

BLZ.

rang alleen te *Batavia* kan worden afgenomen, en dat bij een voldoend examen, aanspraak mag worden gemaakt op reis- en verblijfkosten voor rekening van den Lande 13
Examen voor onderscheidene Subcommissiën van onderwijs van eenige jongelingen, om toegelaten te worden op het gymnasium *Willem III* 14

HOOFDSTUK II.

Plaatselijk overzigt omtrent den staat van het Gouvernements- en particulier onderwijs.

Bantam 15
Batavia (Gouvernements-scholen) 16
Idem (Particuliere scholen) 20
Buitenzorg (Gouvernements-school) 22
Idem (Particuliere school) 24
Krawang . . . . . —
Cheribon 25
Tagal 26
Pekalongan 27
Samarang (Gouvernements-scholen) 28
Idem (Particuliere scholen) 34
Idem (Normaalschool) 35
Salatiga . . . . . —
Ambarawa 36
Pattie (Japara) . . . . . —
Japara (Gouvernements-school) 37
Idem (Pattie, Particuliere school). 38
Rembang . . . . . —
Soerabaija (Gouvernements-scholen) 39
Grissee 42
Soerabaija (Particuliere scholen) 43
Bangkallang 45
Sumanap 46
Pasoeroean (Gouvernements-school) . . . . . —
Idem (Particuliere school) 47
Malang . . . . . —
Probolingo (Gouvernements-school) 48
Idem (Particuliere school) 49
Bezoekie . » 50
Banjoewangie 51
Banjoemaas . . . . . —

BLZ.

Tjilatjap 52
Poerworedjo (Bagelen) 53
Wonosobo (idem) 55
Magelang (Kadoe) 56
Djokjokarta (Gouvernements-school) 58
Idem (Particuliere school) 59
Soerakarta . . . . . —
Madioen 60
Ngawie 61
Kedirie (Particuliere school) 62
Padang (Gouvernements-scholen) . . . . . —
Idem (Particuliere scholen) 65
Fort de Kock 66
Padang-Pandjang . . . . . —
Benkoelen 67
Riouw 68
Palembang 69
Bandjermasin . . . . . —
Makassar 70
Maros 73
Bonthain 74
Bima . . . . . —
Amboina 75
Banda 77
Ternate 78
Menado 79
Timor 81

HOOFDSTUK III.

Staat van het schoolwezen onder de Inlandsche Christenen.
Depok 82
Japara 83
Amboina . . . . . —
Instituut voor inlandsche onderwijzers . . . . . —
Drukpers van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap . 84
Staat van het onderwijs op de onderscheidene Gouvernements-Negorij en Genootschaps-scholen, tot *Amboina* behoorende 85
Idem op het eiland *Noussa-laut* 94
Idem op de Zuidkust van het eiland *Ceram* . . . . —

BLZ.

Idem te *Boano*, *Manipa*, *Boeroe* en op de *Aroe-Eilanden* 96
Algemeen overzigt nopens deze scholen 97
Menado (Minahassa) 98
Sangir-Eilanden 99
Gorontalo 100
Banda . . . . . —
Ternate 102
Timor 103
Naschrift van de Hoofdcommissie van onderwijs bij het eindigen van haar jaarlijksch verslag 104

HOOFDSTUK IV.

Kosten van het lager onderwijs aan Europeanen en Inlandsche Christenen in *Nederlandsch-Indië* 105

STATISTIEK.

A. Hoofdcommissie en Subcommissiën van onderwijs . . . 123
B. Aantooning der veranderingen, welke onder het personeel bij de Gouvernements-scholen zijn voorgevallen, gedurende het jaar 1860 131
C. Staat der Gouvernements-scholen en het getal leerlingen onder ultimo December 1860 132
D. Nominative staat der op ultimo December 1860 in Gouvernements dienst zijnde onderwijzers, ondermeesters en kweekelingen 133
E. Staat der aanwezige particuliere schoolinrigtingen en het getal leerlingen, onder ultimo December 1860 . . —
F. Staat, aanwijzende den naam, de plaats en den rang der Inlandsche onderwijzers in de residentie *Amboina*, met opgave tevens van het aantal schoolpligtige kinderen. 140
G. Staat der Gouvernements Inlandsche Christen-scholen en het getal schoolpligtige kinderen in de *Minahassa*, op ultimo December 1860, idem der Genootschaps- en Negorij-scholen 143

VOOR INLANDERS.

Voorwoord 151
1. Kweekschool te Soerakarta . . . . . —

BLZ.

II. Provinciale scholen 157
Bantam . . . . . —
Batavia . . . . . —
Buitenzorg . . . . . —
Krawang. school te Poerwakarta 158
Preanger Regentschappen . . . . . —
Cheribon 161
Tagal, school te Tagal 163
» » » Pamalang 164
» » » Brebes 165
Pekalongan 166
Samarang, school te Samarang 167
» » » Salatiga 168
» inlandsche Christenschool van den zendeling S. Kruijt 169
Japara, school te Pattie . . . . . —
» » » Japara 170
Rembang 171
Soerabaija 174
Reglement voor de inlandsche scholen ter hoofdplaats Soerabaija 176
Madura, school te Pemakassan 179
Pasoeroean, school te Pasoeroean 180
» » » Bangil 181
» » » Malang 182
Bezoeki . . . . . —
Bagelen, school te Poerworedjo 184
» » » Ambal 185
» » » Keboemen 186
Banjoemaas, school te Banjoemaas . . . . . —
» » » Poerbolingo 187
Banjoewangi 188
Kadoe, school te Magelang 190
» » » Fernanggoeng 191
Soerakarta . . . . . —
Djokjokarta 194
Madioen . . . . . —
Patjitan 197
Kediri 198
Gouvernement Sumatra's Westkust 200

BLZ.
Normaalschool voor inlandsche onderwijzers te Fort de Kock 200
Benkoelen 203
Banka 205
Celebes school te Makasser 206
» » » Maros 207
III. Schoolboeken 208
Verzamelings-staat. Opgave der ten behoeve van den inlander in de Gatenoemen residentien verstrekte en verkochte schoolboeken enz. over het jaar 1860 . . —

GYMNASIUM WILLEM III.

Verslag van het Collegie van Curatoren van het Gymnasium *Willem III*, over zijne verrigtingen tot 31 December 1860 . 221

HOOFDSTUK I.

ALGEMEEN OVERZIGT.

A. Bestuur over het Onderwijs.

Van Julij 1859 tot Julij 1860 onderging de nieuwe Hoofdcommissie van onderwijs geen verandering.

De President der Hoofdcommissie van onderwijs *Mr. A. Prins*, Lid van den Raad van *Nederlandsch-Indië*, bij Koninklijk besluit tot het hooge Staatsambt van Vice-President van den Raad van *Nederlandsch-Indië* geroepen zijnde, vond zich genoopt te verzoeken, van het Presidium der Hoofdcommissie van onderwijs te worden ontheven, niet alleen uithoofde van de vermeerdering der werkzaamheden aan dat ambt verbonden, maar ook dewijl ZijnHoogEd.Gestr. in het geval konde komen, van bij afwezigheid of onverhoopte ziekte van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, op eigen voorstellen te moeten beschikken. Bij Gouvernements besluit (1) werd uit dien hoofde, op zijn verzoek, eervol als President der Hoofdcommissie van onderwijs in *Nederlandsch-Indië* ontslagen, de Vice-President van den Raad van *Nederlandsch-Indië Mr. A. Prins*, onder dankbetuiging voor de belangrijke diensten, door hem in die betrekking bewezen, en bij artikel 2 van datzelfde besluit tot President der Hoofdcommissie van onderwijs in *Nederlandsch-Indië* benoemd, *Jhr. Mr. H. C. van der Wijck*, Lid van den Raad van *Nederlandsch-Indië*.

De nieuw benoemde President aanvaardde reeds den 15 September daaraanvolgende deze betrekking, en gaf daarvan bij circulaire (2) kennis aan de Hoofden der onderscheidene

(1) dd. 14 Augustus 1860 no. 1.

(2) dd. 15 September 1860 no. 73/129.

Departementen en Collegiën van algemeen bestuur, mitsgaders aan de Subcommissiën van onderwijs op *Java* en de *Buitenbezittingen*.

Ook onder de leden had ééne mutatie plaats. Het Lid der Hoofdcommissie van onderwijs *Mr. A. J. Swart*, Procureur-Generaal bij het Hoog Geregtshof van *Nederlandsch-Indië*, verzocht om een eervol ontslag, uithoofde van de veelvuldige dienstpligten aan zijn hoofdambt verbonden, waarop bij Gouvernements besluit (1) het lid der Hoofdcommissie van onderwijs in *Nederlandsch-Indië*, *Mr. A. J. Swart*, op zijn verzoek eervol werd ontslagen, onder dankbetuiging voor de als zoodanig door hem bewezen diensten, en in zijne plaats benoemd, de Majoor der Infanterie, Directeur der militaire school te *Meester-Cornelis*, *J. C. Rappard*.

Door de Hoofdcommissie van onderwijs, bij hare aan het Gouvernement gerigte missive (2), voorgesteld zijnde om haren Secretaris *J. A. Pattijn*, tot belooning voor zijne verdiensten en langdurige diensten te benoemen tot Honorair Lid der Hoofdcommissie van onderwijs, werd haar, na den Raad van *Nederlandsch-Indië* te hebben gehoord, bij Gouvernementsbesluit (3) medegedeeld, dat door eene beschikking overeenkomstig het boven omschreven voorstel, zou worden afgeweken van hetgeen is bepaald bij artikel 2 van het besluit van den Commissaris-Generaal van den 22 Junij 1827 (Staatsblad no. 62), waartoe voor het Indisch bestuur geene bevoegdheid bestaat, en dus in dat voorstel niet kon worden getreden.

De zamenstelling der Hoofdcommissie van onderwijs op ultimo December 1860 was als volgt:

Jhr. Mr. H. C. van der Wijck, Lid van den Raad van *Nederlandsch-Indië*, President.

J. C. de Kock van Leeuwen. Resident van *Batavia*, Vice President.

J. W. C. Diepenheim,
G. W. Fredzess,
H. P. Barkmeijer,
} Leden.

(1) dd. 8 Julij 1860 no. 30.
(2) dd. 27 Julij 1860 no. 17/127.
(3) dd. 15 Augustus 1860 no. 11..

H. van der Grinten,
Ds. A. van Davelaar,
D. Schuurman,
Mr. W. Rappard,
J. C. Rappard, } Leden.
J. A. Pattijn, Secretaris.
H. Perrison, Kommies.

B. Gouvernements onderwijzers.

Op ultimo 1859 bestond het in Gouvernements dienst zijnde personeel uit:

78 onderwijzers,
28 ondermeesters en
30 kweekelingen,

Totaal 136 personen.

Blijkens den hier achter gevoegden staat *Lett. B.* zijn overleden, ontslagen, eervol ontslagen, uit de dienst getreden, of met verlof naar *Nederland:*

1 onderwijzer overleden.
1 » ontslagen.
1 » eervol ontslagen.
1 ondermeester idem.
5 kweekelingen idem.
1 onderwijzer overgeplaatst bij het gymnasium *Willem III.*
1 ondermeester idem bij de telegrafie.
1 onderwijzer met verlof naar *Nederland.*

Totaal 12 personen, zoodat nog in dienst bleven 124 personen.

Daarbij nu geteld de hier te lande aangestelde:

2 ondermeesters,
4 kweekelingen,
3 onderwijzers van verlof uit Nederland teruggekeerd.

9

8 onderwijzers uit Nederland aangekomen.
12 ondermeesters idem.

Totaal 29 personen.

3 ondermeesters werden tot onderwijzers bevorderd en 7 kweekelingen tot ondermeesters; zoodat het in Gouvernements dienst zijnde personeel op ultimo December 1860, bestond uit:

87 onderwijzers,
41 ondermeesters en
22 kweekelingen.

Totaal 153 personen.

Voorts nog 4 onderwijzers met verlof in *Nederland* en 5 onderwijzers op wachtgeld, die eerlang eene plaatsing zullen erlangen.

RECAPITULATIE.

1859.			1860.		
af:		136	bij:		124
onderwijzers	5		onderwijzers	11	
ondermeesters	2		ondermeesters	14	
kweekelingen	5	12	kweekelingen	4	29
	Totaal	124		Totaal	153
			werkelijk in dienst zijnde personen.		

Na behoorlijk afgelegd examen is hier te lande toegekend:

de 2e onderwijzersrang,

Aan *H. C. A. Cornelius* (1)
» *J. W. P. Rasens* (2)
» *W. van der Lee* (3)

de 3e onderwijzersrang,

Aan *A. F. Gossiaux* (4)
» *L. E. Buflo* (5)
» *F. Daijers* (6)
» *G. H. Piekhaar* (7)
» *W. Hofstede* (8)
» *G. van Mill* (9),

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 9 Januarij 1860 no. 7/121.
(2) » » » 26 Mei 1860 no. 74/124.
(3) » » » 15 November 1860 no. 36/132.
(4 & 5) » » » 9 Januarij 1860 no. 7/121.
(6,7,8) » » » 26 Mei 1860 no. 59/124.
(9) » » » 15 November 1860 no. 36/132.

terwijl verder acten van toelating zijn uitgereikt tot het geven van openbaar onderwijs,

te *Batavia:*

Aan Mevrouw *C. A. d'Arnaud Gerkens*, geboren *Groebel*, (1)

te *Samarang:*

Aan Mevrouw *E. Mierop*, geboren *Muhlenveld*, (2)

te *Kediri:*

Aan Mevrouw *M. M. Smeding*. geboren *Janson*, (3) en

te *Probolingo:*

Aan Mevrouw *Wijsman*, geboren *Goedhuijs* (4).

Van de in 1851 uit *Nederland* aangekomen onderwijzerskweekelingen is *H. Velu*, op verzoek en uithoofde van ziekte, eervol uit 's lands dienst ontslagen.

C. Uitbreiding van het onderwijs.

Gouvernements 2e lagere school te Ambarawa.

In het verslag van het vorige jaar werd aangeteekend, dat eene Gouvernements beschikking werd ingewacht op het voorstel der Hoofdcommissie van onderwijs, om te *Ambarawa* eene Gouvernements *tweede* lagere school op te rigten. Reeds bij Gouvernements besluit van Februarij (5), werd die beschikking ontvangen en bepaald:

dat te *Ambarawa* tijdelijk zal worden opgerigt eene Gouvernements *eerste* lagere school, speciaal voor betalende leerlingen; zullende op die school van toepassing zijn de drie *eerste* klassen van betaling van het tarief van schoolgelden, vastgesteld bij het besluit van den 21 Junij 1847 No. 2 (Staatsblad No. 29 ;

dat aan die school zal worden verbonden, een *eerste* onderwijzer van den *tweeden* rang, op eene bezoldiging van *f* 150 's maands, een tiende aandeel in de schoolgelden, benevens vrije woning of wel eene indemniteit van huishuur

---

(1) » » » Besluit H. C. V. O. dd. 2 October 1860 no. 53/129.
(2) » » » 25 Augustus 1860 no. 30/128.
(3) » » » 26 Mei 1860 no. 75/124.
(4) » » » 5 December 1860. no. 44/132.
(5) dd. 16 Februarij 1860 no. 16.

van *f* 75 's maands, benevens een *tweede* onderwijzer op eene bezoldiging van *f* 100 's maands, een tiende aandeel in de schoolgelden, benevens vrije woning of wel eene indemniteit van huishuur van *f* 50 's maands;

dat voor aanmaak en gewoon onderhoud van schoolmeubelen zal worden toegestaan eene som van *f* 100 's jaars;

dat bij die school zal worden in dienst gesteld een bediende op eene bezoldiging van *f* 5 's maands;

terwijl de directeur der burgerlijke openbare werken werd aangeschreven, om onder toezending van de door de Hoofdcommissie van onderwijs aangeboden en bij zijne Directie verbeterde bescheiden, met eenigen spoed voorstellen te doen tot den bouw dienovereenkomstig van een tijdelijk schoollocaal voor 80 kinderen, zonder onderwijzerswoningen te *Ambarawa*.

Eindelijk werd nog aangeteekend:

a. dat een nader voorstel tot eersten aanmaak van de meubelen, benoodigd voor de te *Ambarawa* op te rigten school, later kan worden ingediend;

b. dat de thans bestaande Gouvernements lagere school te *Ambarawa* den naam zal dragen van Gouvernements *tweede* lagere school, en bestemd zal zijn voor kinderen, vallende in de drie *laagste* klassen van het tarief van schoolgelden, vastgesteld bij staatsblad 1847 no. 29.

Het onder *a* bedoelde voorstel door de Hoofdcommissie van onderwijs reeds ingediend zijnde, wacht de opening der school en de benoeming van den *eersten* en *tweeden* Onderwijzer nu slechts op het berigt, dat het schoollocaal kan betrokken worden.

NGAWIE.

De opening der nieuwe school te *Ngawie* wachtte, volgens mededeeling in het vorig verslag, op de aankomst van onderwijzers uit *Nederland*.

Den 30sten Maart kwam de onderwijzer *D. S. de Jong* aan, en werd bij besluit der Hoofdcommissie van onderwijs (1) als onderwijzer te *Ngawie* benoemd.

Bij Gouvernements besluiten (2) was reeds toegestaan eene

(1) dd. 11 April 1860 no. 6/125.

(2) dd. 20 Julij 1859 no. 5 en 10 Julij 1860 no. 12.

som van *f* 40 's maands voor inhuur van een tijdelijk schoollocaal met onderwijzerswoning, en eene som van *f* 300 voor den eersten aanmaak der schoolmeubelen, zoodat deze inrigting van openbaar onderwijs dan ook den 1sten Junij 1860 kon worden geopend. Zij is thans in volle werking, terwijl nopens de aanvankelijke uitkomsten van het onderwijs wordt verwezen tot het hoofdstuk » *Plaatselijk overzigt.* «

Speciaal voor de schoolzaken te *Ngawie* werd de Subcommissie van onderwijs te *Madioen* uitgebreid, en werden tot leden benoemd:

de tijdelijke Assistent-Resident te *Ngawie;*

de kapitein der infanterie *H. G, F. Peltzer;*

de Directeur van den buskruidmolen *H. van Berkel;*

de contrôleur bij de landelijke inkomsten en cultures *L. Mulock Houwer.*

Gouvernements 2de lagere school te Soerakarta.

Zoo als het verslag van het vorige jaar vermeldt, werd de Subcommissie van onderwijs te *Soerakarta* uitgenoodigd, om nader speciale en met redenen omkleede voorstellen in te dienen, nopens de splitsing der tegenwoordige school in eene Gouvernements *eerste* en *tweede* lagere school, nadat haar de grondslagen waren medegedeeld, die elders bij de splitsing waren gevolgd. Die voorstellen worden nog steeds ingewacht.

POERBOLINGO (BANJOEMAAS).

Ook te *Poerbolingo* bleek na gehouden onderzoek een genoegzaam getal kinderen aanwezig te zijn, om er eene Gouvernements school op te rigten. De noodige voorstellen daartoe werden door de Hoofdcommissie gedaan (1) in de maand Augustus, en reeds in November daaraanvolgende (2) werd de magtiging daartoe verleend, en bepaald:

dat te *Poerbolingo* (residentie *Banjoemaas*) zal worden opgerigt eene school voor lager onderwijs voor Europeanen en hunne afstammelingen, en dat daarop van toepassing zal zijn het reglement van orde, tucht en beheer voor de Gouver-

(1) Missive dd. 31 Augustus 1860 no. 44/127.

(2) Gouv. besl. dd. 6 November 1860 no. 9.

nements lagere scholen op *Java*, *Madura* en de *Buitenbezittingen*, met uitzondering van *Batavia*, *Samarang* en *Soerabaija*; tot het in werking brengen van welk reglement magtiging is verleend bij de resolutie van 24 September 1832 no. 25;

terwijl de Directeur der burgerlijke openbare werken werd aangeschreven, om in te dienen een project en begrooting van kosten voor den opbouw van eene school met onderwijzerswoning te *Poerbolingo* (residentie *Banjoemaas*), en de Resident van *Banjoemaas* uitgenoodigd, om de noodige voorstellen te doen ter voorziening in de tijdelijke behoefte aan localiteit, in afwachting dat de noodige gebouwen zouden zijn opgerigt, alsmede omtrent de eerste aanschaffing van schoolmeubilair, en om die voorstellen te doen door tusschenkomst van de betrokken autoriteiten.

Bij missive der Hoofdcommissie (1) werd vervolgens nog voorgesteld, om eene som van *f* 306 beschikbaar te stellen voor den eersten aanmaak der schoolmeubelen, benevens *f* 25 's maands voor de inhuur van eene woning ter hoofdplaats *Poerbolingo*, tijdelijk geschikt voor school en onderwijzerswoning, tot zoolang de noodige gebouwen zouden zijn daargesteld. Op deze voorstellen wordt alsnu eene beschikking ingewacht. Vermits de onderwijzer *H. Plantema*, den 4den December uit *Nederland* aangekomen, bestemd is, om de school te *Poerbolingo* in werking te brengen, kan aangenomen worden, dat deze inrigting van openbaar onderwijs in het begin der maand Februarij 1861 zal geopend zijn.

PATJITAN.

Ook voor deze plaats waren voorstellen bij de Hoofdcommissie van onderwijs ontvangen, om over te gaan tot de oprigting eener school; doch na gehouden onderzoek kwam het der Hoofdcommissie voor, dat het aanwezige getal kinderen voor als nog te gering moest worden geacht, om de oprigting eener school aan het Gouvernement voor te stellen.

MUNTOK (EILAND BANKA).

Door den Resident van *Banka* werd het voorstel gedaan (2)

(1) dd. 22 December 1860 no. 28/133.

(2) Missive dd. 14 November 1860 no. 3/122.

om te *Muntok* eene Gouvernements lagere school op te rigten. Uit den bij het voorstel overgelegden nominativen staat bleek, dat er 22 kinderen aanwezig waren, die van het onderwijs gebruik zouden maken, waarom de oprigting der school door de Hoofdcommissie aan het Gouvernement is voorgesteld.

Niet alleen de scholen, ook het personeel der onderwijzers werd dit jaar vermeerderd, als volgt:

de bij Gouvernements besluiten (1) voor de Oost-Indische dienst toegestane *zes* onderwijzers en *twaalf* onderwijzerskweekelingen, kwamen in den loop des jaars achtereenvolgend aan, en bekwamen onverwijld de navolgende standplaatsen:

J. H. Beddigs te *Weltevreden*,
J. Bekbergen te *Ternate*,
H. F. J. Camauer te *Bankallang*,
J. van Hout te *Makassar*,
D. S. de Jong te *Ngawie*,
J. A. Vermeulen te *Riouw*,
L. A. Allan te *Pasoeroean*,
H. W. Beck te *Amboina*,
J. F. Benz te *Amboina*,
M. ten Cate te *Soerakarta*,
C. H. E. Croes te *Banda*,
G. van Mill te *Batavia*,
E. J. Nijhoff te *Buitenzorg*,
H. Postma te *Menado*,
J. Smit te *Djokjokarta*,
G. C. Valkenhoff te *Buitenzorg*.

Ter vervanging van *K. Oethoff* en *R. de Vries* waren in *Nederland* benoemd: (2) *J. Strijkers* en *E. Jollij*, die bij aankomst in *Indië* geplaatst werden, de eerste te *Pekalongan* en de tweede te *Pasoeroean*.

Met niet minder dan 18 personen uit *Nederland*, werd dus het kader der onderwijzers in *Indië* weder versterkt; terwijl bij Gouvernements besluiten (3) alsnog in *Nederland* voor de dienst in *Indië* werden benoemd *zes* onderwijzers van den

(1) dd. 25 November 1859 no. 82 en 22 December 1859 no. 40.
(2) Gouv. besl. dd. 2 Maart 1860 no. 16.
(3) dd. 31 Augustus 1860 no. 44/127.

2den rang, met name *H. Plantema*, *A. C. Uljee*, (1) *N. Pol*, *Y Ruitenschild*, *C. F. Julius jr.* en *J. van Maaswinkel*. (2)

Op de voorstellen om ten laste der Koloniale fondsen aan éene der Rijks kweekscholen jaarlijks te doen inschrijven *zes* besturende onderwijzers en *zes* hulpondenwijzers voor de Indische schooldienst, zoodat na volbragten cursus, telken jare een gelijk getal voor de Oost-Indische dienst zou kunnen worden uitgezonden, werd bij Gouvernements besluit eene afwijzende beschikking ontvangen. (3)

D. Mededeelingen van onderscheiden aard.

Zooals in het vorig verslag is medegedeeld, was de Hoofdcommissie van onderwijs van Regeringswege verzocht (4), hare beschouwingen mede te deelen nopens het denkbeeld eener nieuwe klassificatie der onderwijzers, op den voet der regeling, voor de contrôleurs der landelijke inkomsten en cultures aangenomen.

Aan dien last zoo volledig mogelijk wenschende te voldoen, had de Hoofdcommissie vermeend, ter zake het gevoelen te moeten vragen van de Subcommissie van onderwijs te *Samarang* en te *Soerabaija*, zoomede van den hoofd- en de eerste onderwijzers der Gouvernements scholen te *Batavia*.

De betrekkelijke antwoorden zijn sedert ingekomen, en alle adviseurs konden zich geheel met de strekking der aangegeven denkbeelden vereenigen.

De Hoofdcommissie kon alzoo tot de afdoening dezer zaak gereedelijk overgaan. Uit overweging evenwel van het naauwe verband, waarin deze klassificatie stond tot de nieuwe wettelijke regeling van het onderwijs, in den breede besproken op pagina 18, 19 en 20 van het vorig verslag, en waarvoor het ontwerp bereids was ingediend, kwam het der Hoofdcommissie geraden voor, die beide ontwerpen te zamen en in verband tot elkander te behandelen, ten einde zoo doende een

---

(1) dd. 21 Augustus 1860 no. 25.

(2) dd. 20 October 1860 no. 4.

(3) Gouv. besl. dd. 16 Julij 1860 no. 31.

(4) Missive 1e. Gouv. Secr. dd. 28 Julij 1859 no. 1699c.

aaneensluitend geheel te verkrijgen. Dit nieuwe gezigtspunt aan de zaak gegeven, gaf evenwel aanleiding tot velerlei omwerking, en het is voornamelijk aan den daaruit voortvloeijenden meerderen arbeid te wijten, dat de geheele afdoening dezer aangelegenheid nog niet in dit jaar konde plaats vinden. Echter is het werk reeds zoodanig gevorderd, dat op ultimo April 1861 de gezamenlijke voorstellen met het daarbij behoorend finantieel overzigt, der Regering zal worden aangeboden.

De catalogus van schoolboeken en schrijfbehoeften voor de Gouvernements lagere scholen, werd dit jaar op voorstel van den Hoofd- en de eerste onderwijzers te *Batavia*, met een tal boekwerken en leermiddelen van den laatsten tijd verrijkt, en tot een tweeden druk overgegaan. Veel gemak zal ook ondervonden worden in de administratie, door de bereidwillig toegezegde hulp van den Directeur van Financiën, om te beginnen met het jaar 1861, de betaling van alle *gratis* te verstrekken boeken, prijzen en andere leermiddelen, te doen plaats vinden regtstreeks aan de leveranciers *G. Kolff & Co.* uit 's lands kas te *Batavia*.

Van de Maatschappij tot nut van 't Algemeen ontving de Hoofdcommissie de mededeeling (1), dat, met het oog op de vrij algemeen heerschende en reeds zoo dikwijls betreurde achterlijke ontwikkeling der Indisch-Europesche klasse, in den boezem der Maatschappij de wenschelijkheid was betoogd om aan de scholen kinderleesbibliotheken te verbinden. Dat het doel daarbij niet alleen was om den leeslust bij de jeugd op te wekken, en haar langs dien weg tot meer kennis en zedelijkheid op te leiden, maar ook om de Nederlandsche taal zuiverder ingang te doen vinden. Met al die belangstelling, welke de zaak vorderde, heeft de Hoofdcommissie dat plan overwogen; en daar ook zij het denkbeeld allezins toejuichte, de schooljeugd in de gelegenheid te stellen, steeds eene voor haar geschikte lectuur te doen bekomen, heeft zij onder toezegging van hare medewerking, der Maatschappij in overweging gegeven, om op die plaatsen, waar reeds volksbibliotheken bestaan, aan die inrigtingen tevens de voorgestelde kinderbibliotheken te verbinden.

(1) Missive dd. 31 Juij 1860 no. 9/57.

Ten einde het schoolgaan vooral van de minvermogende kinderen in de residentie *Batavia* zooveel mogelijk te bevorderen, wenschte de Hoofdcommissie bekend te zijn met het getal kinderen in iedere wijk tusschen de *zes* en *veertien* jaren, om alsdan eene vergelijking te kunnen maken met de bevolking op de Gouvernements en particuliere scholen, waardoor zij tevens bekend zoude worden met het aantal kinderen, vooral in de wijken der geringere klasse, hetwelk nog van onderwijs verstoken bleef. Zij wendde zich tot dat einde tot den Resident van *Batavia*, met verzoek haar in het bezit te stellen van eene opgave, bevattende het getal kinderen in iedere wijk afzonderlijk woonachtig. Door dien Hoofdambtenaar werd bereidwillig aan het voorschreven verzoek voldaan, en ontving de Hoofdcommissie de gevraagde opgave, waaruit bleek, dat 302 jongens en 360 meisjes of te zamen 662 kinderen in de onderscheidene wijken aanwezig waren. Op de verschillende scholen te *Batavia* bevonden zich ruim 800 kinderen, waarvan echter vele op *Java* te huis behooren, en alleen te *Batavia* tijdelijk op de kostscholen geplaatst zijn. Deze gunstige verhouding van het getal aanwezige, tot het getal schoolgaande kinderen, gaf der Hoofdcommissie dan ook de verblijdende overtuiging, dat te *Batavia* bijna geen of althans zeer weinig kinderen van onderwijs verstoken zijn.

Na de Subcommissie van onderwijs te *Soerabaija* te hebben gehoord, heeft de Hoofdcommissie in voldoening aan den haar gegeven last (1), aan het Gouvernement berigt, dat in de localen der Gouvernements *eerste* en *tweede* lagere school te *Soerabaija*, na afloop der gewone schooluren, gelegenheid bestaat om het onderwijs van de Ambachtschool te geven.

Even als boven gaf de Hoofdcommissie ook te kennen (2), dat er geen bedenkingen bestaan om toe te stemmen, dat door het bestuur der Maatschappij tot nut van 't Algemeen te *Samarang*, op het terrein tusschen de Gouvernements *eerste* en *tweede* lagere school aldaar, eene school voor de gymnastie zoude worden geplaatst.

(1) Gouv. renvooi dd. 20 Nov. 1860 no. 3.

(2) Commissoriaal dd. 13 December 1860 no. 8/133.

Door *J. J. Langenhoff*, Roomsch-Catholiek geestelijke te *Soengijslan* (residentie *Banka*), het verzoek gedaan zijnde, eene geldelijke tegemoetkoming van *f* 200 's maands te bekomen ter bestrijding der kosten voor het onderwijs der Chinesche- en Christenbevolking aldaar, zoo gaf de Hoofdcommissie, daartoe uitgenoodigd (1) te kennen, dat volgens de bestaande bepalingen hare bevoegdheid zich alleen uitstrekt over het onderwijs aan Europeanen en hunne afstammelingen, mitsgaders een algemeen toezigt over het onderwijs onder de inlandsche Christenen en het verleenen van hulp en ondersteuning, in verband met de beschikbare middelen. Aangezien dus hier sprake was van het verleenen eener subsidie aan iemand, over wiens onderwijs de Hoofdcommissie geen toezigt uitoefent, viel de onderwerpelijke aangelegenheid niet onder hare beoordeeling.

Naar aanleiding der circulaire van de Hoofdcommissie van het vorige jaar, waarbij de Subcommissiën van onderwijs werden uitgenoodigd om voor eene goede opleiding der onderwijzers-kweekelingen te waken, werd door de Subcommissie van onderwijs te *Samarang*, in overleg met de *eerste* onderwijzers der scholen aldaar, eene krachtige poging aangewend om het voorgestelde doel te bereiken, door de oprigting van eene *normaalschool*, alwaar de ondermeesters en kweekelingen dagelijks les ontvangen, ten einde zich voor het examen van onderwijzer te bekwamen.

Eene gunstige beschikking voor de onderwijzers in het bijzonder, verdient hier nog vermelding: namelijk de bepaling bij Gouvernements besluit (2), dat altijd transportkosten voor rekening van den lande bij overplaatsing zullen worden verleend, alsmede bij het toekennen van binnenlandsch verlof wegens ziekte, van af de plaats van vestiging tot die, alwaar de zieke zich volgens geneeskundig certificaat tot genezing zijner ziekte moet ophouden, en van daar terug naar de plaats zijner bestemming.

Terwijl almede bij Gouvernements besluit (3) is bepaald,

(1) Commissoriaal dd. 23 Junij 1867 no. 60/125.
(2) dd. 26 October 1860 no. 2.
(3) dd. 7 November 1860 no. 2.

dat de examens voor den *eersten* of *tweeden* onderwijzersrang, in het vervolg alleen kunnen worden afgenomen te *Batavia* voor de Hoofdcommissie van onderwijs; en de Gouvernements onderwijzers, die een voldoend examen voor den *eersten* of *tweeden* rang afleggen, aanspraak hebben op reis- en verblijfkosten voor rekening van den lande, van hunne standplaats naar *Batavia* en terug.

Ten slotte verdient nog mededeeling, dat voor de onderstaande Subcommissiën van onderwijs de ondervolgende jongelingen examen hebben afgelegd, ten einde toegelaten te worden als leerling op het gymnasium *Willem III.*

Subcommissiën van onderwijs: *Buitenzorg*, *Poerwakarta*, *Tagal*, *Samarang*, *Madioen*, *Soerakarta*, *Djokjokarta* en *Pasoeroean*.

Jongelingen: *W. Berettij*, *P. E. Berettij*, *R. H. Schultz*, *D. G. Schultz*, *C. P. F. Neeng*, *R. J. van Motman*, *F. H. Lebrecht*, *E. Neeng*, *C. W. J. van Motman*, *C. Schrijn*, *H. Zoetelief*, *C. L. G. van den Berg*, *T. Hamelberg*, *B. Crone*, *W. L. G. Brouwer*, *J. M. Essche*, *J. J. Diederiks*, *J. H. W. Verstift*, *G. J. van Essel*, *W. de Vogel*, *F. W. Willemsen*, *G. A. Hogenraad*, *J. G. J. Akker*.

HOOFDSTUK II.

PLAATSELIJK OVERZIGT omtrent den staat van het Gouvernements- en particulier onderwijs onder de Europeanen en hunne afstammelingen, getrokken uit de verslagen der onderscheidene Subcommissiën.

BANTAM.

Het getal leerlingen bij de Gouvernements lagere school te *Serang*, bedroeg in den aanvang van het jaar 1860, *21*; — In den loop van het jaar vermeerderde dit met *5*, terwijl daarentegen de school hebben verlaten *7* kinderen; zoodat bij het einde van het jaar overbleven *19* leerlingen, waarvan *16* jongens en *3* meisjes.

Het getal *gratis* onderwijs genietende leerlingen bedroeg *14*.

In de maand Julij werd een openbaar en in de maand December een besloten examen gehouden.

De resultaten dezer beide examens waren allezins bevredigend; vooral in het schrijven, de aardrijkskunde en geschiedenis gaven de leerlingen blijken van vorderingen.

De toestand van het onderwijs in het afgeloopen jaar heeft dan ook niets te wenschen overgelaten.

Mutatiën bij het onderwijzend personeel hebben niet plaats gehad.

Ter vervanging van het op verzoek, eervol ontslagen lid der Subcommissie *Mr. G. P. ten Cate* (1) is tot lid benoemd *J. P. G. Le Rutte*, officier van gezondheid 3e klasse.

Het schoolgebouw voldoet in alle opzigten; het meubilair bevindt zich in goeden staat, en in de schoolbehoeften is genoegzaam voorzien.

(1) Gouv. besl. dd. 15 October 1860 no. 8.

BATAVIA.

Gouvernements 1e lagere school.

Gedurende den loop van 1860 heeft het onderwijzend personeel geen verandering ondergaan.

Het getal leerlingen bedroeg op den laatsten December van dat jaar *68*, en is dus in vergelijking met het vorige jaar met *7* toegenomen. Van die leerlingen ontvangen *9 gratis* onderwijs, zijnde de kinderen der onderwijzers.

Als gewoonlijk werkten de menigvuldige mutatiën nadeelig op de vorderingen der leerlingen. Intusschen gaven de gehouden examina, in weerwil van dien ongunstigen invloed, stof tot bijzondere tevredenheid over het onderwijs op deze school.

Ook dit jaar werd de Hoofdonderwijzer *B. Andeweg* uitgenoodigd, om ten overstaan van den Raad van Directeuren, van ruim *dertig* ambtenaren een examen te helpen afnemen, ter verkrijging van het radikaal van Indisch ambtenaar der 2e klasse; en ook dit jaar ontving de heer *Andeweg* van wege de Regering eene betuiging van dank voor de wijze, waarop die taak door hem werd vervuld.

De onderwijzerswoningen, het schoollocaal, benevens de schoolmeubelen en leermiddelen bevinden zich in go den staat.

Tijdelijk werd aan deze school werkzaam gesteld, de onderwijzer voor de Oost-Indische dienst, *J. H. Beddigs*; terwijl de Hoofdonderwijzer *B. Andeweg* benevens de *tweede* en de *derde* onderwijzer *R. Sleeswijk Veenstra* en *J. M. Rosskopff* het geheele jaar onafgebroken werkzaam bleven.

Gouvernements 2e lagere school.

Bij het onderwijzend personeel hadden in dit jaar geen mutatiën plaats. De in Junij 1859 benoemde *derde* onderwijzer *J. O. Boulet*, heeft eerst den 19 Maart daaraanvolgende deze betrekking aanvaard, dewijl hij de school te *Banda* tot de komst van zijnen opvolger moest blijven besturen.

Van den 23 Junij tot den 20 Julij is aan deze school tijdelijk werkzaam geweest de voor de Oost-Indische dienst benoemde onderwijzer van den tweeden rang *J. van Hout*, die daarna ter beschikking is gesteld van de Subcommissie

van onderwijs te *Makassar*. Zoo als in het verslag over 1859 vermeld is, was het al te voorzien, dat door de nabijheid van twee nieuwe, op gelijken voet werkende liefdadige inrigtingen, het aantal leerlingen dezer school zou verminderen, en meer geëvenredigd worden aan het onderwijzend personeel.

Door de verschillende, in dat verslag aangehaalde omstandigheden, begon dan ook deze school in Januarij met *79* leerlingen; evenwel klom dit getal later tot *102*. Gemiddeld hebben *92* leerlingen 's maands de school bezocht. Er werden in dit jaar toegelaten *54* leerlingen, terwijl er *61* de school verlieten. Het openbaar examen had plaats op den 30 Junij, en het besloten op den 21 December; bij welke gelegenheden het der Hoofdcommissie van onderwijs gebleken is, dat de leerlingen goede vorderingen hadden gemaakt, en de onderwijzers aan deze school, bij de noodige geschiktheid, steeds met den meesten ijver werkzaam zijn.

Het schoollocaal, gedurende de groote vacantie in Julij op nieuw geverwd, voldoet bij voortduring, en de meubelen en leerbehoeften zijn in goeden staat.

Gouvernements 3e lagere school.

In het onderwijzend personeel had de volgende verandering plaats:

De 2e onderwijzer *J. A. P. de Visser*, tot 2en onderwijzer bij de Gouvernements 1e school te *Soerabaija* bevorderd (1), vertrok in de maand Februarij naar zijne nieuwe standplaats, en werd vervangen door den onderwijzer bij de Gouvernements 2e lagere school te *Makassar*, *J. C. Tamson* (2).

In de maand Junij werd bij deze school werkzaam gesteld de onderwijzer voor de Oost-Indische dienst *J. A. Vermeulen* (3), die in de daaropvolgende maand Julij, tot onderwijzer bij de Gouvernements lagere school te *Riouw* benoemd (4), naar deze plaats vertrok.

---

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 17 Dec. 1859 no. 78/120.
(2) » » » 24 Dec. 1859 no. 43/121.
(3) » » » 21 Mei 1860 no. 3/126.
(4) » » » 9 Julij 1860 no. 31/127.

Het door het Gouvernement ingehuurde gebouw op *Goenong Sakarie* gelegen, waarvan in het vorig verslag melding gemaakt is, diende dit jaar nog altijd voor schoollocaal en tevens tot woning voor den 1en onderwijzer.

Op ultimo December 1859 bedroeg het getal leerlingen *60*. Gedurende 1860 zijn er bijgekomen *34*, en hebben er de school verlaten *23*; zoodat op ultimo December 1860 het aantal leerlingen was *71*, van welke *18* betalende en *53* gratis.

Bij gelegenheid van het gehouden examen op den 1 Julij en dat op den 22 December, gaven de leerlingen door alle klassen heen, menigvuldige blijken, dat zij sedert de oprigting dezer school, merkelijk in ontwikkeling en kennis waren vooruitgegaan.

De hoofdvakken, waarin op deze school onderwijs gegeven wordt, zijn: lezen, schrijven en rekenen; terwijl, voor zoo verre dit met alle leerlingen mogelijk is, hun geleerd wordt zich verstaanbaar, zoo schriftelijk als mondeling in de Nederlandsche taal uit te drukken; aan welk laatste vak het taalonderwijs vooral dienstbaar gemaakt wordt.

De overige vakken, als: aardrijkskunde en geschiedenis worden minder behandeld met het doel om de leerlingen eene volledige kennis daarvan te doen verkrijgen, hetgeen ook trouwens door den korten tijd, dien zij gewoonlijk op school blijven, onuitvoerbaar is, dan wel als middel gebezigd tot ontwikkeling van het verstand, door het aanbrengen van juiste en duidelijke begrippen.

Stadsschool te Batavia.

Het onderwijs aan de Stadsschool heeft gedurende het jaar 1860 onafgebroken voortgang gehad.

Het getal leerlingen bedroeg bij het begin des jaars *98*, het getal bijgekomene *28* en dat der vertrokkene *26*; zoodat op ultimo December *90* leerlingen de school bezochten, waaronder *65* jongens en *24* meisjes waren.

Het getal *gratis* leerlingen bedroeg *70*.

De opkomst der kinderen was in dit jaar beter dan in het vorige, hetwelk voornamelijk moet toegeschreven

worden aan het meer gunstige weder in vergelijking van het vorige jaar.

Reeds meer dan twee jaren ontbrak een ondermeester aan deze school. In dit jaar is daarin voorzien door de benoeming van den uit *Nederland* aangekomen onderwijzerskweekeling, *G. van Mill* (1).

De besturende onderwijzer *J. Schoonderbeek* en de *tweede* onderwijzer *J. Kunst* bleven het geheele jaar onafgebroken werkzaam. De gehouden openbare en besloten examens gaven de overtuiging, dat het onderwijs op deze school bevredigende uitkomsten geeft.

Het schoollokaal, de meubelen en leermiddelen verkeeren in een gunstigen staat.

Meester-Cornelis.

Gedurende het jaar 1860 is in het onderwijs aan deze school geene noemenswaardige verandering voorgevallen, en heeft zich dit op de hoogte van vroegere verslagen goed staande gehouden.

1 e school werd gemiddeld bezocht door *25* kinderen; afgevoerd werden er *13*, terwijl er *12* werden opgenomen; op ultimo December 1860 waren er *24* kinderen aanwezig.

De school wordt bij voortduring gehouden in de pendoppo van een door het Gouvernement ingehuurd huis, in afwachting, dat er een ander schoolgebouw voor Gouvernementsrekening zal zijn daargesteld, waartoe reeds autorisatie is verleend (2).

Bij het in dit jaar gehouden December-examen stond de onderwijzer *R. J. L. Weijhenke* nog aan het hoofd dezer school; doch zou haar spoedig verlaten om in eene particuliere betrekking over te gaan.

Het openbaar en besloten examen van de kinderen, die deze school bezoeken, heeft zeer voldaan, en het bleek, dat op de verstandsontwikkeling der leerlingen met vrucht was gewerkt.

---

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 18 April 1860 no. 7/125.

(2) Gouv. besluit dd. 8 October 1857 no. 3.

Schoolmeubelen en leermiddelen verkeeren in voldo nden staat.

PARTICULIERE INRIGTINGEN TE BATAVIA.

Particuliere dag- en kostschool van G. Verhulp.

Deze, van ouds gunstig bekende school, mogt zich weder in 1860 over een groot aantal kinderen verheugen; zij telde *100* scholieren.

De geringe vermindering, welke zij onderging, was daaraan toe te schrijven, dat een aantal élèves, na hun examen daartoe afgelegd te hebben, op het gymnasium *Willem III* hunne studiën gingen voortzetten.

De onderwijzer *G. Verhulp* wordt in het onderwijs door twee geëxamineerde onderwijzers bijgestaan, terwijl de Maleische en de Javaansche taal nog steeds door den Inlandschen meester *Suchaimi* worden onderwezen.

Particuliere Meisjes dag- en kostschool van Mevrouw Klussman, geb. Wendt.

Deze inrigting van onderwijs handhaafde gedurende den loop van 1860 haren bloeijenden toestand. Zij telde *98* leerlingen, van welke *29* kostkinderen.

Een goed personeel, bestaande uit de Directrice en *vijf* onderwijzeressen, waarvan er *vier* geëxamineerd zijn, is aan deze school verbonden; terwijl eene Europesche bonne het toezigt over de kostkinderen uitoefent.

Het onderwijs omvat, behalve de gewone vakken, de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche taal; terwijl zang, piano, teekenen en dansen door afzonderlijke meesters onderwezen worden.

Particuliere dag- en kostschool van J. J. J. Snellebrand.

Mogt de onderwijzer *Snellebrand* zich in het vorige jaar zoodanig over de vermeerdering zijner scholieren verheugen, dat hij te rade werd, een zeer ruim en doelmatig huis, aan de westzijde van het Koningsplein gelegen, voor zijne inrigting aan te koopen, het jaar 1860 gaf zijne school een gevoeligen, doch tevens eervollen slag. Hij zag *20* zijner leerlin-

gen, het voor het gymnasium *Willem III* vereischte examen afleggen en toegelaten worden. Weldra begon dan ook deze school zich van haar verlies te herstellen.

De onderwijzer *Snellebrand*, wordt in de vakken van lager en middelbaar onderwijs door twee geëxamineerde onderwijzers bijgestaan; terwijl in afzonderlijke vakken, zoo als: teekenen, muziek, de Maleische en de Javaansche taal, door afzonderlijke meesters onderrigt gegeven wordt.

Kost- en dagschool van Mevrouw Hoola van Nooten.

De ziekelijke toestand, waarin deze institutrice sedert eenigen tijd verkeerde, noodzaakte haar, een voor hare gezondheid gunstiger klimaat te zoeken; waarom zij in de maand September hare kostschool, uit een *twintigtal* élèves bestaande, te *Batavia* ophief, en met toestemming der Hoofdcommissie van onderwijs naar *Buitenzorg* overbragt.

Particuliere dag- en kostschool van L. Bras.

Aanvankelijk mogt zich deze school in eene groote uitbreiding verheugen; doch de moeijelijkheid om een voldoend onderwijzend personeel daaraan te verbinden, en de ziekelijke toestand zijner echtgenoot, deden den onderwijzer besluiten zijne inrigting, waarin destijds nog *50* leerlingen waren, in de maand November op te heffen.

Particuliere dag- en kostschool der Ursulinen (Religieusen), onder de leiding van Mejufvrouwen A. C. Verhuijght en J. A. G. F. van Gemert.

Dit instituut is in *twee* afzonderlijke inrigtingen verdeeld, waarvan de eene op *Noordwijk*, voornamelijk voor internen bestemd is, wier getal met eenige externen, ruim *50*, bedraagt.

Het onderwijs strekt zich uit tot alle vakken, die tot eene volledige opvoeding vereischt worden.

Voor de ligchamelijke en zedelijke opvoeding wordt de meest moederlijke zorg gedragen.

De andere inrigting op *Weltevreden* is voornamelijk voor externen bestemd. Deze wordt door een *70*tal kinderen bezocht, die in de gewone vakken van onderwijs, de Fransche taal, de muziek en vrouwelijke handwerken onderwezen worden.

Ten einde armen en behoeftigen gelegenheid tot onderwijs te bezorgen, werd deze inrigting eene afzonderlijke school voor minvermogenden toegevoegd, welke door een *80*tal kinderen bezocht wordt, aan welke geheel *gratis* onderwijs wordt gegeven.

Zes geëxamineerde en zes niet geëxamineerde onderwijzeressen zijn aan deze scholen verbonden, welk getal door een bereids uit *Europa* naar *Indië* vertrokken personeel, staat vermeerderd te worden.

Particuliere school van Mejufvrouw Brusse.

Mejufvrouw *Brusse* mogt zich gedurende het jaar 1860 over den vooruitgang harer school verheugen: het aantal kinderen, dat het vorige jaar *15* bedroeg, steeg tot *20;* allen meisjes.

Een zeer voldoend onderwijzend personeel is aan deze inrigting verbonden, wordende de Hoofdonderwijzeres nog door éene geëxamineerde en éene niet geëxamineerde onderwijzeres bijgestaan.

Het onderwijs loopt over de gewone vakken, de Fransche en de Engelsche taal en vrouwelijke handwerken.

School van Mejufvrouw Gaijmans.

Deze onderwijzeres zag haren ijver door meerdere uitbreiding van hare school in den loop van dit jaar beloond; het getal leerlingen, meerendeels meisjes, steeg tot *30.*

Het onderwijs strekt zich uit over de gewone vakken, de Fransche taal, de muziek, het teekenen en vrouwelijke handwerken.

Mejufvrouw *Gaijmans* wordt in het onderwijs door twee secondanten geassisteerd.

BUITENZORG.

Gedurende het afgeloopen jaar heeft de onderwijzer *H. van der Wulp*, met vrucht het onderwijs aan deze school voortgezet.

De hem toegevoegde ondermeester *G. C. Valenhoff* (1), en de reeds vroeger aanwezige ondermeester *F. J. C. Klaar* stonden hem naar behooren ter zijde.

---

(1) Besluit Hoofdc. van onderwijs dd. 16 Februarij 1860, no. 8/121.

Laatstgenoemde werd echter in den loop van het jaar, na voorafgaand examen voor den 3den onderwijzers-rang, overgeplaatst als besturend onderwijzer aan de Gouvernements lagere school te *Poerworedjo* (*Bagelen*) (1), en vervangen door den ondermeester *E. J. Nijhoff*, (2) waardoor thans *twee* ondermeesters aan deze school werkzaam zijn, welke hulp eene gunstige uitwerking heeft op de schooljeugd.

Beide ondermeesters zijn gehuisvest bij den besturenden onderwijzer, en genieten voortdurend zijne bijzondere leiding tot hunne verdere ontwikkeling. (3)

Het openbaar examen der leerlingen had op den 19den Julij plaats, en het besloten op den 22sten December.

Het onderzoek naar de gemaakte vorderingen leverde bij die gelegenheden uitkomsten op, welke allezins de tevredenheid van de Subcommissie verdienden.

De gezondheidstoestand der kinderen was gunstig.

Het getal schoolgaande kinderen bedroeg in het afgeloopen jaar gemiddeld *53*, waarvan *37* jongens en *16* meisjes; van deze leerlingen waren *24* betalende en *29* gratis.

De mutatiën onder hen waren wederom vrij belangrijk. De *28* kinderen, welke gedurende 1860 de school achtereenvolgend hebben verlaten, werden door *24* nieuw aankomende vervangen.

Onder de eersten bevonden zich een paar jongens met bestemming voor het gymnasium *Willem III*.

Sedert de oprigting dezer instelling heeft de Subcommissie van onderwijs zich beijverd, om het onderrigt ter Gouvernements lagere school zooveel mogelijk aansluiting te geven aan het middelbaar onderwijs.

Onder de leden der Subcommissie hadden de volgende mutatiën plaats:

De heer *C. de Groot* verzocht en bekwam een eervol ontslag, onder dankbetuiging voor de door hem bewezen diensten, en werd vervangen door den heer *J. Dekker* (4); terwijl de heer *D. W. Rost van Tonningen*, wegens vertrek een gelijk verzoek indiende, waarop nog niet

(1 & 2) Besluit Hoofdc. van onderwijs dd. 18 April 1860, no. 8/125.

(3) Circulaire Hoofdc. van onderwijs dd. 31 December 1859, no. 17/121.

(4) Gouv. besl. dd. 5 November 1860, no. 5.

is beschikt, zijnde tot diens vervanger voorgedragen *Mr. K. H. Tutein Nolthenius*.

Het ruim en luchtig schoollocaal blijft in allen deele aan de bestemming voldoen en wordt behoorlijk onderhouden, zoomede het schoolmeubilair.

Instituut voor jonge jufvrouwen van Mevrouw Hoola van Nooten, geb. van Dolder.

Deze school voor middelbaar onderwijs werd na verkregen admissie van de Hoofdcommissie (1) in de maand October 1860 geopend, en telt thans 5 kostkinderen.

Uithoofde van haar kort aanwezen te dezer plaats kan van deze inrigting weinig worden gezegd.

KRAWANG.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars 20.

Gedurende 1860 zijn er bijgekomen 4; daarentegen zijn er 4 vertrokken, zoodat bij het einde des jaars 20 leerlingen aanwezig bleven. Van de vier leerlingen, die de school hebben verlaten, is er één overgegaan naar het gymnasium *Willem III*, de tweede bij de telegrafie, terwijl de derde en de vierde naar elders zijn vertrokken.

De opkomst der leerlingen is naar wensch.

De uitslag van het op den 22sten December gehouden besloten examen was zeer gunstig.

De toestand van het onderwijs laat weinig te wenschen over.

Sedert de oprigting der school tot en met het einde dezes jaars bestond er geen mutatie bij het onderwijzend personeel. Voortdurend bleef de besturende onderwijzer *A. J. L. Lempe* werkzaam.

Bij het personeel der Subcommissie van onderwijs hebben mutatiën plaats gehad, door het vertrek naar elders van de leden *A. C. Simons* en *J. W. Cordromp*. In hunne plaats zijn voorgesteld *A. C. Vogler*, Civiel geneesheer en *A. J. Dutrieux*, chef van het telegraafkantoor (2).

Tot dus verre bestaat er nog geen schoollocaal, en wordt

(1) Besluit dd. 8 September 1860 no. 21/129.

(2) Missive Subc. van onderwijs dd. 14 December 1860, no. 1387/27.

tot het geven van onderwijs ingehuurd een gedeelte van de woning van den onderwijzer tegen *f 15* 's maands. (1)

De schoolmeubelen bevinden zich in goeden staat, en worden goed onderhouden.

De leermiddelen zijn voldoende.

CHERIBON.

Het getal leerlingen, waaraan gedurende 1860 onderwijs is gegeven, bedroeg gemiddeld *30* 's maands, waarvan *12* betalende en *18*, welke gratis onderwezen werden.

De gemiddelde getalsterkte, was in 1858, *41* leerlingen en in 1859, *45;* het jaar 1860 daarmede in vergelijking brengende, bestaat er een betrekkelijk groote vermindering.

De hoofdoorzaak daarvan is de mutatie onder de Europesche bevolking.

De leerlingen komen over het algemeen nog al vlijtig ter schole.

De gehouden examens leverden bewijzen, dat de onderwijzer *J. I. W. Abell* steeds met vrucht arbeidt.

Bij het laatste examen heeft de hoogste klasse uitgemunt in de kennis van de regelen in de Nederlandsche taal; ook waren de vorderingen in het rekenen bij genoemde klasse hoogst bevredigend.

Bij het lezen werden de leesteekens wel met juistheid in acht genomen, maar de uitspraak was slecht. Dit laatste is evenwel minder te wijten aan den onderwijzer dan wel aan de omgeving der kinderen.

Het schrijven is en blijft slecht.

De toestand van het onderwijs is over het algemeen goed; doch veel moet er in de huiselijke kringen veranderen, voor dat het gewenschte uitkomsten zal opleveren.

De besturende onderwijzer *Abell* wordt bijgestaan door den kweekeling *J. Claeijs*, die onlangs met goed gevolg het examen voor den *vierden* onderwijzers-rang heeft afgelegd.

Mutatiën onder het onderwijzend personeel zijn er gedurende het afgeloopen jaar niet geweest.

---

(1) Gouv. besluit dd. 15 November 1860, no. 100.

De voorzitter der Subcommissie, de heer *V. P. G. de Serière* is vervangen door den heer *H. Kleijn van de Poll.*

De school wordt gehouden in een daarvoor ingehuurd huis, dat tevens dient tot onderwijzers-woning, en voldoet zeer wel.

Het meubilair is in goeden staat en vordert geene noemenswaardige voorziening.

Met de beschikbare leermiddelen weet de onderwijzer in de behoefte te voorzien.

TAGAL.

In den aanvang van het jaar 1860 bedroeg het cijfer der onderwijs genietende kinderen *31*, welk getal gedurende 1860 is vermeerderd met *4*, terwijl daarentegen *12* kinderen de school verlieten; zoodat op ultimo 1860 aanwezig waren *23* scholieren, waaronder *14* jongens en *9* meisjes, en waarvan *10* leerlingen *gratis* onderwijs genoten.

De opkomst der leerlingen vond over het algemeen geregeld plaats.

Het openbaar examen is gehouden op den 16den Julij 1860, waarvan de uitkomsten de volgende waren:

In het schrijven waren over het algemeen goede vorderingen gemaakt.

Het lezen was redelijk, doch met het gewone afgebroken accent.

In de taalkunde was vrij goed onderrigt gegeven, zoomede in het rekenen, waarin het onderwijs zich bepaalde tot de vier hoofdregelen.

In de kennis der aardrijkskunde, alsmede in die der algemeene en Nederlandsche geschiedenis, waren de leerlingen achterlijk.

De vragen, betrekking hebbende op alles wat in het onderwijs op geheugenwerk gegrond is, werden vlug beantwoord, doch de toepassing liet veel te wenschen over.

Het besloten examen vond plaats op den 21sten December. Er werden bij het meerendeel der leerlingen goede vorderingen sedert het eerste examen, en een meer juist begrip van het onderwezene opgemerkt.

Op den 18den Augustus 1860 is door de Commissie in het schoolgebouw geëxamineerd de jongeling *F. W. Willemsen*, ten einde op het gijmnasium *Willem III* te worden toegelaten, werwaarts hij in September vertrokken is.

Aan den toestand van het onderwijs valt nog veel te verbeteren; doch daartoe wordt weinig medewerking van de zijde der ouders ondervonden.

Het onderwijzend personeel, bestaande uit den besturenden onderwijzer *J. G. van der Geugten* en den ondermeester *A. Klasing*, is onveranderd gebleven.

Bij het personeel der Subcommissie heeft geen mutatie plaats gehad.

Het toezigt, zoowel over het onderwijs als over al hetgeen het schoolwezen betreft, geschiedt door de leden der Subcommissie, die elke maand beurtelings de school bezoeken, en van hunne bevinding schriftelijk rapport uitbrengen.

PEKALONGAN.

Het schoollocaal is zeer doelmatig ingerigt voor *80* leerlingen.

Bij den aanvang des jaars bedroeg het aantal leerlingen *66*, bijgekomen zijn er in den loop van het jaar *40*, daarentegen vertrokken *18*; zoodat op ultimo December 1860 een getal van *88* leerlingen de school bezocht, zijnde *49* jongens en *39* meisjes. hetgeen met betrekking tot het jaar 1859 eene vermeerdering aanwijst van *22* leerlingen.

Van dit getal van *88* leerlingen bezochten *38* de school gratis en waren er *50*, die betaalden.

De opkomst ter school was over het algemeen vrij goed: slechts enkelen kwamen door onverschilligheid der ouders niet geregeld.

Over de examens wordt in het algemeen aangeteekend, dat bij de leerlingen der hoogste en der middelste klasse vrij goede vorderingen zijn opgemerkt; terwijl de leerlingen der laagste klasse meestal pasbeginnenden zijn, en te korten tijd onderwijs hebben genoten, om met eenigen grond over hunne vorderingen te kunnen oordeelen.

Het onderwijzend personeel ondervond in dit jaar eenige verandering.

De kweekeling *Strielack* werd als klerk te *Banjoemas* geplaatst, en de ondermeester *Hicks* overgeplaatst naar *Samarang*; daarentegen werd als ondermeester benoemd *J. Strijkers*, onlangs als onderwijzerskweekeling uit *Nederland* aangekomen; bestaande dus onder ultimo December 1860, het onderwijzend personeel uit den besturenden onderwijzer *J. van der Veer* en den ondermeester *J. Strijkers*.

Voor een getal van *88* leerlingen, welk getal hoogst waarschijnlijk nog zal toenemen, is dit personeel niet voldoende om het onderwijs met vrucht te geven, en wordt het hoogst wenschelijk geacht, dat door toevoeging van nog een ondermeester of wel van een paar geschikte kweekelingen, in deze dringende behoefte mogt kunnen worden voorzien.

Bij het personeel der Subcommissie hebben geen andere mutatiën plaats gevonden dan dat de secretaris der Residentie *J. Vijzelaar*, tevens secretaris der Subcommissie, als zoodanig is vervangen door den onlangs voor deze Residentie benoemden Secretaris *L. W. D. Monod de Froideville*.

Het schoollocaal, de meubelen en leermiddelen bevinden zich in een goeden staat.

SAMARANG.

Om verschillende redenen zijn als leden der Subcommissie van onderwijs te *Samarang* afgetreden: de heer *van Weddingen* wegens vertrek, de heer *Bleckman* als overleden, en de heer *Udo de Haes* op verzoek, en zijn vervangen door de heeren *C. G. Heiligers* en *J. Nieuweveen;* zoodat nog ééne vacature als lid der Subcommissie bestaat, ter aanvulling waarvan reeds eene voordragt is gedaan.

Gouvernements 3e lagere school.

Bij het onderwijzend personeel dezer school hebben gedurende den loop des jaars de volgende veranderingen plaats gehad:

1. is tot kweekeling benoemd de jongeling *P. W. F. Voorneman* (1) en

2. is tot *derden* onderwijzer aangesteld, de onlangs van

(1) Besluit Hoofdc. van onderwijs dd. 26 Mei 1860, no. 42/125.

verlof uit *Nederland* teruggekeerde onderwijzer *H. J. Scheffer* (1), en zulks ter vervanging van den *derden* onderwijzer *J. W. P. Rasens*, bij datzelfde besluit benoemd tot onderwijzer te *Probolingo*; zoodat het personeel thans bestaat uit:

den hoofdonderwijzer *J. Wilkens*.
» tweeden » *P. R. Marcks*.
» derden » *H. J. Scheffer*.
» ondermeester *C. Doelitzsch*.
» » *A. H. van den Worm* en
» kweekeling *P. W. F. Voorneman*.

Van dit personeel is de ondermeester *C. Doelitzsch* tijdelijk werkzaam gesteld bij de Gouvernements 2e lagere school, ten einde te voorzien in de bij die school bestaande behoefte.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars *73*, voorts zijn er opgenomen *38* en vertrokken *34*; zoodat op ultimo 1860 deze school door *77* kinderen werd bezocht, waarvan *63* jongens en *14* meisjes.

Gratis leerlingen zijn bij deze school niet aanwezig, behalve de kinderen der onderwijzers, die ingevolge Gouvernements besluit d.d. 11 Februarij 1820 No. 10, het onderwijs kosteloos kunnen bijwonen.

De opkomst van de kinderen ter school laat niets te wenschen over.

De toestand van het onderwijs is gunstig: behalve goede leermiddelen en een uitmuntend locaal, bezit de school een geschikt onderwijzend personeel, waaruit eene algemeene opgewektheid en zucht naar vermeerdering van kennis bij de jeugd voortvloeit. De schoolmeubelen bevinden zich in een goeden staat.

De vakken van onderwijs zijn:

a. het lezen.
b. het schrijven.
c. de vormleer.
d. de getalleer.
e. het gewoon rekenen.
f. de algebra.

(1) Besluit Hoofdc. van onderwijs dd 5 November 1860, no. 13/131.

g. de eerste beginselen der meetkunst.
h. de grondbeginselen der Nederlandsche taal en spelling.
i. de stijl, (schriftelijke voordragt).
j. de mondelinge voordragt en het met eigen woorden wedergeven van een vooraf gelezen verhaal.
k. de bijzondere en algemeene aardrijkskunde.
l. de bijzondere en algemeene geschiedenis.
m. de zangkunst.

Het gewoon openbaar examen heeft op den 26 Julij 1860 plaats gehad, en de uitkomst van het onderzoek naar de gemaakte vorderingen der kinderen was zeer bemoedigend.

De schoolmeubelen zijn in zeer goeden toestand.

Gouvernements 2e lagere school.

Het onderwijzend personeel bestaat thans uit:

den 1en onderwijzer *J. W. Sloot*,
» 2en » *P. C. Mierop*,
» ondermeester *H. W. Doeve*, en
» » *J. F. E. Jorissen*.

Volgens het laatste verslag bevonden zich op deze school *134* kinderen.

In den loop van het jaar verlieten achtereenvolgend *51* leerlingen de school, en werden door *56* nieuw aankomende vervangen; zoodat op ultimo December deze school door *139* kinderen werd bezocht, derhalve *5* meer dan in het vorige jaar, waarvan *94* jongens en *45* meisjes.

Van de *139* kinderen waren *91* betalende, terwijl *48* gratis onderwijs genoten.

De opkomst van de kinderen ter school was over het algemeen goed.

Het jaarlijksch openbaar examen heeft plaats gehad op den 31 Julij; het bleek toen, dat de leerlingen goede vorderingen hadden gemaakt.

Dezelfde vakken werden nagenoeg onderwezen als bij de 1e school.

In de maand November werd de ondermeester *P. A. Beer* overgeplaatst als leerling-telegrafist te *Weltevreden*.

De toestand van het schoollocaal laat wel iets te wenschen over.

Het meubilair en de leermiddelen zijn goed.

De leerlingen verlaten in den regel reeds op den onderdom van 12—14 jaren de school; dus juist op een tijdstip, dat de met zooveel moeite verkregen verstandsontwikkeling, hen tot belangrijker vorderingen had geschikt gemaakt.

Het spreken der Nederlandsche taal is onder de leerlingen algemeen, zelfs reeds in de laagste klasse.

Gouvernements 3e lagere school.

Bij het personeel hadden eenige veranderingen plaats.

De tijdelijk werkzaam gestelde *tweede* onderwijzer *P. R. Marcks* werd weder naar de eerste school verwezen, wegens ziekte van den *derden* onderwijzer aan die school *J. W. P. Rasens*, en tijdelijk vervangen door den *tweeden* onderwijzer aan de Protestantsche weeshuis-school *J. C. Voorneman*.

In de maand April werd definitief tot 2den onderwijzer aan deze school benoemd *W. Wilmes*, die zijne functiën in Augustus aanvaardde.

Het personeel werd dus in getalsterkte tot stand gebragt op den vroegeren voet, namelijk:

1e onderwijzer *A. G. van Velthuijzen*,
2e » *W. Wilmes*,
de ondermeester *H. J. Hicks*,
» » *W. H. J. Harbrink*, en
» » *B. F. Harbrink*,

Het getal kinderen bedroeg bij den aanvang des jaars *42*; er kwamen bij *51*, vertrokken *20*. verschil *31*; zoo dat bij het einde des jaars aanwezig waren *113* leerlingen, waaronder *27* meisjes en *86* jongens, van welke *29* betalende en *84* gratis.

Ook op deze school worden nagenoeg dezelfde vakken onderwezen als op de 1e school.

De opkomst der leerlingen kon, op enkele uitzonderingen na, getrouw genoemd worden.

Bij het in de maand Augustus gehouden openbaar examen is het der Subcommissie gebleken, dat de vorderingen gemaakt

in de gewone vakken van onderwijs, over het algemeen voldoende waren.

Het nieuwe schoolgebouw, dat in Junij reeds voltooid was, werd in het begin van Augustus, bij gelegenheid van bovengemeld examen, door de kinderen dezer school betrokken.

Het gebouw voor circa *140* leerlingen ingerigt, is ruim en luchtig, voldoet over het algemeen zeer goed, en kan tot model dienen voor dergelijke inrigtingen.

Protestantsche Weeshuis-school.

De kweekelingen *A. E. Vosmer* en *J. Martens* zijn in den loop dezes jaars op hun verzoek eervol ontslagen, zoodat het personeel thans zamengesteld is als volgt:

1e onderwijzer *A. de Bruijn*,
2e » *J. C. Voorneman*,
de ondermeester *A. C. Pietersen*,
» » *C. L. Koch* en
» » *J. A. Boijer*,

De 2de onderwijzer *J. C. Voorneman* is echter van den 10den April tot den 20sten Augustus gedetacheerd geweest aan de Gouvernements *3*de lagere school, en heeft wegens ziekte, gedurende de laatste helft van November en de geheele maand December, zijn dienstwerk niet kunnen verrigten.

Het getal leerlingen beliep bij den aanvang des jaars *162;* sedert zijn er bijgekomen *19* en afgegaan *34*; zoodat op het einde des jaars nog aanwezig waren *147* leerlingen, die allen *gratis* onderwijs ontvingen.

De leerlingen zijn op gelijke wijze ingedeeld als in het vorige jaar, en genieten onderwijs in dezelfde vakken als toen.

De opkomst van de kinderen ter school was vrij geregeld.

Bij het op den 2den Augustus gehouden examen bleek, dat de vorderingen over het algemeen bevredigend waren; doch het verstaan der Nederlandsche taal liet nog wat te wenschen over, hetgeen ook over den toestand van het onderwijs in het algemeen kan worden gezegd, en daaraan moet worden toegeschreven, dat het aantal leerlingen niet in verhouding staat tot het onderwijsgevend personeel.

Uit dien hoofde is dan ook der Regering magtiging gevraagd om nog een *derden* onderwijzer aan te stellen.

Het schoollocaal is ruim en luchtig en voldoet aan alle vereischten.

De meubelen zijn in goeden staat, en de leermiddelen kunnen voldoende genoemd worden.

Roomsch-Katholieke Weeshuisschool.

De onderwijzer *J. M. Halewijn* werd dit jaar uit zijne betrekking ontslagen en vervangen door *J. A. Mierop.* Evenwel bleef de *laagste* klasse dezer school hierdoor 6 maanden van onderwijs verstoken, zoodat de onderwijzer *J. A. Mierop* deze bij zijne komst in een achterlijken toestand aantrof, en veel te verhelpen en te verbeteren vond, van welke taak hij zich met lof gekweten heeft, zoodat op ultimo December deze klasse weder vrij goed in orde was.

De ondermeesters *F. Daijers* en *G. H. Piekhaar* legden in Maart met goed gevolg examen af voor den *3*den rang, en de kweekelingen *E. A. Pieters* en *G. A. Robert* werden bevorderd tot ondermeesters, zoodat het onderwijzend personeel op ultimo December 1860 bestond uit:

den 1en onderwijzer *W. Beerekamp*,
» 2en » *J. L. A. Mierop*,
» 3en » *J. A. Mierop*,
den ondermeester *F. Daijers*,
» » *G. H. Piekhaar*,
» » *E. A. Pieters* en
» » *G. A. Robert*,

Bij den aanvang des jaars bedroeg het getal leerlingen op deze school *156*. Sedert zijn er bijgekomen *20* en vertrokken *26;* zoodat op ultimo December aanwezig waren *150* kinderen, waarvan *53* jongens en *97* meisjes.

Van de vertrokken leerlingen zijn er *13* van *zeven-* tot *tien-*jarigen ouderdom bij het korps pupillen geplaatst.

Evenals in het vorige jaar hadden de bijgekomen leerlingen nooit eenig onderwijs genoten, zoodat de *laagste* klasse in evenredigheid tot de andere klassen te bevolkt blijft, zijnde het getal kinderen daarin thans *110.*

Bij het openbaar examen in Julij bleek, dat de vorderingen

der leerlingen over het algemeen en die der *laagste* klasse in het bijzonder, minder waren dan bij de overige Gouvernements-scholen.

De vakken, welke onderwezen worden zijn dezelfde als die in het voorgaande jaar; alleen hadden de leerlingen der *hoogste* klasse dit jaar onderwijs in de wiskundige aardrijkskunde op de globe ontvangen, waarvan zij op het examen zeer gunstige proeven gaven.

De leermiddelen zijn genoegzaam voorhanden, doch de schoolmeubelen zijn ongeschikt en oud.

De opkomst der kinderen ter schole was vrij geregeld.

Het locaal is doelmatig, met uitzondering van dat voor de *laagste* klasse, hetwelk verandering vereischt.

Particuliere scholen.

Ter hoofdplaats *Samarang* bevinden zich de volgende particuliere scholen:

1. De school van Mevrouw *Sloot*, geboren *Brouwer*, welke in 1858 is opgerigt.

   Onder ultimo December bedroeg het getal élèves *3* jongens en *46* meisjes.

   De vakken, waarin onderwijs wordt gegeven, zijn:

   de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche taal, het teekenen en dames-handwerken.

   Mevrouw *Sloot* wordt geassisteerd door hare dochter, geëxamineerd onderwijzeresse in bovengenoemde vakken.

   Het onderwijs levert, voor zoo ver dit door de Subkommissie kan worden nagegaan, goede resultaten.
2. De school van Mevrouw de weduwe *Hachtman*, geboren *van der Kem*, is op 1 December 1860 gesloten.
3. De school van Mevrouw *Mendes da Costa*, geboren *Roesing van Iterson*, telde *26* kinderen, waarvan *16* meisjes en *6* jongens tegen betaling van schoolgeld, en *3* meisjes en *1* jongen, die *gratis* onderwijs genoten.
4. De school van den Gouvernements onderwijzer *A. G. van Velthuijsen*, die te zijnen huize in de middaguren privaatonderwijs geeft aan een *12tal* jongens.
5. De school van *A. Collings*, die onder ultimo December *18* leerlingen telde, waarvan *14* jongens en *4* meisjes.

6. De school van *J. van Esset* telde *65* kinderen, zijnde *41* meisjes en *24* jongens, waaronder *5* *gratis*-leerlingen.
7. De school van Mevrouw *Mierop*, geboren *Muhlenfeld*, welke eerst in 1860 is opgerigt, telde onder ultimo December *20* kinderen, waarvan *16* meisjes en *4* jongens.

Normaalschool.

Deze school werd op den 3den September geopend, met het doel den ondermeesters en kweekelingen *vier*maal 's weeks *twee* uren afzonderlijk onderwijs te verschaffen, opdat zij eenmaal in staat zouden zijn, volkomen aan hunne bestemming te beantwoorden.

Het onderwijzend personeel bestaat uit:

de onderwijzers *J. W. Sloot*, *A. G. van Velthuijsen*, *A. de Bruijn* en *W. Beerekamp*.

De lessen werden vrij geregeld bijgewoond.

Van de *15* jonge lieden, die aan het onderwijs deel namen zijn er slechts *6*, die aanleg schijnen te bezitten om eenmaal bruikbare onderwijzers te worden.

Deze school bestaat evenwel nog te kort, om nu reeds met eenige zekerheid iets daarvan te kunnen zeggen.

SALATIGA.

Gedurende 1860 bestonden hier *vier* particuliere scholen, als:

1. Die van den onderwijzer *Behr* met *53* kinderen, waarvan *27* *gratis*-onderwijs ontvangen, waarvoor de onderwijzer *Behr* eene toelage van *f 100* 's maands uit 's Lands kas geniet.
2. Die van Mevrouw *Martherus* is op 1 December overgegaan op den onderwijzer *Hildering*.
3. Die van den onderwijzer *J. Valette* met *17* kinderen.
4. Die van den onderwijzer *Hildering* met *31* kinderen.

Op de verschillende scholen bedroeg bij zamentrekking de onderwijs genietende jeugd op ultimo December *101* kinderen, of *47* minder dan op ultimo 1859.

Over het algemeen wordt op deze scholen met veel vrucht onderwijs gegeven.

AMBARAWA.

Het getal leerlingen bedroeg primo 1860, *48*. Sedert zijn er bijgekomen *46* en vertrokken *33* leerlingen, zoodat onder ultimo December aanwezig waren *61* kinderen, zijnde *45* jongens en *16* meisjes, waaronder *3* betalende.

De mutatiën waren ook dit jaar zeer menigvuldig, als een gevolg van garnizoens-verwisselingen.

Bij het in Junij gehouden examen bleek, dat het onderwijs redelijk wel was.

Het onderwijzend personeel bestaat uit:

den onderwijzer *L. van der Bor jr.* en

den kweekeling *N. Jordan.*

Het schoolgebouw is nog in denzelfden toestand als in het vorige jaar.

Het meubilair en de leermiddelen zijn thans in een behoorlijken staat.

JAPARA (*Pattie*).

Deze school is op den 1sten Januarij 1860 geopend met *22* leerlingen; gedurende 1860 zijn er bijgekomen *4* en vertrokken *10;* zoodat op het einde van 1860 aanwezig waren *16* leerlingen, waarvan *12* jongens en *4* meisjes.

Het getal *gratis* onderwijs genietende bedroeg *13*.

Deze *10* leerlingen hebben de school verlaten, als:

1 wegens gevorderden leeftijd,

4 overgegaan op particuliere scholen,

3 wegens vertrek,

2 in maatschappelijke betrekking gekomen.

De opkomst van de kinderen is bevredigend geweest.

Het openbaar examen heeft plaats gevonden op den 14den Julij en het besloten op den 22sten December.

Het is toen gebleken, dat de leerlingen goede vorderingen gemaakt hadden.

Eene groote moeijelijkheid voor den onderwijzer bestaat daarin, dat vele ouders de Nederlandsche taal niet kennen, en de huiselijke opvoeding der kinderen zeer veel te wenschen overlaat.

Bij het openbaar examen hebben eenige ingezetenen door hunne opkomst getoond, belang te stellen in het onderwijs.

Het onderwijs is gedurende 1860 geregeld voortgezet, en kan als voldoende beschouwd worden met het oog op de jeugdige leerlingen, die de school bezoeken.

De onderwijzer *J. van der Meijden* bleef aan het hoofd der school geplaatst.

In het personeel de Subcommissie hebben geen mutatiën plaats gehad.

Het in 1859 voltooide schoollocaal verkeert in goeden staat, en beantwoordt aan het oogmerk; ook de schoolmeubelen en leermiddelen, welke laatste van lieverlede zullen toenemen, zijn voldoende aanwezig.

De woning van den onderwijzer in het schoolgebouw is voor hem en zijn gezin voldoende; doch voor het huisvesten van kostkinderen bestaat geen genoegzame ruimte, hoezeer zulks toch wenschelijk zou wezen, daar de kinderen, wier ouders op suiker-ondernemingen of wel te *Koedoes* of *Joana* woonachtig zijn, door den verren afstand geen gebruik kunnen maken van de dagschool, en de ouders zich dus verpligt zien hunne kinderen bij den onderwijzer in den kost te doen, indien zij hen aan het onderwijs willen doen deel nemen.

JAPARA.

Het getal leerlingen bedroeg op den 1sten Januarij 1860 *18*, bijgekomen zijn er *8* en vertrokken *9*, dus aanwezig op ultimo December 1860, *17* leerlingen, waarvan 7 jongens en *10* meisjes.

Het getal *gratis* leerlingen bedroeg *13*.

Van de kinderen, die de school verlaten hebben, zijn er naar elders vertrokken 7, en wegens gevorderden leeftijd afgegaan *2*.

De opkomst der leerlingen had geregeld plaats.

Het openbaar en het besloten examen zijn behoorlijk gehouden; daarbij zijn blijken gegeven van gemaakte vorderingen.

Nog in grootere mate dan te *Pattie* wordt hier ondervonden het gebrek aan huiselijke opvoeding en het bezwaar van het spreken der inlandsche talen door de ouders.

Er hebben geen mutatiën plaats gehad onder het onderwijzend personeel, zoodat de onderwijzer *G. F. R. Portier* aan het hoofd dezer school is gebleven.

Onder het personeel der Subcommissie hebben de navolgende mutatiën plaats gegrepen:

De heer *H. J. Dagneaux* werd overgeplaatst naar *Sumadang*, en dien tengevolge eervol ontslagen als lid (1). In zijne plaats is opgetreden de heer *G. M. van der Kaa*.

De heer *F. A. C. Halewijn* heeft verzocht als lid eervol te worden ontslagen.

Het schoollocaal, de meubelen en leermiddelen verkeeren in voldoenden staat.

Particuliere school van Mevrouw van der Meijden, geboren Frank, te Pattie.

Op den 1sten Januarij 1860 waren op deze school aanwezig *10* leerlingen, en gedurende 1860 zijn er nog *5* bijgekomen.

Er wordt onderrigt gegeven in de vakken van het lager onderwijs en de Fransche taal.

Bij het gehouden examen gaven de leerlingen blijken van gemaakte vorderingen.

Eenige leerlingen bezoeken deze school eerst na afloop van de Gouvernements school.

Het onderwijs is gedurende 1860 onafgebroken voortgezet.

Mevrouw *van der Meijden* heeft getoond de noodige geschiktheid voor hare taak te bezitten.

REMBANG.

Het openbaar examen, op den 28sten Junij 1860 gehouden, heeft aan de Subcommissie van onderwijs de overtuiging gegeven, dat de leerlingen onder de leiding van den onderwijzer *J. Leegstra* goede vorderingen maken.

Het besloten examen heeft geen plaats gehad, uithoofde van vertrek van den fungerend-President der Subcommissie en het lid, de heer *van Troostenburg de Bruijn*, voor welken laatste nog geen vervanger is benoemd.

(1) Gouv. besl. dd. 5 November 1860, no. 9.

Op 1 Januarij waren er aanwezig *28* en op ultimo December *32* leerlingen.

Zes kinderen hebben door vertrek naar elders de school verlaten, *één* kreeg eene betrekking, terwijl er *één* om onbekende redenen de school verliet.

De schoolbezoeken hebben, voor zooveel de werkzaamheden der verschillende leden zulks toelieten, plaats gehad.

Het schoollocaal is in vrij goeden staat, en geschikt om een *50* à *60*tal leerlingen te bevatten.

SOERABAIJA.

Algemeen overzigt.

Alleen ter hoofdplaatsen *Soerabaija* en *Grissee* bestaan scholen voor kinderen van Europesche afkomst.

Op eerstgenoemde plaats zijn, behalve onderscheidene particuliere inrigtingen van onderwijs en opvoeding. *vier* Gouvernements scholen gevestigd.

Te *Grissee* echter wordt niet anders gevonden dan *ééne* Gouvernements school.

Gedurende 1860 werd onderwijs gegeven:

te *Soerabaija*, op de Gouvernements scholen aan *354* kinderen.
» » » » particuliere scholen . » *169* »

523 kinderen.

te *Grissee*, op de Gouvernements school aan *34* »

in het geheel aan . . . . . *557* kinderen, waaronder *342* jongens en *215* meisjes.

Het getal schoolpligtige kinderen in deze Residentie wordt op ongeveer *600* geschat. Men mag dus aannemen, dat zeer weinig kinderen verstoken blijven van onderwijs.

Gratis-onderwijs werd gegeven aan *157* kinderen, waarvan *154* op de Gouvernements- en *13* op de particuliere scholen.

Gouvernements 1ste lagere school.

Bij den aanvang van het jaar bedroeg het getal leerlingen op deze school *89*. Gedurende den loop van het jaar zijn er bijgekomen *61* en vertrokken *49*, zoodat op het einde des

jaars *101* leerlingen aanwezig waren, waarvan *80* jongens en *21* meisjes; allen tegen betaling.

De kinderen kwamen vrij geregeld school, en volgens de bewijzen bij het op 17 Augustus gehouden openbaar examen verkregen, mag het onderwijs op deze school zeer bevredigend genoemd worden.

Het onderwijzend personeel onderging geen verandering, en bleef zamengesteld als volgt:

1ste onderwijzer *J. van der Tang*,
2de » *J. A. P. de Visser*,
3de » *H. Schoemaker*,
ondermeester *G. W. van Ligten*,
» *A. B. J. Heijman* en
kweekeling *J. F. Muller*.

Het schoollocaal is doelmatig ingerigt, en is even als de schoolmeubelen en verdere leermiddelen in een goeden staat.

Gouvernements 2de lagere school.

Deze school telde bij den aanvang des jaars een aantal van *83* leerlingen, daarbij kwamen er gedurende den loop van het jaar *71*, en gingen er af *30*; zoodat op ultimo 1860 aanwezig waren *124* leerlingen, waarvan *85* jongens en *39* meisjes, waaronder *78* betalende en *46 gratis* leerlingen.

Met uitzondering van enkelen, die door ziekte of andere wettige redenen verhinderd werden, kwamen de kinderen trouw ter school.

Omtrent het onderwijs op deze school zijn geen aanmerkingen gevallen; terwijl de uitslag van het gehouden openbaar examen vrij gunstig mag genoemd worden.

In Januarij 1860 kwam als 3de onderwijzer aan deze school *S. C. van der Bent*, van verlof uit *Nederland* teruggekeerd (1), en in April trad als 2de onderwijzer in functie *W. J. Leijds* van *Magelang* (2), zoodat het onderwijzend personeel op ultimo 1860 was zamengesteld als volgt:

1ste onderwijzer *J. H. Retel*,
2de » *W. J. Leijds*,

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 9 Januarij 1860 no. 1/122.
(2) » » » 5 Maart 1860 no. 4/124.

3de onderwijzer *S. C. van der Bent*,
4de » *N. P. L. Boijer*,
ondermeester *C. F. Rabé* en
kweekeling *Waltman*.

Schoollocaal, meubelen en leermiddelen bevinden zich in de beste orde.

Gouvernements 3de lagere school.

Het getal leerlingen op deze school bedroeg op den 1sten Januarij van het verslagjaar *101*. Er zijn er in dat jaar bijgekomen *70*, afgegaan *59*, dus aanwezig op ultimo 1860, *112* leerlingen, waarvan *62* jongens en *50* meisjes.

Onder deze *112* leerlingen zijn slechts *25* betalende, en genieten de overige *87* *gratis*-onderwijs.

De opkomst is op deze school niet zoo geregeld als op de twee vorige. Gemiddeld waren er dagelijks *22* kinderen absent, die, behalve door ziekte en andere wettige redenen, ook door gebrek aan kleeding, vooral aan schoeisel verhinderd werden school te komen. Slechts weinigen bleven van tijd tot tijd uit onwil afwezig.

Ofschoon op de gevolgde schrijfleerwijze aanmerkingen zijn gemaakt, is echter het onderwijs over het algemeen op deze school bevredigend geweest.

Het gehouden openbaar examen heeft dan ook vrij wel voldaan.

Bij het onderwijzend personeel was gedurend het jaar 1860 geen mutatie. Zoowel bij het begin als bij het einde van het jaar bestond het uit:

den 1sten onderwijzer *C. F. Sloot*,
» 2den » *P. C. van Ghert*,
» ondermeester *F. C. de Graaff* en
» kweekeling *E. Spier*.

Op den 30sten Julij werd de onderwijzer *Camauer* bij deze school werkzaam gesteld (1), waaraan hij bleef tot het begin van October, als wanneer hij naar *Bangkallang* werd overgeplaatst. (2)

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 13 Julij 1860 no. 51/127.
(2) » » » 1 October 1860 no. 74/129.

Zoowel het schoollocaal als de meubelen en leermiddelen waren in goeden staat.

Gouvernements 4de lagere school.

Deze school aan het Marine-établissement gevestigd, wordt bestuurd door den onderwijzer *J. C. le Clercq de Courcelles*, die daaraan sedert de oprigting (30 September 1859) alleen werkzaam is.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars *19*. Er zijn er bijgekomen *11*, afgegaan *8*, dus aanwezig op ultimo 1860, *22* leerlingen, waarvan *15* jongens en 7 meisjes.

Het getal *gratis* leerlingen bedroeg *11*.

Voor als nog bestaat voor deze school geen afzonderlijk locaal; de daarvoor tijdelijk ingeruimde woning wordt echter ondoelmatig geacht. Ook de meubelen en leermiddelen laten nog veel te wenschen over.

Gouvernements lagere school te Grissee.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars *31*. Gedurende het laatste schooljaar zijn er bijgekomen *8* en afgegaan *10*; zoodat op het einde des jaars overbleven *29* leerlingen, waarvan *20* jongens en *9* meisjes. Het getal *gratis* leerlingen bedroeg in 1860, *23*.

De opkomst der kinderen was vrij regelmatig, eenige ziektegevallen uitgezonderd; zij bezochten de school gaarne, waren zindelijk en gehoorzaam.

Het openbaar examen met prijsuitdeeling, op den 18den Augustus 1860 gehouden, heeft reden tot tevredenheid opgeleverd.

De leerlingen gaven bewijzen, dat zij zich het onderwijs hadden ten nutte gemaakt.

Sedert den aanvang des jaars was het onderwijs aan deze school toevertrouwd aan den onderwijzer van den *3*den rang *M. J. J. Op de Laey.*

Het schoolgebouw bevindt zich in goeden staat, en bevat voor het aantal leerlingen voldoende ruimte. Ook de schoolmeubelen en leermiddelen laten weinig te wenschen over.

Verder wordt hier aangeteekend, dat er slechts weinig

kinderen zijn van Europesche ouders; de meeste zijn van gepensioneerden en mindere beambten, en wonen bij hunne inlandsche moeders in.

Hoezeer door laatstgenoemden over het algemeen weinig opzigt over de kinderen buiten de school wordt gehouden, kan toch gezegd worden, dat het onderwijs aan deze school reden tot tevredenheid geeft, en dat van sommige leerlingen voor de toekomst goede verwachtingen kunnen gekoesterd worden.

Zamentrekking der Gouvernements-scholen.

De *vier* Gouvernements-scholen ter hoofdplaats *Soerabaija*, werden in het begin van 1860 bezocht door *292* leerlingen en op het einde van dat jaar door *359*. Hun getal was dus toegenomen met *67*, terwijl er *144 gratis*-onderwijs genoten.

De *drie* eerste scholen, alsmede de school te *Grissee*, zijn landsgebouwen en in voldoenden staat.

In het jaar 1860 had men niet, zoo als in het voorgaande, te kampen met gestadige verandering in het onderwijzend personeel.

In het algemeen genomen kan men het personeel onderwijzers in deze Residentie goed noemen.

Op gedrag en wandel zijn niet de minste aanmerkingen gevallen.

Even als in vorige jaren, hebben zich ook in dit jaar Kommissarissen uit de Subcommissie belast met het toezigt over de schoolzaken.

Particuliere scholen ter hoofdplaats Soerabaija.

1e. De school van *C. C. Werner*, de oudste der alhier gevestigde particuliere scholen, is alleen voor minvermogenden en eerstbeginnenden. Gedurende 1860 waren hier gemiddeld *20* kinderen, die een schoolgeld van *één* tot *twintig* gulden 's maands betaalden.

2e. De school van *F. C. Willemsz* bestaat sedert 1850, en is de sterkst bevolkte particuliere school. Gemiddeld genoten hier *45* kinderen onderwijs. Het schoolgeld voor elk kind bedroeg *f 10*.

3e. De school van Mevrouw *Kocken*, geboren *Gersom*, is voornamelijk een meisjes-kostschool. Gemiddeld waren hier *34* kinderen.

4e. Mevrouw *Steup*, sedert 1856 hier gevestigd, gaf gedurende 1860 onderwijs aan een *12tal* meisjes, deels kostkinderen.

Deze inrigting heeft echter met den 1 Januarij 1861 opgehouden te bestaan.

5e. Mejufvrouw *E. M. Bake* kreeg in Junij vergunning tot het geven van onderwijs (1), en had spoedig op hare dagschool een *14*tal meisjes.

Het schoolgeld voor elk kind was *f 25.*

6e. Mejufvrouw *T. A. S. Rijke* gaf even als in het vorige jaar slechts aan een *5*tal meisjes les.

7e. De bewaarschool van Mejufvrouw *Azia van Timor*, welke in 1859 een *20*tal kinderen telde, had er in 1860 maar *6*. Het schoolgeld voor elk kind was bepaald op *f 10* 's maands.

8e. Mejufvrouw *W. Emden*, dochter van den in 1859 overleden zendeling, ondersteund door het zendelinggenootschap, gaf les aan een *12*tal kinderen uit de geringere klasse.

9e. De weduwe *Francke* heeft nog altijd een bewaarschooltje, waarop een *12*tal kinderen worden bezig gehouden.

10e. De voormalige kweekeling der Gouvernements-school *Dinsbach* heeft op zijne bewaarschool een *20*tal kinderen, beneden de *schoolpligtige* jaren.

In den loop van het jaar 1860 heeft de inrigting van *E. Mekern* opgehouden te bestaan. Uithoofde van het goede en belangrijke onderrigt aldaar gegeven, mag dit als een verlies voor de gemeente beschouwd worden.

Het is opvallend, dat de bevolking der particuliere scholen verminderd is, terwijl die der Gouvernements-scholen over datzelfde tijdvak is vermeerderd. Ofschoon, zoover de Subcommissie weet, het onderwijs op de particuliere scholen goed kan genoemd worden, mag men uit het voorgaande opmaken, dat de Gouvernements-scholen alhier meer en meer het vertrouwen der gemeente winnen.

Behalve bovengenoemde particuliere scholen zijn er hier nog eenige huisonderwijzers en huisonderwijzeressen, waarvan de laatsten zich met het geven van onderwijs in vrouwelijke handwerken, muziek als anderzins bezig houden.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 30 Mei 1860 no. 14/126.

De Resident van *Soerabaija*, *Jhr. Mr. H. C. van der Wijck* in den loop van 1860 tot hoogere waardigheid naar *Batavia* geroepen, ging het voorzitterschap der Subcommissie van onderwijs over op zijnen opvolger in dit gewest, den heer *O. van Reer*.

Aan *Mr. Mangelaar Meertens*, reeds in 1859 naar *Batavia* vertrokken, werd eervol ontslag als lid verleend, en in zijne plaats benoemd *H. L. Rademaker*, gepensioneerd hoofdonderwijzer (1).

Den heer *J. Hageman*, *Jcz.*, die sedert 1850 de functiën van secretaris der Subcommissie had bekleed, werd op zijn verzoek een eervol ontslag uit die betrekking verleend, en trad in zijne plaats op de secretaris der Residentie, de heer *C. Tromp*.

De vergaderingen zijn onbepaald en regelen zich naar het voorhanden zijnde werk. Maandelijks worden uit de te *Soerabaija* aanwezige leden, *twee* afgezonderd voor het schoolbezoek.

BANGKALLANG.

Bij den aanvang van het jaar 1860 bedroeg het getal leerlingen *35*; *5* leerlingen verlieten de school, terwijl er geene bijkwamen, zoodat op het einde des jaars slechts *30* kinderen aanwezig waren.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *4*.

Gedurende de eerste *acht* maanden van het jaar werd school gehouden door den onderwijzer *H. Velu* (2), die in September ten gevolge van ziekte naar *Malang* is vertrokken. De in zijne plaats benoemde onderwijzer *H. F. J. Camauer* (3) heeft ten gevolge van ziekte zijne betrekking nog niet aanvaard, zoodat de kinderen gedurende de *vier* laatste maanden geheel van onderwijs zijn verstoken geweest.

Slechts ééne verandering heeft er plaats gehad bij de Subcommissie van onderwijs; ten gevolge van het vertrek van den heer *C. van de Velde* is de nieuw benoemde Adsistent-Resident van *Madura*, *L. W. C. Bosch* als lid der Subcommissie opgetreden.

Het schoollocaal is in een zeer slechten staat.

(1) Gouv. besl. dd. 30 Mei 1860 no. 27.

(2 & 3) Besluit H. C. V. O. dd. 4 October 1860 no. 74/129.

SUMANAP.

Bij deze school is geplaatst de onderwijzer van den *3*en rang *J. B. Coenraad*, geassisteerd door den kweekeling *R. E. A. Callewaerd.*

Op primo Januarij 1860 waren er op school *38* kinderen, bijgekomen zijn er gedurende dit jaar *9* en afgegaan *9;* zoodat op ultimo 1860 overbleven *38* kinderen, waarvan *10* betalende, zijnde *4* jongens en *6* meisjes.

In de eerste klasse werd onderwezen:

Schrijven, lezen, rekenen, de Nederlandsche taal; de Nederlandsche, de algemeene en de bijbelsche geschiedenis, alsmede de aardrijkskunde van *Nederland*, *Europa* en *Nederlandsch-Indië.*

In de tweede klasse:

Lezen, schrijven, rekenen, de Nederlandsche taal en aardrijkskunde.

In de derde klasse:

Lezen, schrijven en rekenen.

De oudste leerling dezer school is 15 en de jongste 7 jaren oud.

In de maand September heeft een openbaar examen plaats gehad, bij welke gelegenheid de meeste leerlingen blijken gaven van goede vorderingen te hebben gemaakt. Na afloop daarvan zijn aan eenige leerlingen prijzen uitgedeeld en aan andere prenten tot aanmoediging geschonken.

Het meubilair verkeert in een vrij goeden staat even als de boeken en kaarten.

Het schoollocaal is redelijk goed.

PASOEROEAN.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars *91;* bijgekomen zijn er *9*, vertrokken *5*, derhalve bij het einde des jaars aanwezig *95* leerlingen, waarvan *57* jongens en *38* meisjes.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *58.*

Aan de opkomst der scholieren behoort streng de hand te worden gehouden, omdat de *gratis*-leerlingen meermalen door hunne ouders te huis gehouden worden, om hen in de huishouding behulpzaam te zijn.

Het besloten examen had in Julij plaats; de uitkomsten waren bevredigend, waartoe de toevoeging van nog *twee* ondermeesters veel bijdroeg.

Er werd in December geen openbaar examen gehouden, naardien de ernstige ongesteldheid van den onderwijzer dit verhinderde.

De toestand van het onderwijs was in 1860 beter dan in vroegere jaren.

De teekenlessen, ten gevolge van het vertrek van den heer *Wesselaar* gestaakt, werden hervat.

Het onderwijs liep over de eerste regelen der Nederlandsche taal en der rekenkunde, de algemeene geschiedenis alsmede die van *Nederland* en zijne overzeesche bezittingen, de aardrijkskunde en den zang. In het schrijven hadden vele leerlingen goede vorderingen gemaakt.

Het onderwijzend personeel bestaat uit den besturenden onderwijzer *J. L. Bloemhard* en den ondermeester *F. H. Evers*, en werd in den loop des jaars met *twee* ondermeesters vermeerderd; zoodat nu *drie* ondermeesters *F. H. Evers*, *L. A. Allan* (1) en *L. Jolly* (2) aan de school werkzaam zijn.

Bij het personeel der Subcommissie zijn geen mutatiën voorgevallen.

Het schoollocaal beantwoordt aan het doel.

Het leggen van een nieuwen vloer is reeds bevolen. Meubelen en leermiddelen zijn voldoende.

In het jaar 1860 is aan de echtgenoot van den onderwijzer *Bloemhard* toegestaan eene kostschool op te rigten. Deze school is nog in hare geboorte en telt nog niet veel leerlingen. Over de uitkomsten valt nog weinig te zeggen.

MALANG.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars *33*; bijgekomen zijn er *6*, vertrokken *2*, dus bij het einde des jaars aanwezig *35* leerlingen, waarvan *21* jongens en *14* meisjes.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *20*.

Over de opkomst der scholieren had men zich niet te beklagen.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 1 April 1860 no. 7/125.
(2) » » » 19 Mei 1860 no. 1/126.

In Julij werd het besloten en in December het openbaar examen gehouden. De uitkomsten waren minder bevredigend, doordien de leerlingen gedurende nagenoeg *drie* maanden geheel onder de leiding van een kweekeling hadden gestaan.

Het onderwijs bepaalde zich voornamelijk tot het schrijven, waarin eenige leerlingen uitmuntten; voorts tot de eerste beginselen der taal en rekenkunde en tot een weinig aardrijkskunde van den Indischen archipel.

Het onderwijzend personeel bestond in het begin van het jaar alleen uit den kweekeling *P. A. Robijn.* Ter vervanging van den overleden onderwijzer *A. Kommissaris* werd benoemd *R. Burg* (1).

Het schoollocaal en de onderwijzerswoning verkeeren in een bouwvalligen staat, weshalve een voorstel zal worden gedaan voor een nieuw schoolgebouw en een nieuwe woning voor den onderwijzer.

Meubelen en leermiddelen zijn voldoende.

PROBOLINGO.

Het bestuur over het onderwijs werd op de gewone wijze geregeld uitgeoefend, en het dagelijksch toezigt bij maandelijksche beurtgangen door de leden der Subcommissie gehouden.

Aan den heer *Mr. A. J. W. Cornets de Groot*, omgaand regter in de 5de afdeeling, werd op zijn verzoek uithoofde van vertrek, een eervol ontslag verleend als lid der Subcommissie van onderwijs, en in zijne plaats tot lid benoemd de heer *J. Gilhuijs*, geëmploijeerde van de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.

De Gouvernements-school bleef gedurende het jaar 1860 wederom uitsluitend onder de leiding van den onderwijzer *J. C. Stoltenbach*, die gedurende ongeveer twee jaren bijna van alle hulp in zijne veelvuldige werkzaamheden verstoken bleef. Wel is waar werd in het begin van 1860, in den ondermeester *W. Hofstede* een vervanger aangewezen voor den in den loop van 1859 eervol ontslagen ondermeester *A. van Velzen;* doch eerst ongeveer *vijf* maanden na zijne be-

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 9 Januarij 1860 no. 1/122.

noeming aanvaardde genoemde *Hofstede* zijne betrekking, in de uitoefening van welke hij eenige maanden later, door den Resident van *Probolingo* werd geschorst, in afwachting, dat door de Hoofdcommissie van onderwijs nader over hem zou worden beschikt.

De onderwijzer *J. C. Stoltenbach* vertrok in de maand December naar *Nederland* (1), werwaarts hij, uithoofde van ziekte een tweejarig verlof had aangevraagd, en werd vervangen door den onderwijzer *J. W. P. Rasens* (2), destijds geplaatst bij de Gouvernements 1ste lagere school te *Samarang*, die in dezelfde maand zijne functiën aanvaardde.

Den 9den Julij 1860 had het jaarlijksch openbaar examen plaats, met in betrekkelijken zin bevredigende uitkomsten, die voorzeker gunstiger zouden zijn geweest, indien in de behoefte aan vermeerdering van onderwijzend personeel had kunnen worden voorzien.

Ten gevolge van het vertrek van den onderwijzer *Stoltenbach*, heeft het gebruikelijk besloten examen bij het einde des jaars niet plaats gehad.

Op 1 Januarij 1860 waren aanwezig *68* leerlingen, en op ultimo December *66*, waarvan *44* jongens en *22* meisjes. Onder die *68* leerlingen waren *44* betalende en *24*, die *gratis*-onderwijs ontvingen; terwijl onder de *66* laatst bedoelden zich *40* betalende en *26 gratis* onderwezene bevonden; *28* leerlingen hebben de school verlaten, en *26* kinderen zijn daarentegen als nieuwe leerlingen aangenomen.

Gedurende het jaar 1860 bedroeg het gemiddelde getal scholieren *65*, waarvan gemiddeld *41* tegen betaling, en *24 gratis*-onderwijs ontvingen.

Het schoollocaal en de meubelen zijn in goeden staat en voldoende voor de behoefte.

De kinderen komen over het algemeen trouw ter school en maken redelijke vorderingen.

Buiten de Gouvernements-school ter hoofdplaats *Probolingo*, bestaat aldaar nog eene particuliere inrigting tot het geven van onderwijs, onder de leiding van Mevrouw *Wijsman*, geboren

(1) Gouv. besl. dd. 15 October 1860. no. 4.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 5 November 1860. no. 13/131.

Goedhuijs, die in de maand December 1860 werd geopend, na daartoe van de Hoofdcommissie van onderwijs vergunning te hebben verkregen (1).

BEZOEKIE.

Het getal leerlingen op de Gouvernements lagere school ter hoofdplaats *Bezoekie*, was gedurende het afgeloopen jaar gemiddeld *31*.

Bij den aanvang des jaars waren aanwezig *36* leerlingen. In den loop des jaars zijn er bijgekomen *5* en vertrokken *13*, dus aanwezig bij het einde des jaars *28*, waarvan *21* jongens en *7* meisjes. Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg gemiddeld *11*.

Bij vergelijking met de opgaven van 1859, blijkt, dat de mutatiën onder de scholieren in het afgeloopen jaar sterker waren, en dat het aantal leerlingen gemiddeld met *2* is verminderd.

Als oorzaak dezer vermindering wordt opgegeven, dat *9* leerlingen deze hoofdplaats hebben verlaten en *één* is overleden.

Voor zoover de leerlingen niet door ziekte verhinderd werden, hebben zij het onderwijs geregeld bijgewoond.

Het openbaar examen heeft plaats gehad op den 20sten Julij en het besloten op den 22sten December. Bij beide gelegenheden had de Subcommissie redenen van tevredenheid over het gegeven onderrigt en de gemaakte vorderingen.

De vakken van onderwijs zijn voor de tegenwoordige scholieren voldoende, bestaande in: getalleer, vormleer, lezen, schrijven, rekenen, zingen, Nederlandsche taal, aardrijkskunde en Nederlandsch-Indische geschiedenis.

Het onderwijzend personeel heeft gedurende het afgeloopen jaar slechts bestaan uit den onderwijzer van den *3*den rang *L. A. de la Croix*.

In de zamenstelling der Subcommissie is slechts de verandering gekomen, dat door het vertrek van den Secretaris *J. D. H. Kuip*, het secretariaat der Subcommissie is overgegaan op diens opvolger, den Secretaris der Residentie *J. C. G. S. van Kraaijenoord*.

Sedert ruim *drie* maanden is voor de school een ander locaal ingehuurd dan dat, hetwelk in 1859 is gebezigd; het voldoet door ruimte en luchtigheid tot dus verre wel.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 5 December 1860. no. 44/132.

De leermiddelen en schoolmeubelen verkeeren in goeden staat.

BANJOEWANGIE.

Het onderwijs op de Gouvernements lagere school heeft gedurende het jaar 1860 geregeld plaats gehad.

Het getal leerlingen bedroeg onder ultimo December 1859 *17*, waarvan *9* jongens en *8* meisjes.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *4*.

Zes leerlingen hebben de school verlaten, daarentegen zijn er *3* bijgekomen; zoodat op ultimo December 1860 slechts *14* leerlingen aanwezig waren.

De kinderen kwamen geregeld ter schole.

De uitkomst der gehouden examens was verre van bevredigend, zijnde er weinig of geen vooruitgang te bespeuren.

Het onderwijs bepaalde zich tot de Nederlandsche taal, lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis; doch de vorderingen daarin waren zeer gebrekkig.

De onderwijzer *J. H. Beer* was gedurende het geheele jaar aan deze school werkzaam.

BANJOEMAAS.

Het getal leerlingen bedroeg op 1 Januarij 1860 *21*; bijgekomen zijn er *18*, vertrokken *10*, dus aanwezig onder ultimo December 1860 *29*, waarvan *13* jongens en *16* meisjes.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *5*.

In 1860 is dus het getal scholieren met *8* vermeerderd.

De opkomst ter school was bevredigend; alleen in de maanden Julij, Augustus en September moesten, ten gevolge van verschillende ongesteldheden, eenige scholieren te huis blijven.

Het gedrag der meeste leerlingen was goed.

Het openbaar examen had plaats op den 30sten Junij, en het besloten op den 22sten December.

De uitkomst dezer examens gaf redenen tot tevredenheid.

Van den toestand en den gang van het onderwijs kan een gunstige getuigenis worden afgelegd.

De leerlingen zijn verdeeld in *drie* klassen.

Die der *1*ste klasse ontvangen onderwijs in de aardrijkskunde der vijf werelddeelen, de geschiedenis van *Nederland*, de beginselen der algemeene geschiedenis en die der *Nederlanders* in *Oost-Indië*, het rekenen en de taalkunde.

De leerlingen der 2de klasse ontvangen onderwijs in de aardrijkskunde van den Oost-Indischen archipel en die van *Nederland*, de geschiedenis van *Nederland*, het rekenen, waarin zij gevorderd zijn tot de evenredigheden met gewone en tiendeelige breuken, het lezen, schrijven en de beginselen der Nederlandsche taal.

Die der 3de klasse, verdeeld in *twee* onderafdeelingen, leeren lezen, schrijven en rekenen; terwijl met de minst gevorderden verstandsoefeningen worden gehouden over omringende voorwerpen.

Het zingen wordt door al de klassen beoefend.

Bij het onderwijzend personeel hebben gedurende 1860 geen mutatiën plaats gevonden, zoodat de onderwijzer *G. ter Marsch* onafgebroken werkzaam bleef.

Het lid der Subcommissie van onderwijs, de heer *E. van de Velde* is op verzoek, eervol als zoodanig ontslagen; terwijl in diens plaats tot lid is benoemd, de heer *L. J. F. Ellinghuijsen*. (1)

Het schoollocaal, de meubelen en leermiddelen verkeeren in goeden staat.

Aan het schoolgebouw en de onderwijzerswoning zijn belangrijke reparatiën gedaan, waarvan de kosten hebben bedragen *f 2953*. (2)

Ten slotte wordt nog aangeteekend, dat door het Gouvernement magtiging is verleend, tot oprigting van eene school voor lager onderwijs voor Europeanen en hunne afstammelingen in deze Residentie te *Poerbolingo*. (3)

TJILATJAP.

Even als vroeger hadden er op deze school ook in dit jaar weder vele mutatiën plaats.

Van de *19* leerlingen toch, welke op ultimo December 1859 de school bezochten, verlieten *8* haar wegens vertrek van hunne ouders naar elders, terwijl er *21* andere werden toegelaten; zoodat op het einde des jaars aan *32* kinderen, waarvan

(1) Gouv. besl. dd. 2 Julij 1860 no. 69.
(2) » » » 19 Januarij 1859 no. 4.
(3) » » » 6 November 1860 no. 9.

9 gratis, onderwijs werd gegeven. Dit getal leerlingen bestond uit *22* jongens en *10* meisjes.

Het afgeloopen jaar was voor deze school niet gunstig te noemen, aangezien den onderwijzer *D. Feikema* wegens ongesteldheid een binnenlandsch verlof van *drie* maanden werd verleend (1), zoodat er gedurende de maanden Maart, April en Mei geen onderwijs kon worden gegeven.

Om deze reden besloot de Subcommissie van onderwijs, het anders in Julij te houden openbaar examen tot December uit te stellen.

Dit examen met prijsuitdeeling had dan ook plaats op den 22sten dier maand, bij welke gelegenheid de Subcommissie andermaal de ervaring opdeed, dat de leiding van het onderwijs te dezer plaatse aan goede handen is toevertrouwd.

Sedert de laatste *twee* maanden, bestond de *hoogste* klasse weder uit *één* leerling.

In de *middelste* klasse waren *8* leerlingen.

De *laagste* klasse telde *23* grootendeels zeer jonge kinderen, welke nog slechts korten tijd ter school gaan.

Het onderwijs bepaalt zich dan ook hier tot verstandsoefeningen, en de eerste beginselen van lezen, schrijven en rekenen.

De kinderen komen over het algemeen zeer trouw ter school, en blijven zelden dan wegens ongesteldheid te huis.

De toestand van het in October 1858 afgewerkte schoollocaal met de daarbij behoorende onderwijzers-woning, laat nog al wat te wenschen over. Aangezien er bij het bouwen nat wildhout schijnt gebruikt te zijn, bevinden zich deuren en vensters in een zeer slechten toestand.

Ook de vloer vordert dringend eene algeheele vernieuwing.

Het meubilair bevindt zich in voldoenden staat.

POERWOREDJO.

De onderwijzer *J. A. Mierop*, die met den aanvang van 1860 aan het hoofd dezer school stond, is in April verplaatst naar *Samarang*, en vervangen door den onderwijzer *F. J. C. Klaar* (2), thans nog alhier aanwezig.

(1) Gouv. besl. dd. 29 Maart 1860 no. 6.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 18 Maart 1860 no. 8/125.

Bij den aanvang des jaars bedroeg het getal schoolkinderen *37*; bijgekomen zijn er *17* en vertrokken *18*, zoodat bij het einde des jaars *36* kinderen aanwezig waren.

Van deze *36* kinderen zijn *24* jongens en *12* meisjes, terwijl het getal *gratis*-leerlingen *25* bedroeg.

Vermits het getal leerlingen bij het einde van 1860, in vergelijking met dat bij het einde van 1859, slechts met *één* verminderd is, behoeft omtrent de oorzaken dezer vermindering in geene beoordeeling of beschouwing te worden getreden.

De opkomst ter school liet, behoudens een paar uitzonderingen, niets te wenschen over, en de gezondheidstoestand der kinderen was voor het grootste gedeelte van het jaar zeer gunstig te noemen.

Uithoofde van den betrekkelijk korten tijd, dien de onderwijzer *F. J. C. Klaar* aan het hoofd dezer school geplaatst is, zijnde hij eerst in het laatst van Mei kunnen optreden, heeft de Subcommissie van onderwijs het noodig geacht om, met afwijking van het vastgestelde bij artikel 32 van het reglement van orde, tucht en beheer (1), in dit jaar geen openbaar en slechts een besloten examen te houden; doch vastgesteld, dat bij die gelegenheid tevens zouden worden uitgereikt de van de Hoofdcommissie ontvangen prijzen.

Dat examen heeft plaats gehad den 22sten December, en leverde de volgende resultaten op:

Over het algemeen genomen was het lezen goed, en schenen de kinderen het gelezene te begrijpen. Merkbaar was het verschil ten voordeele in het slechte accent, vroeger bij de leerlingen waargenomen.

In de taalkunde waren zeer goede vorderingen gemaakt; de kinderen gaven zeer voldoende antwoorden, en er mag verondersteld worden, dat zij het geleerde begrijpen.

De vorderingen in het rekenen waren in de *middelste* klasse redelijk, en betroffen alleen de vier hoofdregelen met benoemde getallen. In de *hoogste* klasse ging de behandeling der gewone breuken vlug.

Ook de aardrijkskunde en geschiedenis van *Indië* en die van

(1) Gouv. resolutie dd. 24 September 1832 no. 25.

Nederland schenen met vrucht te zijn onderwezen. De antwoorden der kinderen waren vlug en juist. Bij zamentrekking alzoo van gemelde resultaten mag de toestand van het onderwijs aan de Gouvernements lagere school alhier bevredigend, en in vergelijking met die bij het examen gehouden in Augustus 1859, zeer goed genoemd worden.

Het valt daarom te betreuren, dat nog geen gevolg is kunnen gegeven worden (1) aan het verzoek der Subcommissie (2), om den onderwijzer eindelijk weder eenige hulp toe te voegen, door de toezending van een ondermeester of kweekeling, die zijne opleiding in *Nederland* heeft genoten, vermits het hem op den duur onmogelijk is, alleen het onderwijs in de verschillende klassen en afdeelingen geregeld te besturen.

Gedurende dit jaar zijn de President der Subcommissie en het lid, de heer *Jhr. W. H. Teding van Berkhout* wegens vertrek als zoodanig afgetreden, en vervangen door den nieuw opgetreden Resident van *Bagelen* en den heer *Y. Gade*, contrôleur bij de landelijke inkomsten en cultures. (3)

Het schoolgebouw wordt naar behooren onderhouden, en moet alleen op nieuw geschilderd worden, waarvoor reeds de noodige aanvragen zijn gedaan. Ook het meubilair en de leermiddelen bevinden zich in een zeer voldoenden staat.

WONOSOBO.

Ter vervanging van den onderwijzer *H. Goedhart*, is in Junij tot onderwijzer aan deze school benoemd *J. H. Toorop*, 2e onderwijzer aan de 1e school te *Padang*, die op den 24 September zijne nieuwe betrekking heeft aanvaard.

Bij den aanvang des jaars bedroeg het getal schoolkinderen *17*, er zijn er vertrokken *10*, dus bij het einde van het jaar aanwezig *7*, waarvan *6* jongens en *1* meisje; het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *één*.

Het mag echter niet onvermeld blijven, dat van de met den aanvang des jaars ter school gaande kinderen, sedert *2* naar *Europa* zijn vertrokken, *4* de school hebben verlaten, vermits

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 13 November 1860 no. 2/131.
(2) Missive S. C. V. O. dd. 8 October 1860 no. 10.
(3) Gouv. besl. dd. 31 Julij 1860 no. 16.

zij te huis door eene gouvernante zouden worden onderwezen, en *2* evenzoo de school verlieten wegens overplaatsing van den vader.

De opkomst ter schole dezer weinige kinderen, alsmede hun gezondheidstoestand liet niets te wenschen over.

Het op den 9den Julij gehouden openbaar examen heeft aan de leden der Subcommissie te *Wonosobo* weinig redenen van tevredenheid gegeven, en was het blijkbaar, dat de vorige onderwijzer, rekenende op eene spoedige overplaatsing, het onderwijs had verwaarloosd.

Zijne overplaatsing geschiedde dan ook in de maand Junij; doch in eene ondergeschikte betrekking.

Onder het personeel der Subcommissie voor de schoolzaken te *Wonosobo* hebben geen mutatiën plaats gehad; zoodat het nog uit dezelfde leden bestaat, daartoe vroeger door de Regering benoemd (1).

Het Javaansche gebouw op het erf van den Regent van *Ledok* in 1859, blijkens het verslag over dat jaar, ingerigt tot schoollocaal, is uithoofde van den bouwvalligen staat, waarin het verkeerde, weder moeten worden verlaten, en zijn de kinderen op nieuw overgebragt in een der vertrekken van het bureau van den Assistent-Resident, daartoe behoorlijk ingerigt. Dit vertrek voldoet ruimschoots aan de bestaande behoefte. De oprigting van een opzettelijk daartoe ingerigt gebouw (2) is voor als nog geheel onnoodig, en moet afhankelijk worden gemaakt van het al of niet in stand blijven dezer school.

Het schoolmeubilair bevindt zich even als de leermiddelen in een zeer voldoenden staat.

MAGELANG.

De Gouvernements lagere school te *Magelang* werd bij den aanvang des jaars bezocht door *35* leerlingen; bijgekomen zijn er *28* en vertrokken *15*, dus aanwezig bij het einde des jaars *48* leerlingen, waarvan *31* jongens en *17* meisjes.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *16*.

(1) Gouv. besl. dd. 22 Aug. 1859 no. 12.

(2) Gouv. besl. dd. 18 Julij 1860 no. 22.

Hieruit blijkt, dat er eene vermeerdering van *13* schoolgaande kinderen over het afgeloopen jaar heeft plaats gehad.

De opkomst ter schole was geregeld en liet niets te wenschen over.

De uitslag van het op den 6 Julij 1860 gehouden openbaar examen, alsmede die van het besloten op den 21 December mag zeer gunstig heeten, zoowel wat de vorderingen der leerlingen aanbelangt als hunne manieren en gepaste vrijmoedigheid. Er wordt voortdurend veel moeite aangewend om het werktuigelijke van het onderwijs te vermijden, en eene logische denkwijze en verstandsontwikkeling bij de leerlingen te bevorderen, hetgeen dan ook gebleken is niet zonder vrucht te zijn.

De toestand van het onderwijs laat weinig te wenschen over, en door geregelde maandelijksche schoolbezoeken der Subcommissie wordt voor eenen behoorlijken gang van het onderrigt met zorg gewaakt. Ook werd in het afgeloopen jaar het zangonderwijs meer behartigd, en gaven de uitgevoerde zangstukjes blijken van den aanleg van vele schoolkinderen voor de zangkunst.

De mutatiën bij het onderwijzend personeel zijn over het afgeloopen jaar belangrijk geweest.

De ondermeester *W. Hofstede* werd in zijnen rang overgeplaatst naar de Gouvernements lagere school te *Probolingo* (1), terwijl in zijne plaats tot ondermeester werd bevorderd de kweekeling *Th. Risa* (2).

Verder werd de onderwijzer *W. J. Leijds* bevorderd tot 2en onderwijzer aan de Gouvernements 1e lagere school te *Soerabaija* (3), en tot besturend onderwijzer aan de Gouvernements lagere school te *Magelang* benoemd *F. W. S. von Staedel* (4), met verlof uit *Nederland* teruggekeerd, zijnde dus het onderwijzend personeel op het einde des jaars 1860 uit laatstgenoemden onderwijzer en den ondermeester *Risa* zamengesteld.

Ten gevolge van de benoeming van den heer *de Jonge*, lid der Sub-

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 6 Februarij 1860 no. 19/122
(2) Besluit H. C. V. O. dd. 26 Mei 1860 no. 33/125.
(3) Besluit H. C. V. O. dd. 5 Maart 1860 no. 4/124.
(4) Besluit H. C. V. O. dd. 5 Maart 1860 no. 4/124.

commissie van onderwijs tot Assistent-Resident van *Buitenzorg*, werd in zijne plaats tot lid der Subcommissie van onderwijs benoemd *Mr. O. E. van Nispen* (1). Verdere mutatiën hebben geen plaats gehad.

De toestand van het schoollocaal, alsmede die der meubelen en leermiddelen, is voldoende.

DJOKJOKARTA.

Het getal scholieren bedroeg in het jaar 1859 gemiddeld *96*, van welke *52 gratis*-onderwijs genoten, en gedurende het jaar 1860 gemiddeld *87*, van welke *gratis*-onderwijs genoten *38*.

Bij den aanvang des jaars 1860 bedroeg het aantal kinderen *102*, waarvan betalende *60* en *gratis 42*; gedurende het jaar kwamen er bij *37*, en vertrokken er *54*, dus aanwezig op ultimo December *85* leerlingen, waarvan *39 gratis* en *46* betalende, zijnde *62* jongens en *23* meisjes.

De school was dus gemiddeld *9* leerlingen achteruitgegaan, hetgeen niet dan aan gewone oorzaken is toe te schrijven.

Op den 20sten Julij had het openbaar examen der scholieren plaats, hetwelk over het algemeen bevredigende uitkomsten gaf, vooral met het oog op de stoornis, die in het geregeld onderrigt gedurende de laatste helft van 1859 en de eerste helft van 1860 was ondervonden, zoowel doordien de ondermeester *R. Burg*, die in Julij 1859 naar *Soerabaija* was overgeplaatst, ten gevolge van het gebrek aan beschikbaar onderwijzend personeel, eerst in Maart 1860 kon worden vervangen door den uit *Nederland* aangekomen ondermeester *J. Smit* (2), als wegens ziekte van den besturenden onderwijzer *L. van den Bor*, *Sr.*, die hem noodzaakte zich gedurende eenige weken aan de leiding van het onderwijs te onttrekken. De kweekeling *J. P. Appel* bleef voortdurend werkzaam.

De goede verstandhouding tusschen de leerlingen, ouders en onderwijzers werd niet gestoord. De opkomst ter school

(1) Gouv. besluit dd. 11 Sept. 1860. no. 21.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 16 Februarij 1860. no. 3/121.

ging doorgaans vrij geregeld. De gezondheidstoestand der leerlingen was over het algemeen vrij gunstig.

Overigens gaf de toestand van het onderwijs geen reden tot klagen; maar meer mag worden verwacht, wanneer de gevraagde magtiging (1) zal zijn ontvangen om voor de school alhier nog toe te staan een *tweeden* onderwijzer, waaraan steeds behoefte gevoeld wordt.

Buiten het bovenvermelde had bij het onderwijzend personeel geen mutatie plaats.

Op den 6den Augustus werd de school overgebragt in het nieuw daarvoor opgebouwde locaal (2), hetwelk in alle opzigten aan zijne bestemming voldoet. Het meubilair en de leermiddelen bevinden zich in goeden staat.

Bij het personeel der Subcommissie heeft geen mutatie plaats gehad.

Particuliere school van Mevr. L. M. Stumpff, geboren Dufrenois.

Deze meisjesschool telde op het einde van 1860, *20* leerlingen, even als op het einde van 1859.

In het afgeloopen jaar is, wegens omstandigheden op deze school door de Subcommissie geen examen gehouden; zij werd echter nu en dan door de leden bezocht, en de daaromtrent ontvangen berigten getuigen steeds, dat de eerste gronden van het lager onderwijs, vrouwelijke handwerken en verdere opleiding der scholieren niets te wenschen overlieten.

SOERAKARTA.

Bij den aanvang van het jaar bedroeg het getal leerlingen *130*; bijgekomen zijn er *30* en vertrokken *50*, dus aanwezig bij het einde des jaars *110* leerlingen, waarvan *65* jongens en *45* meisjes.

Het vertrek met hunne ouders van deze plaats is voornamelijk de oorzaak van vermindering in het getal schoolgaande kinderen.

In het eerste halfjaar liet de opkomst ter schole veel te wenschen over, waarschijnlijk wegens onverschilligheid der ouders.

---

(1) Gouv. besluit dd. 7 April 1859. no. 2.

(2) Gouv. besl. dd. 3 Julij 1858. no. 6.

Na den afloop van het op 1 Augustus gehouden examen, werd door den President der Subcommissie een toespraak deswege aan ouders en leerlingen gedaan, welke van invloed schijnt geweest te zijn, aangezien na dien tijd een gunstige verandering daarin is gekomen.

De uitkomst van het gehouden examen evenbedoeld was van dien aard, dat daaruit bleek, dat de toestand van het onderwijs in verband tot de middelen bevredigend kan worden genoemd; die middelen laten echter voortdurend te wenschen over. Eerlang zal door de Subcommissie worden voorgesteld, daarin door eene splitsing der school te voorzien.

De mutatie bij het onderwijzend personeel bepaalt zich tot de toevoeging op 1 Mei van den ondermeester *M. ten Cate.*

Het personeel der Subcommissie heeft de volgende mutatiën ondergaan:

Ter vervanging van den naar *Soerabaija* overgeplaatsten Predikant *J. W. C. van Steeden*, is diens vervanger als zoodanig, *Ds. J. C. Fraissinet* verkozen (1), zonder evenwel die betrekking te hebben kunnen aanvaarden, als zijnde intusschen tot Predikant te *Rembang* benoemd.

Door het vertrek van den Assistent-Resident *Gallé* is de betrekking van Secretaris in October overgegaan op diens vervanger *van Prehn Wiese.*

De schoollocalen laten te wenschen over, bestaande in slechts twee vertrekken binnen de woning van den 4en onderwijzer.

Een dier vertrekken heeft groot gebrek aan licht, en te zamen zijn zij ook niet voldoende om al de leerlingen behoorlijk te plaatsen.

Het meubilair is voor het tegenwoordige getal leerlingen voldoende.

MADIOEN.

De onderwijzer aan de Gouvernements lagere school te *Madioen*, *W. Wilmes* is in 1860 naar *Samarang* overgeplaatst (2), en vervangen door den onderwijzer aan de school

(1) Gouv. besluit dd. 16 December 1860, no. 1.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 30 April 1860 no. 30/125.

te *Ternate*, *C. over de Linden*, die in de maand Augustus deze betrekking van eerstgenoemde heeft overgenomen.

Het te *Madioen* in aanbouw zijnde schoollocaal (1) met onderwijzerswoning is in den loop van dit jaar voltooid en betrokken.

De oprigting eener school te *Ngawie* (2) is in het afgeloopen jaar tot stand gekomen, en aldaar geplaatst de onderwijzer *D. S. de Jong* (3), die de school op den 1 Junij heeft geopend. In afwachting van de daarstelling van een schoollocaal wordt thans tot dat einde een huis gehuurd, hetwelk tevens dient tot onderwijzerswoning; terwijl ook in den eersten aanmaak van schoolmeubelen (4) is voorzien.

De zamenstelling der Subcommissie van onderwijs heeft eenige verandering ondergaan, ten gevolge van het verleend eervol ontslag wegens vertrek aan het lid *Mr. O.E. van Nispen* (5), en de benoeming in zijne plaats van den heer *A. C. van Maarseveen*. Het getal leden is bovendien met *vier* vermeerderd (6), speciaal voor de schoolzaken te *Ngawie*, zijnde: de tijdelijke Assistent-Resident aldaar, de Kapitein der Infanterie *H. G. F. Peltzer*, de Directeur van den buskruidmolen *H. van Berkel* en de tijdelijke Contróleur.

Te *Madioen* heeft het getal leerlingen gemiddeld 's maands bedragen, *25;* bijgekomen zijn er *10* en vertrokken *9*, dus aanwezig bij het einde des jaars *26*, waarvan *11* jongens en *15* meisjes. Te *Ngawie* waren bij de opening der school *30* leerlingen, bijgekomen *5*, vertrokken *6*, dus aanwezig bij het einde des jaars *29*.

Het getal *gratis*-leerlingen was te *Madioen* geene, en te *Ngawie 10*.

Het getal scholieren is te *Madioen*, in vergelijking met verleden jaar, met *2* vermeerderd.

De opkomst ter schole was over het algemeen bevredigend.

De uitslag der gehouden examens is gunstig geweest, het-

(1) Gouv. besl. dd. 1 Februarij 1858. no. 30.
(2) Gouv. besl. dd. 20 Julij 1859. no. 5.
(3) Besluit H. C. V. O. dd. 18 April 1860 no. 6/125.
(4) Gouv. besl. dd. 10 Julij 1860. no.12.
(5) Gouv. besl. dd. 12 Maart 1860. no. 22.
(6) Gouv. besl. dd. 2 Julij 1860. no. 70.

geen ook is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat het onderwijs thans onafgebroken wordt voortgezet.

Te *Madioen* is de toestand van het schoollocaal, tevens onderwijzerswoning, goed, als zijnde nieuw opgerigt; alleen is de ruimte, vooral van de laatste te beperkt.

De schoolmeubelen en leermiddelen zijn in voldoenden staat.

KEDIRIE.

Daar er hier nog geen *20* kinderen aanwezig waren, is ook in 1860 geen voorstel tot wederopening der school kunnen gedaan worden.

Evenwel scheen het in November 1860, dat er vermeerdering van schoolpligtige kinderen plaats vond, waaromtrent een onderzoek is ingesteld; doch de uitkomst is op dit oogenblik nog niet volledig bekend.

Particuliere school van Mevrouw M. M. Smeding, geboren Janson.

Deze onderwijzeres is voorzien van eene algemeene acte van toelating tot schoolhouderes in de Nederlandsche, de Fransche en de Engelsche taal en bijbehoorende wetenschappen, afgegeven door de Provinciale commissie van onderwijs in *Zuid-Holland*.

De school is met vergunning der Subcommissie, op daartoe verkregen magtiging der Hoofdcommissie van onderwijs, den *3*sten Junij 1860 geopend.

Aan *3* jongens en *6* meisjes wordt *drie*maal in de week, des voormiddags, onderrigt gegeven in de eerste beginselen van het lager onderwijs.

Een bezoek, door één der leden van de Subcommissie aan die inrigting gebragt, gaf reden tot tevredenheid over den goeden gang van het onderwijs, alsmede over de orde, die er heerschte.

PADANG.

Het jaar 1860 is ten opzigte van het onderwijs te *Padang* zeer gunstig geweest:

1e. werd het onderwijs op de beide Gouvernements scholen geregeld zonder eenige staking met lust en ijver, zoowel

van de zijde van het onderwijzend personeel als van de leerlingen, voortgezet. De onderwijzers hebben zich ook voor geen enkelen dag, wegens ziekte of andere redenen, aan het onderwijs behoeven te onttrekken.

De mazelen evenwel, die te *Padang* en in het geheele gouvernement van *Sumatra's Westkust* in de maanden Februarij, Maart en April zeer sterk heerschten, hebben de meeste leerlingen voor eenige dagen, wanneer zij door die ziekte waren aangetast, te huis gehouden.

2e. had er weinig verandering plaats in het onderwijzend personeel.

Alleen de 2e onderwijzer bij de 4e school, *J. H. Toorop* werd overgeplaatst naar *Wonosobo* (1).

3e. werd vergunning verleend, om aan den 2en onderwijzer bij de 2e school *H. C. A. Cornelius*, bezitter van den 3en onderwijzersrang, de acte van algemeene toelating als onderwijzer van den 2en rang (2), en aan de kweekelingen dier school *A. F. Gossiaux* en *L. F. E. Buflo*, bezitters van den 4en rang, die acte voor den 3en onderwijzersrang uit te reiken.

4e. had de bevordering plaats van de kweekelingen, bezitters van den 3en onderwijzersrang, *A. F. Gossiaux* die tot 3en onderwijzer en *L. F. E. Buflo*, die tot ondermeester bij de 2e school (3) werd benoemd; terwijl tot kweekeling bij die school werd aangesteld de leerling *P. C van Daalen* (4).

De voorzitter der Subcommissie van onderwijs de heer *C. H. Palm*, werd ten gevolge zijner benoeming tot Resident van *Tapanolie*, vervangen door den heer *K. F. Stijman*; andere mutatiën hadden er in dat collegie niet plaats.

Gouvernements 1ste lagere school.

Het openbaar examen van deze school, gehouden den 16 Julij 1860 heeft voldoende, en het besloten examen den 20 December gehouden, zeer voldoende redenen van tevreden-

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 18 Junij 1860, no. 52/125.
(2) Besluit H. C. V. O. dd. 9 Januarij 1860, no. 7/121.
(3) Besluit H. C. V. O. dd 6 Februarij 1860, no. 7a/121.
(4) Besluit H. C. V. O. dd. 18 Julij 1860 no. 40/127.

heid gegeven, daar al de leerlingen in de laatste *vijf* maanden goede vorderingen gemaakt hadden. Op beide examens bleek, dat onder de vakken van onderwijs, vooral de geschiedenis en aardrijkskunde, goed en gelijkmatig waren onderwezen.

Het meubilair dezer school verkeert in goeden staat, desgelijks de leermiddelen, daar in al het ontbrekende in den loop des jaars is voorzien.

Het nieuwe schoollocaal en de daaraan grenzende onderwijzerswoning zijn in October betrokken.

Het grootste getal leerlingen bedroeg in 1860, *26* het kleinste *20*, en het gemiddelde *23*.

Het getal leerlingen bij den aanvang van het jaar 1860 bedroeg *20*; bijgekomen zijn er *17* en vertrokken *15*, dus aanwezig op ultimo December *22* leerlingen, waarvan *4* meisjes en *18* jongens; allen betalende.

Het onderwijzend personeel was op ultimo December 1860 zamengesteld als volgt:

P. van Geelen, *1*e onderwijzer *2*en rang en *J. N. Diemont*, kweekeling; terwijl de benoemde *2*e onderwijzer voor deze school, *H. Goedhart* werd verwacht.

Gouvernements 2e lagere school.

Het openbaar examen aan deze school gehouden op den 17 Julij 1860, heeft in alle opzigten de tevredenheid der Subcommissie weggedragen. Het bleek, dat alle vakken van onderwijs goed waren behandeld. De vorderingen der leerlingen waren, vooral met het oog op de verwaarloosde huiselijke opvoeding van de meesten hunner, buitengewoon goed.

Het locaal dezer school, begroot op *100* leerlingen, kan evenwel de *150* aanwezige scholieren bevatten, doordien gebruik wordt gemaakt van de voor- en achtergalerij. Men mist daardoor echter een overdekte speelplaats.

Het schoolmeubilair en de leermiddelen laten niets te wenschen over.

Behalve van een *6*tal was de opkomst der kinderen goed.

Het grootste getal leerlingen dezer school is in den loop van 1860 geweest *163*, het kleinste *142* en het gemiddelde *148*.

Het getal leerlingen op 1 Januarij 1860 bedroeg *145*. Er zijn er bijgekomen *36* en vertrokken *32*, dus aanwezig op ultimo December 1860, *149*, waarvan *59* meisjes en *90* jongens.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg gemiddeld *137*.

Bij het onderwijzend personeel hadden geen mutatiën plaats; de onderwijzer *J. J. de Weijer* bleef het geheele jaar door aan het hoofd dezer goed geordende school werkzaam, bijgestaan door den *2*en onderwijzer *H. C. A. Cornelius*, den *3*en onderwijzer *A. F. Gossiaux*, den ondermeester *L. Buflo* en den kweekeling *P. C. van Daalen*.

Particuliere scholen.

Behalve de *twee* Gouvernements scholen bestaan te *Padang* nog *drie* particuliere scholen, als:

1. De middagschool van den *1*sten onderwijzer bij de *1*ste school *P. van Geelen*.

Deze school heeft in 1860 gemiddeld *zeven* leerlingen geteld. Behalve de vakken van het lager onderwijs worden ook de wiskunde en de Fransche taal onderwezen.

2. De middagschool van den *1*sten en den *2*den onderwijzer bij de *2*e school *J. J. de Weijer* en *H. C. A. Cornelius*. Het getal leerlingen bedroeg gemiddeld *24*.

Er wordt onderrigt gegeven in alle vakken van het lager onderwijs, alsmede in de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche taal, wiskunde, algemeene geschiedenis en teekenen.

3. De school van Mejufvrouw *J. G. A. J. Verhoeff* telde gemiddeld *20* leerlingen, op *vier* na alle zeer jeugdige meisjes. Zij wordt gehouden van des morgens 8 tot 12 en 's middags van 2 tot 5 uren. Het onderwijs omvat lezen, schrijven, rekenen, Nederlandsche geschiedenis, aardrijkskunde, alsmede vrouwelijke handwerken, en voor enkele meergevorderden ook de Fransche taal en de algemeene geschiedenis.

Mejufvrouw *Verhoeff* mogt in alle opzigten de tevredenheid der Subcommissie van onderwijs wegdragen, bij gelegenheid van de examens op den 17 Julij en den 21 December te haren huize gehouden.

FORT DE KOCK.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars *20*, waaronder *13* jongens en 7 meisjes. Sedert zijn er bijgekomen *2* en vertrokken *4*, zoodat op het einde des jaars onderwijs genoten *18* kinderen, waarvan *15* jongens en *3* meisjes; terwijl het getal der *gratis*-leerlingen *8* bedroeg.

Even als ten vorigen jare, was de uitslag van het gehouden examen zeer bevredigend.

De toestand van het onderwijs bij deze school mag allezins gewenscht genoemd worden. De besturende onderwijzer *J. A. Immink* bleef dit jaar onafgebroken werkzaam. Hij werd bijgestaan door den kweekeling *A. C. Christina'szoon*.

Door overplaatsing naar elders van het lid der Subcommissie *C. A. Schuak*, militaire Kommandant, ontstond eene vacature, welke nog niet is aangevuld, wachtende de voordragt op de definitive benoeming van zijn opvolger; terwijl de Assistent-Resident *S. Locker de Bruijne* tot lid is aangesteld, ter vervanging van den naar elders overgeplaatsten Assistent-Resident *F. Schenck*, zoodat ter hoofdplaats alsnu *één* lid ontbreekt.

Het schoollocaal, tevens dienende tot onderwijzerswoning, blijft tegen *f 40* 's maands ingehuurd, en kan, zoo uithoofde van de ligging nabij het militaire kampement als uit aanmerking van het niet beduidend getal leerlingen, beschouwd worden voor het tegenwoordige nog aan de behoefte te voldoen; de schoolmeubelen en leermiddelen zijn genoegzaam.

PADANG PANDJANG.

Het getal leerlingen op 1 Januarij bedroeg *30*, waaronder *22* jongens en *8* meisjes. Sedert zijn bijgekomen *3* en afgevoerd *11* leerlingen; zoodat op ultimo December onderwijs genoten *22* scholieren, waarvan *17* jongens en *5* meisjes, met inbegrip van *14 gratis*-leerlingen. Deze vermindering, gedurende het afgeloopen jaar, moet aan verschillende overplaatsingen der ouders worden toegeschreven.

De opkomst ter schole was voldoende.

De uitslag van het gehouden examen onder de leiding van den besturenden onderwijzer *O. E. Hansen*, bijgestaan

door den kweekeling *W. A. Schoggers*, kan ook hier bevredigend genoemd worden.

Door de overplaatsing naar elders van de leden *E. Rappard* en *J. Locker de Bruijne*, ontstonden te *Padang Pandjang twee* vacatures; in de plaats van den laatstgenoemde werd benoemd de contrôleur der *3*ste klasse in *Batipoe* en *X kotta's K. J. Jellinghaus*, die echter dezer dagen ook verplaatst werd; zoodat thans te *Padang Pandjang* maar *één* lid meer aanwezig is, zullende eerlang een voordragt worden gedaan ter vervanging van de vertrokken leden.

Het in aanbouw zijnde steenen gebouw nog niet voltooid zijnde, blijft een particulier huis tevens tot onderwijzerswoning dienen, tegen *f 50* 's maands ingehuurd, welke uitgaaf weldra zal vervallen, vermits het nieuwe gebouw bijna voltooid is.

De schoolmeubelen en leermiddelen worden voldoende geacht.

BENKOELEN.

Bij den aanvang van het jaar 1860 bedroeg het getal leerlingen op de Gouvernements school te *Benkoelen* 37. Gedurende het jaar zijn er bijgekomen *10* en vertrokken *11*; zoodat op het einde des jaars op de school aanwezig waren *36* kinderen, waarvan *21* jongens en *15* meisjes.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *17*.

De opkomst ter school was goed; nu en dan bleven slechts eenige kinderen wegens ziekte of slecht weder te huis.

Er werden twee examens gehouden, namelijk een openbaar op den 14den Julij en een besloten op den 21sten December. De uitkomst dier examens was in den volsten zin voldoende; de leerlingen hadden zonder onderscheid aanmerkelijke vorderingen gemaakt.

De algemeene toestand van het onderwijs is goed te noemen.

Mutatiën vonden onder het onderwijzend personeel niet plaats, zoodat *C. L. Plasberg* als besturend onderwijzer, en *C. Barrett* als ondermeester werkzaam bleven.

Bij het personeel der Subcommissie had de volgende mutatie plaats:

Het lid *Visser* vertrok, en in diens plaats werd verkozen *F. W. Gibson.*

De toestand van het schoollocaal is door de verbeteringen, welke daaraan zijn gebragt, zeer goed.

Meubelen en leermiddelen laten niets te wenschen over.

RIOUW.

Het aan de gemeente alhier toebehoorend schoollocaal wordt, wegens den slechten toestand, waarin het verkeert, van Gouvernementswege door een schoollocaal met onderwijzerswoning vervangen. (1)

De ond rwijzer *C. C. Homburg*, die sedert de wederopening der school in October 1857 tot aan het einde der maand Julij 1860, aan deze inrigting werkzaam was, is tengevolge zijner benoeming tot docent aan het gymnasium *Willem III* (2) vervangen door den tegenwoordigen onderwijzer *J. A. Vermeulen*, die van af dien datum de werkzaamheden onafgebroken heeft voortgezet.

Op den 11den Julij 1860 werd een besloten en op den 19den December een openbaar examen gehouden, waarbij bleek, dat de leerlingen zeer goede vorderingen hadden gemaakt.

Ook het personeel der Subcommissie ondervond gedurende 1860 verandering. Na het vertrek, bij overplaatsing achtereenvolgens van twee militaire kommandanten, is thans het lidmaatschap opgedragen aan den tijdelijken militairen kommandant van *Rioun* en onderhoorigheden *J. L. J. H. Pel*, terwijl met de secretarie van de Subcommissie belast is, de tijdelijke secretaris der Residentie, in vervanging van den vroeger met deze functie belasten kommies.

De leden der Subcommissie bezoeken beurtelings de school.

De leerlingen wonen het onderwijs gaarne bij; de opkomst was gedurende het gansche jaar zeer geregeld.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars *27*; voorts zijn er *6* vertrokken en *2* bijgekomen, zoodat op ultimo December aanwezig waren *23* leerlingen, waarvan *13* jongens en *10* meisjes.

Vier dezer leerlingen genieten *gratis*-onderwijs.

---

(1) Gouv. besl. dd. 13 Sept. 1860 no. 9.

(2) Gouv. besl. dd. 4 Febr. 1860 no. 23.

Schoolmeubelen en leermiddelen verkeeren in een goeden staat.

PALEMBANG.

In den aanvang van het jaar bedroeg het getal leerlingen *23;* bijgekomen zijn er *10* en vertrokken 7, zoodat bij het einde des jaars aanwezig waren *24* leerlingen, waarvan *16* jongens en *8* meisjes.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *11*.

De opkomst ter schole laat niets te wenschen over. In dit jaar is geen openbaar, maar wel een besloten examen gehouden, omdat door de vele mutatiën er geen andere leerlingen meer de school bezochten dan die, welke bij een vorig examen nog tot de *laagste* klasse behoorden of sedert op de school waren toegelaten.

Op den 16den December had dit besloten examen plaats, bij welke gelegenheid de Subcommissie de bovengenoemde omstandigheid in aanmerking nemende, allezins redenen van tevredenheid had.

De onderwijzer *B. A. Willems* bleef het geheele jaar aan deze school werkzaam.

De toestand van het schoollocaal, alsmede die der meubelen en leermiddelen, is allezins voldoende.

Het personeel der Subcommissie heeft eenige verandering ondergaan door aftreding van de leden *A. Fitz Verploegh* en *E. F. C. Happé*, zoomede van den President *P. Th. Couperus*, wier plaatsen zijn vervuld door de heeren *M. J. A. Arnold* en *Mr. Maas Geesteranus* als leden, en den waarnemenden Resident *W. E. Kroesen* als President.

BANDJERMASIN.

De onderwijzer *W. Broers*, die op den 5den December 1859 met verlof naar *Java* vertrok (1), werd uithoofde van ziekte eervol uit zijne betrekking van onderwijzer aan de Gouvernements lagere school te *Bandjermasin* ontslagen.

Gedurende het verlof van den onderwijzer *Broers* naar *Java*, en ook na diens ontslag tot aan de komst van den in

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 14 Maart 1860 no. 29/123.

zijne plaats benoemden onderwijzer (1) *J. A. A. van Zolingen* op den 9den Augustus 1860, is de kweekeling *J. F. Wolff*, onder toezigt van het lid der Subcommissie van onderwijs *J. H. Barnstein*, belast geweest met de leiding van het onderwijs op de school, en heeft die kweekeling zich van de hem opgedragen taak op een allezins voldoende wijze gekweten.

Op ultimo 1859 bedroeg het aantal leerlingen *35*, van welke *24 gratis*-onderwijs genoten.

Gedurende het jaar 1860 zijn er *10* kinderen bijgekomen, terwijl *10* wegens vertrek of gevorderden leeftijd de school hebben verlaten. Thans nemen aan het onderwijs deel *35* leerlingen, waarvan betalende *10* en *gratis 25*, zijnde *17* jongens en *18* meisjes.

Bij ontstentenis van een onderwijzer heeft in den loop van het jaar 1860 geen besloten examen plaats gehad.

Het openbaar examen, hetwelk in Julij had moeten gehouden worden, werd uitgesteld tot ultimo December 1860, zijnde bij die gelegenheid tevens aan de leerlingen prijzen uitgedeeld.

In aanmerking nemende, dat de schooljeugd gedurende ruim *negen* maanden van de leiding van een onderwijzer is verstoken geweest, heeft genoemd examen aan de verwachting vrij wel beantwoord. De opkomst, ijver en gehoorzaamheid der kinderen liet over het algemeen niets te wenschen over.

Onder de leerlingen waren er, die blijken van een goeden aanleg gaven. Te betreuren is het, dat de meergevorderden voor het meerendeel, na het vertrek van den onderwijzer *Broers*, de school hebben verlaten, waardoor het onderwijs, hetwelk aan deze school op een zeer gewenscht standpunt stond, thans een grooten achteruitgang heeft ondervonden.

Het schoolgebouw wordt nog door het Militair Departement voor hulphospitaal gebruikt. De school wordt gehouden in een door dat Departement ingehuurd particulier woonhuis. Meubelen en leermiddelen voldoen aan de behoefte.

MAKASSAR.

Uithoofde van vertrek, werd de Majoor *van Langen* als lid

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 20 Julij 1860 no: 11/128.

der Subcommissie te *Makassar* vervangen door den Majoor *J. F. Belle* (1)

Dit was de eenige mutatie, die er gedurende het verslagjaar bij de Subcommissie is voorgevallen.

De leden dier Commissie bezochten de scholen geregeld, en legden voortdurend veel belangstelling aan den dag.

Gouvernements 1e lagere school.

De onderwijzer *T. A. Corporaal* werd aanvankelijk bijgestaan door den kweekeling *A. Niels* en den ondermeester *G. Nitzschke*, welke laatste eigenlijk behoort tot het personeel aan de Gouvernements 2de school alhier, en aan de *eerste* school werd toegevoegd, ten gevolge der overplaatsing naar *Java* van den ondermeester *de la Croix*.

De onderwijzer *J. van Hout*, in afwachting eener hem te geven bepaalde bestemming voorloopig ter beschikking van de Subcommissie te *Makassar* gesteld, onder genot van *f 100* tractement en *f 30* indemniteit van huishuur (2), is bij zijne aankomst in de maand September bij de *1e* school geplaatst, en de ondermeester *Nitzschke* dierhalve weder bij de *2e* school werkzaam gesteld.

Op den 1sten December overleed de onderwijzer *Corporaal*, als wanneer de functiën van besturend onderwijzer der Gouvernements *1e* school voorloopig werden opgedragen aan genoemden onderwijzer *van Hout*. (3)

De onderwijzer *van Hout* was echter, sedert den 14den December door ernstige ongesteldheid verhinderd zijne taak te vervullen; zoodat het onderwijs bij de *1e* school moest worden gestaakt, bij gemis aan geschikt personeel, en uithoofde het raadzaam voorkwam, de meer bevolkte *2e* school niet van de diensten van den onderwijzer *Polderman* te berooven.

De Hoofdcommissie is dan ook dringend verzocht, zooveel mogelijk de benoeming van een nieuwen onderwijzer voor de *1e* school te bespoedigen.

Het openbaar examen, hetwelk tamelijk bevredigend was,

---

(1) Gouv. besl. dd. 30 Mei 1860 no. 25.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 20 Julij 1860 no. 10/123.

(3) Missive S. V. O. dd. 6 Dec. 1860 no. 51.

en de prijsuitdeeling aan de leerlingen van de *1*e school, hebben op den 2den Augustus plaats gehad

Het besloten examen werd wegens de ziekte van den onderwijzer *van Hout* voorloopig uitgesteld.

De opkomst ter school was gunstig, en de ijver en gehoorzaamheid der leerlingen gaven over het algemeen stof tot tevredenheid.

Bij den aanvang des jaars bedroeg het getal leerlingen *33*. Sedert zijn er bijgekomen *4* en vertrokken *9*, dus aanwezig op het einde des jaars *28*, waarvan *16* jongens en *12* meisjes.

Vertrek naar elders, en het verlaten der school door de meer gevorderden in leeftijd, veroorzaakten deze vermindering.

Het schoollocaal laat veel te wenschen over. In de behoefte aan een beter zal weldra voorzien zijn, daar het in aanbouw zijnde schoolgebouw de voltooijing nadert.

Het meubilair is in redelijk goeden staat en voldoet aan de behoefte.

Gouvernements 2e lagere school.

In de maand April nam de onderwijzer *L. C. Polderman* deze school over van den ondermeester *van Zolingen*, die door de overplaatsing naar *Batavia* van den onderwijzer *J. C. Tamson* (1) tijdelijk met de waarneming belast was.

Vervolgens werd de ondermeester *van Zolingen* benoemd tot onderwijzer aan de Gouvernements-school te *Bandjermasin*, (2) en vervangen door den tijdelijk bij de *1*e school geplaatsten ondermeester *G. Nitzschke*.

Voorts werd op verzoek, eervol ontslag verleend aan den kweekeling *J. D. J. Snell*, en in zijne plaats aangesteld *A. C. Cramer*, onder genot van eene maandelijksche bezoldiging van *f 25* (3); zoodat het onderwijzend personeel bij de *2*e school thans bestaat uit den onderwijzer *L. C. Polderman*, den ondermeester *A. A. J. Niels*, den ondermeester *G. Nitzschke* en den kweekeling *A. C. Cramer*.

Het openbaar examen met prijsuitdeeling had den 2den Augustus, en het besloten examen den 21sten December op de

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 24 Dec. 1859 no. 43/121.
(2) Besluit H. C. V. O. dd. 20 Julij 1860 no. 11/123.
(3) Besluit H. C. V. O. dd. 27 November 1860 no. 35/132.

gebruikelijke wijze plaats, bij welke gelegenheden de Subcommissie met genoegen ontwaarde, dat de kinderen over het algemeen vrij goede vorderingen hadden gemaakt.

Klagten van den onderwijzer over aanhoudende nalatigheid in het schoolgaan van sommige leerlingen, veelal kinderen van soldaten of uit den laagsten burgerstand, gaven der Subcommissie aanleiding deswege, overeenkomstig het schoolreglement de noodige teregtwijzing en bevelen te geven, met het gevolg, dat later in dit opzigt verbetering werd ondervonden.

Bij den aanvang des jaars bedroeg het getal leerlingen *108*. Sedert zijn er bijgekomen *27* en vertrokken *29*, dus aanwezig op het einde des jaars *106* leerlingen, waarvan *63* jongens en *43* meisjes.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg op ultimo December *102*.

Nog gedurende de *vier* eerste maanden van het jaar werd het gehuurde en vrij doelmatige schoollocaal, tot verpleging van zieke militairen gebezigd, en maakte de 2e school gebruik van een tot dit einde in huur afgestaan gedeelte eener particuliere woning. Den *1*sten Mei is het gewone locaal weder betrokken.

De schoolmeubelen en leermiddelen verkeeren in een goeden staat.

Met genoegen nam de Subcommissie kennis van het, haar bij apostil dd. 7 September 1860 toegezonden besluit der Regering van den 15den Augustus 1860 no. 8, blijkens hetwelk 's Konings magtiging zou worden gevraagd, om bij de Gouvernements 2e school te *Makassar* nog te plaatsen een *tweeden* onderwijzer.

MAROS.

Uithoofde van vertrek werd de heer *P. A. Bol* als lid der Subcommissie vervangen door den heer *L. O. de Visser*. (1)

Mutatiën bij het onderwijzend personeel hadden niet plaats, zoodat dit nog bestaat uit den onderwijzer *G. F. Seeman* en den kweekeling *G. F. Bax*.

De opkomst ter schole liet niets te wenschen over, en de schoolbezoeken, welke geregeld plaats hadden, gaven stof tot tevredenheid, even als het gehouden openbaar en besloten examen.

(1) Gouv. besl. dd. 20 Junij 1860 no. 8.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars *27*; bijgekomen zijn er *3* en vertrokken *13*, alzoo aanwezig op het einde des jaars *17* leerlingen, zijnde *12* jongens en *5* meisjes, waaronder *10*, die *gratis* onderwijs erlangden.

De oorzaken der vermindering in de schoolgaande kinderen waren: *9* wegens vertrek der ouders, en *4* wegens gevorderden leeftijd.

De algemeene toestand van het schoollocaal, der meubelen en leermiddelen was bij het einde des jaars naar wensch.

BONTHAIN.

De school staat onder de leiding van den zendeling van het Nederlandsche zendeling-genootschap *A. Goudswaard.*

Bij den aanvang des jaars bedroeg het getal leerlingen *49*. Sedert zijn er bijgekomen *9* en vertrokken *14*, dus aanwezig op ultimo December *44* leerlingen, waarvan *22* jongens en *22* meisjes.

Volbragte leertijd en verhuizing der ouders naar elders, waren oorzaak der vermindering.

Het onderwijs heeft gedurende dit jaar geregeld plaats gehad, en leverde voortdurend zeer gunstige resultaten op.

De opkomst der kinderen was, ten gevolge van koortsen en andere ziekten, in dit jaar niet zoo geregeld als vroeger.

Het schoollocaal zoowel als de woning van den zendelingonderwijzer, welke ofschoon voor de behoefte voldoende, eenigzins bouwvallig zijn, zullen binnen kort verbetering ondergaan, waartoe van Gouvernementswege fondsen zijn beschikbaar gesteld, met bepaling tevens, dat de bedoelde gebouwen voortaan zullen worden beschouwd te zijn Landseigendommen, en mitsdien zullen worden beheerd en onderhouden op den voet van het reglement op het beheer en toezigt van den Waterstaat (1).

BIMA.

Sedert het overlijden in 1859 van den leermeester te *Bima*, *Melchior*, zijn de kinderen behoorende tot de gemeente aldaar, weder geheel verstoken van onderwijs.

---

(1) Gouv. besluit dd. 27 Nov. 1860 no. 23.

Sedert 1845 was die persoon in het genot van een maandelijksch inkomen van *f 15*. Zijn overlijden maakte het noodzakelijk een anderen onderwijzer te zoeken. De overtuiging echter, dat tegen zoodanige geringe belooning daarvoor niemand zou te vinden zijn, deed de Subcommissie overgaan tot het voorstel, om voor den met het onderwijs te belasten persoon te *Bima* te mogen beschikken over *f 30* 's maands (1).

De Subcommissie ontving naar aanleiding van dit voorstel de beschikking der Regering (2), blijkens welke 's Konings magtiging zou worden gevraagd om de, bij besluit dd. 19 December 1844 No. 29, ten behoeve van het onderwijs te *Bima* toegestane som van *f 15* te verhoogen tot *f 30* 's maands.

Inmiddels werd van de zijde van het Bestuur getracht in de behoefte aan onderwijs te *Bima* te voorzien, door den te *Makassar* aanwezigen zendeling *A. C. F. M. Jacksteijn*, onder Gouvernements nadere goedkeuring, tijdelijk en in afwachting, dat hem een bepaalde bestemming zou worden aangewezen, met het onderwijs en de godsdienstige leiding der Christen-gemeente te *Bima* te belasten (3, en door gelijktijdig eenige benoodigde leermiddelen en schoolbehoeften derwaarts te zenden.

Dit besluit kreeg echter geen uitvoering, naardien genoemde zendeling, kort vóór zijn voorgenomen vertrek naar *Bima*, van Gouvernementswege eene plaatsing op het eiland *Rotti* (*Timor*) erlangde.

Den gezaghebber van *Bima* is daarop aangeschreven, om de gezonden schoolbehoeften, in afwachting dat iemand als onderwijzer zou zijn benoemd, ten meesten nutte der jeugd aldaar aan te wenden.

AMBOINA.

Gouvernements Je lagere school.

De *Je* school telde op 1 Januarij *54* leerlingen. Sedert zijn er

(1) Missive S. C. O. dd. 15 Mei 1860 no. 18.
(2) Gouv. besl. dd. 21 Aug. 1860 no. 8.
(3) Besluit Gouverneur van Celebes dd. 15 Mei 1860 no. 1.

bijgekomen *33* en vertrokken *28*, dus aanwezig op ultimo December 1860 *59* leerlingen, waarvan *40* jongens en *19* meisjes.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *24*.

De opkomst ter schole is zeer geregeld geweest.

Het voorgeschreven besloten examen, dat zeer bevredigend was, heeft in dit jaar plaats gevonden op den 22sten Junij; terwijl het openbaar examen, dat gewoonlijk een paar dagen vóór het Kersfeest plaats vindt, ditmaal is uitgesteld moeten worden.

De algemeene toestand van het onderwijs mag als bevredigend worden aangemerkt.

Het personeel bij deze school, dat volgens het vorig verslag bestond uit den onderwijzer *A. Cupaerus* en den kweekeling *B. J. Lans*, is sedert vermeerderd met den ondermeester *H. W. Beck* (1), terwijl het tractement van den kweekeling *Lans* is verhoogd.

Deze school wordt gehouden in een van Gouvernementswege gebouwd schoollocaal, dat voor het tegenwoordig aantal kinderen overvloedige ruimte aanbiedt, en zeer doelmatig is ingerigt.

Gouvernements 2e lagere school.

De *2*e school telde op 1 Januarij *114* leerlingen. Sedert zijn er bijgekomen *33* en vertrokken *11*, dus aanwezig op ultimo December *136* leerlingen, waarvan *124* jongens en *12* meisjes.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *78*.

De opkomst ter schole laat niets te wenschen over.

Het voorgeschreven besloten examen, dat op deze school mede zeer bevredigend is geweest, heeft in dit jaar plaats gevonden den 23sten Junij; terwijl het openbaar examen even als voor de *1*e school is uitgesteld moeten worden.

Ook de toestand van het onderwijs is op deze school zeer bevredigend.

Het onderwijzend personeel heeft sedert eene vermeerdering ondergaan, door de benoeming van *J. F. Benz* (2) en *A. H. van Gent* (3) respectivelijk tot ondermeester en kweeke-

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 16 Februarij 1860 no, 8/121.

(2) Besluit H. C. V. O. dd. 16 Febr. 1860 no. 8/121.

(3) Besluit H. C. V. O. dd. 9 Jan. 1860 no. 52/121.

ling aan deze school; zijnde laatstgenoemde aanvankelijk voor de *Je* school benoemd, doch later na de benoeming van den ondermeester *Beck* voor die school, naar deze overgeplaatst (1), terwijl de kweekeling bij deze school *H. Kuhuwael* is overgegaan als inlandsche schoolmeester in een der negorijen. (2)

De school wordt nog gehouden in een gehuurd locaal; het ingediende plan en de begrooting voor den opbouw eener nieuwe school niet goedgekeurd zijnde, is de waarnemend Ingenieur thans bezig met het opmaken van een nieuw plan en begrooting.

De schoolmeubelen en leermiddelen bevinden zich in beide scholen in den besten staat.

Het onderwijzend personeel bestaat thans uit den besturenden onderwijzer *L. E. Boijer*, den ondermeester *J. F. Benz* en de kweekelingen *B. Soumokil* en *A. H. van Gent*.

Het personeel der Subcommissie van onderwijs heeft in dit jaar eene verandering ondergaan, door het vertrek naar *Java* van het lid *Mr. Th. H. van Rees*, en de benoeming in diens plaats van den heer *Mr. L. Hovij*.

BANDA.

Sedert den 1 Januarij staat aan het hoofd dezer school de, ter vervanging van den onderwijzer *J. O. Boulet*, uit de *Padangsche Bovenlanden* herwaarts geplaatste onderwijzer van den 2en rang *H. Obertop* (3), aan wien de ondermeester *J. H. H. de Bell* en de kweekeling *C. Broekhuijzen* zijn toegevoegd, zoomede sedert den 1 Julij 1860, de ondermeester van den 4en rang *C. H. L. Croes* (4).

Het aantal leerlingen op deze school, hetwelk op ultimo December 1859 slechts *73* bedroeg, is na het vertrek van den onderwijzer *Boulet* steeds klimmende geweest, en beloopt thans *100*.

De leerlingen zijn verdeeld in drie klassen, waarvan de *eerste* of hoogste klasse er *25* telt, de *tweede 28*, en de

(1 en 2) Besluit H. C. V. O. dd. 23 Junij 1860 no. 43/126.

(3) Gouv. besl. dd. 27 Julij 1859 no. 30.

(4) Besl. H. C. V. O. dd. 19 Mei 1860 no. 1/126.

derde 47. De *eerste* en de *tweede* klasse zijn ieder nog verdeeld in *twee* afdeelingen, en de *derde* of laagste klasse in *vier*.

De stand van het onderwijs op deze school laat intusschen veel te wenschen over. Het op den 20sten October gehouden openbaar examen heeft daarvan het bewijs geleverd, en de maandelijksche bezoeken van een lid der Subcommissie op deze school, waarbij telkens in ééne der klassen, bij beurtwisseling, door de leerlingen proeven van bekwaamheid geleverd werden, welker uitslag in de eerstvolgende vergadering dier Commissie werd medegedeeld, hebben genoegzaam bewezen, dat de leerlingen over het algemeen zeer weinig vorderingen maken, en het geleerde niet dan eene uit het hoofd opgezegde les is, waarvan niets wordt begrepen.

Dit laatste is vooral het geval met de rekenkunde, waarin enkele leerlingen der *3e* klasse schijnbaar zeer ver gevorderd zijn; evenwel kunnen zij van de door hen uitgewerkte voorstellen geen reden geven.

Voorts is de kennis der Nederlandsche taal, der geschiedenis en der aardrijkskunde, zoowel die van *Europa* als van *Nederlandsch-Indië*, gebrekkig. In de *tweede* klasse worden deze beide laatste vakken van onderwijs in het geheel niet behandeld.

Ten aanzien van deze school zullen mitsdien doortastende maatregelen van verbetering noodig zijn.

Van de leden der Subcommissie heeft de heer *J. E. van Zuijlen* zijn ontslag gevraagd, zijnde hij op voorstel der Subcommissie vervangen door den heer *R. F. F. von Buggenhagen*, lid in den Raad van Justitie (1).

Het schoolgebouw is in voldoenden staat, en onderscheidt zich gunstig door de kapitale reparatiën in 1859 hieraan gedaan.

TERNATE.

Volgens het vorig verslag bestond er te *Ternate* een buitengewone vooruitgang in het onderwijs. Toen echter de on-

(1) Besluit Resident van Banda dd. 21 Sept. 1860 no. 968/38.

derwijzer *C. OverdeLinden*, op zijn verzoek, naar *Java* als onderwijzer te *Madioen* werd overgeplaatst, en vervangen werd door een eerst onlangs uit *Nederland* aangekomen onderwijzer (1), had er spoedig een ommekeer in dien gunstigen toestand plaats, daar deze onderwijzer in zijne betrekking werd geschorst, uithoofde van berispelijk gedrag, zoodat de schooljeugd geruimen tijd van alle onderwijs verstoken bleef.

Het getal leerlingen bedroeg op ultimo December 1859, *22*. In den loop van het jaar 1860 zijn er bijgekomen 7 en vertrokken *6;* terwijl er onder ultimo October, tijdstip waarop de school tijdelijk gesloten is, *24* leerlingen bleven.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *11*.

De opkomst ter schole was over het algemeen vrij goed.

Bij het personeel der Subcommissie van onderwijs hebben de navolgende mutatiën plaats gevonden:

Ontheven van zijne betrekking als President, wegens vertrek naar *Menado C. Bosscher* en als lid, wegens vertrek naar *Makassar V. A. Amiot*, welke heeren vervangen zijn door den Resident *C. J. Bosch*, en den Kapitein der Infanterie *J. van Leijden*.

De toestand van schoollocaal, meubilair en leermiddelen was goed.

MENADO.

Het gemiddelde getal leerlingen was gedurende het jaar *67*, waarvan een *10*tal kinderen van inlandsche hoofden en de overigen, kinderen van Europeanen of daarmede gelijkgestelden.

De kinderen kwamen zeer geregeld ter school; gedurende Julij en Augustus was zulks met eenigen niet het geval, daar de waterpokken toen heerschende waren, en sommige leerlingen daaraan leden.

Al de schoolkinderen zijn echter gevaccineerd.

Het getal leerlingen bedroeg bij den aanvang des jaars *71*. Sedert zijn er bijgekomen *16* en vertrokken *20;* dus aanwezig op het einde des jaars *67* leerlingen, waarvan *39* jongens en *28* meisjes.

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 30 April 1860 no. 30/125.

Het getal *gratis*-leerlingen bedroeg *14*.

Een *18*tal leerlingen verliet de school wegens gevorderden leeftijd.

Hiervan werd er *één* als klerk geplaatst op het Residentiekantoor, *één* werkzaam gesteld bij den Ingenieur van den Waterstaat; terwijl er *één* als schrijver in dienst trad bij den heer *H. C. Dircks*, en alle *3* bewijzen gaven, dat het onderwijs niet nutteloos aan hen is besteed. Van de *2* overigen vertrok er *één* naar eene inrigting van middelbaar onderwijs op *Java* en *één* naar *Nederland*, ten einde daar zijne opvoeding te voltooijen.

Even als het vorig jaar ruime stof gaf tot tevredenheid over het doelmatig onderwijs, was ook gedurende dit jaar de Subcommissie voldaan over den voortdurend goeden gang daarvan.

De gebruikelijke examens hadden in Augustus en December plaats, en gaven alle reden tot tevredenheid.

De vorderingen der kinderen waren, vooral in de *hoogste* klasse aanmerkelijk; hun ijver en leerlust was over het algemeen zeer voldoende.

Bij het personeel der Subcommissie had slechts *ééne* verandering plaats, namelijk: dat als Secretaris optrad de heer *M. H. Bee veld*, Secretaris dezer Residentie, in plaats van den heer *M. J. Martens*, reeds ten vorigen jare overleden.

De taak van den besturenden onderwijzer *L. G. van der Hoek* werd hem verligt, door de aanstelling van *H. Postma* als ondermeester (1).

Ingevolge circulaire der Hoofdcommissie van den 31sten December 1859. No. 17/121, heeft de besturende onderwijzer zich belast, om genoemden ondermeester te helpen in zijne studie voor den *2*den onderwijzersrang.

Voorts had de school een niet geringe hulp in den heer *L. Mangindaän*, hulpzendeling te *Menado*, die vrijwillig zijne diensten aanbood, en nu reeds *acht* maanden met onvermoeiden ijver den onderwijzer bijstaat.

Genoemde heer bezit den *3*den onderwijzersrang, en uithoofde zijner kennis van de Maleische taal, is hij vooral voor de *laagste* en de *middelste* klasse van groot nut.

---

(1) Besluit H. C. V. O. dd. 13 April 1860 no. 7/125.

Het schoolgebouw is nog steeds in denzelfden ondoelmatigen toestand; doch eene beslissing op de gedane voorstellen tot daarstelling van een meer doelmatig locaal wordt te gemoet gezien.

Schoolmeubelen en leermiddelen bevinden zich in goeden staat.

TIMOR.

Onder de leden der Subcommissie te *Koepang* heeft ook dit jaar weder verandering plaats gehad:

De Secretaris *C. M. de Rochemont* en de leden *W. L. J. G. de Rochemont* en *D. Tielman*, zijn wegens vertrek of aanhoudende ziekelijkheid afgetreden; terwijl in hunne plaatsen zijn benoemd: de heer *H. D. van Boeckholt* als Secretaris en de heeren *J. W. C. Koen* en *J. H. de Siso* als leden.

Het schoolgebouw bevindt zich voortdurend in een goeden staat, en beantwoordt geheel aan zijne bestemming. Ook het meubilair is in goeden staat en voldoet aan de behoefte.

Op ultimo 1859 bedroeg het getal leerlingen *31*. Gedurende het jaar zijn bijgekomen *3* kinderen en vertrokken *5*; zoodat onder ultimo December 1860 de school door *29* leerlingen bezocht werd.

Het onderwijs wordt ten genoegen der ouders en der Subcommissie, bij voortduring door den onderwijzer *H. L. Le Bruijn* gegeven, die sedert tien jaren ter hoofdplaats *Timor* werkzaam is.

HOOFDSTUK III.

STAAT van het Schoolwezen onder de inlandsche Christenen, ontleend aan de rapporten van de onderscheidene Subcommissiën van onderwijs.

Inlandsche Christenschool te Depok.

Omtrent de school voor inlandsche Christenkinderen te *Depok* kan de gunstige getuigenis worden gegeven, dat er vooruitgang is te bespeuren, daar het den kinderen niet ontbreekt aan leerlust en vatbaarheid, en de schoolmeester zijn pligt met naauwgezetheid vervult.

De zendeling-leeraar *J. R. P. F. Gonggrijp* oefent voortdurend een gewenscht toezigt uit.

De scholieren, ten getale van gemiddeld *51*, kwamen geregeld op. Zij zijn in *drie* klassen verdeeld en ontvangen, naar gelang van hunnen leeftijd en de mate hunner ontwikkeling, onderrigt in het lezen naar de aanschouwelijke methode, de hoofdregelen van het rekenen, het schrijven met latijnsche en arabische karakters, het maken van opstellen en brieven, zoomede in de aardrijkskunde.

Voorts wordt in alle klassen onderwijs gegeven in het zingen; terwijl hun ook verhalen worden gedaan uit de bijbelsche en de algemeene geschiedenis.

Door Mevrouw *Gonggrijp* wordt in de voormiddag-uren aan de meisjes in de *eerste* klasse onderrigt gegeven in vrouwelijke handwerken.

Daar de inlandsche Christenen te *Depok* allen landbouwers zijn, en hunne kinderen eenmaal hetzelfde beroep zullen uitoefenen, kan hunne ontwikkeling op den tegenwoordigen trap

voldoende worden geacht, vermits deze school gevoegelijk met eene dorpsschool in *Nederland* zoude kunnen vergeleken worden.

Nogtans blijft het te bejammeren, dat de onderwijzer en de ondermeester geen voor hun vak opgeleide en dus meer ontwikkelde lieden zijn; om welke reden het wenschelijk voorkomt, door den leeraar zelven kweekelingen voor onderwijzers te doen vormen; waartoe deze allezins bereid zou wezen, wanneer zulks op eenigzins uitgebreider schaal en met geldelijke ondersteuning kon plaats vinden.

Dit denkbeeld heeft bereids bij de Subcommissie een punt van overweging uitgemaakt, waarop later zal worden teruggekomen.

JAPARA.

Particuliere Javaansche school van den zendeling der Doopsgezinde gemeente, P. Jansz, te Japara.

Deze school telde op 1 Januarij 1860 een getal van *12* kinderen, waarvan *4* jongens en *8* meisjes.

Het onderwijs bestond in: het Javaansch lezen, schrijven, zingen en de bijbelsche geschiedenis.

De vergunning, verleend tot het houden dezer school door den zendeling *P. Jansz*, is ingetrokken bij Gouvernements besluit van 17 Maart 1860 No. 15.

AMBOINA.

Instituut van het Nederlandsch Zendeling-genootschap.

Het instituut van het Nederlandsch zendeling-genootschap verkeert voortdurend in bloeijenden toestand. Het aantal kweekelingen bedraagt *120*.

In den loop van dit jaar werden na een examen, dat negen dagen duurde, *dertien* jongelieden als onderwijzers aangesteld; het waren de kweekelingen:

1. *J. Pelamonia*, aangesteld te *Kaaibobo*.
2. *A. Tanasale*, » » *Kaaibobo*.
3. *D. Dalima*, » » *Ullath*.
4. *P. Nikijuluw*, » » *Saparoea*.

5. *J. Tupanno*, aangesteld te *Booij*.
6. *J. Latumanuwij*, » » *Tuhaha*.
7. *A. Hitipeuw*, » » *Sirry Sorry*.
8. *E. Titaleij*, » » *Paperuw*.
9. *Ch. Rensampessij*, » » *Poorto*.
10. *P. Peilouw*, » » *Oma*.
11. *H. Nanlohij*, » » *Amahusu*.
12. *J. Sijahaijnenija*, » » *Banda*.
13. *J. Pattipilohij*, » » *Hila*.

De *twaalf* eersten voor rekening van het Gouvernement, en de *laatste* voor rekening van het zendeling-genootschap.

De door deze benoeming ontstane vacaturen, werden onmiddelijk aangevuld uit de aspiranten der voorbereidings-school.

Ook deze bevordering geschiedde niet dan na een ernstig examen, hetgeen noodig is om den ijver en de voortdurende inspanning der leerlingen gaande te houden, en tevens om alle aanzien des persoons en alle partijdigheid buiten te sluiten, die vooral bij den inboorling zulke verderfelijke gevolgen kunnen hebben.

Het gedrag der kweekelingen was over het geheel genomen onberispelijk; *één* enkele slechts moest voor den tijd van drie maanden van het onderwijs uitgesloten worden, en kon eerst met primo October weder worden opgenomen.

Met den aankap van de noodige houtwerken voor een geheel nieuw schoolgebouw ten behoeve van het Instituut is een aanvang gemaakt; terwijl de verdere behoeften tot dit einde bij het Nederlandsch zendeling-genootschap zijn aangevraagd.

Drukpers van het Nederlandsch zendeling-genootschap.

De drukpers was gedurende den loop van dit jaar in geregelden gang. Het personeel daarbij werkzaam bedraagt *vijf* personen, die door het Genootschap bezoldigd worden.

In den loop des jaars werd de drukkerij verrijkt met een geheel nieuwe ijzeren *plet-pers* uit de fabriek van *Hamel* te *Berlijn*, alsmede met een nieuwen voorraad tijpen, bloemen, enz.

Het Maleische leesboek voor het volk van *J. Bunjan*, in manuscript *445* bladzijden bevattende, is ter perse en zal

eerlang geheel zijn afgedrukt. De voor dit werk benoodigde platen worden in *Nederland* vervaardigd, en zoo zal dan dit boek het *eerste* Maleische werk zijn met platen, hetwelk hier wordt uitgegeven.

In de nabijheid van de hoofdplaats *Ambon* bevinden zich *drie* aanzienlijke scholen voor inlandsche Christenen, waaromtrent ook weer over dit jaar goede getuigenis kan worden afgelegd; zij zijn:

Gouvernements-school in de negorij Hative-besaar.

De Gouvernements-school te *Hative-besaar*, met een getal van *190* leerlingen, staat onder de leiding van den onderwijzer der 2e klasse *W. Noija*, bijgestaan door den hulponderwijzer *J. Samallo*, die in den loop van dit jaar van *Hoetoemoerij* bij deze gemeente werd overgeplaatst; terwijl de hulponderwijzer *Markus Matakupan*, die hier minder voldeed, werd overgeplaatst bij de school te *Akoon* op het eiland *Noussalaut*.

Gouvernements-school te Noussanive.

De Gouvernements-school te *Noussanive* telt een getal van *237* leerlingen, en staat onder de leiding van den reeds bejaarden, maar nog altijd ijverigen onderwijzer der *1*ste klasse *Ch. L. Huwae*, bijgestaan door den onderwijzer der *1*ste klasse *E. C. Pattiasina*. Deze laatste voortdurend ziekelijk zijnde, werd op zijn verzoek van *Lilibooi* herwaarts overgeplaatst, ten einde ter hoofdplaats geneeskundige behandeling te kunnen erlangen. Het moet geheel als eene uitzondering op den algemeen aangenomen regel worden beschouwd, dat de school te *Noussanive twee* onderwijzers der *1*ste klasse bezit; doch daar wegens de benoeming van den hulponderwijzer *Likahena* voor *Makisser* (Zuid-wester Eilanden) bij deze school eene vacature was ontstaan, zoo was de Subcommissie van onderwijs in de mogelijkheid, om den verdienstelijken onderwijzer *Pattiasina* in zijn billijk verzoek te gemoet te komen, en een blijk harer welwillendheid te geven.

Gouvernements-school te Mardika.

De Gouvernements-school te *Mardika* telt een getal van

100 leerlingen, en staat onder de leiding van den verdienstelijken schoolmeester der *3*de klasse *P. P. Risakotta*. Deze school is in uitmuntenden toestand. Door de zorg van den schoolopziener, vindt de besturende onderwijzer den noodigen bijstand in *een* of *twee* der oudste kweekelingen van het Instituut.

Scholen in het gebergte van Lejtimor, Eiland Ambon.

In het gebergte van *Lejtimor* bestaan *negen* inlandsche scholen, alle voor rekening van het Gouvernement; zij zijn:

SOJA-BOVEN.

De school te *Soja-boven* is van weinig beteekenis, tellende slechts een *15*tal leerlingen. De kundige en ijverige onderwijzer bij deze school *S. M. Sarimanella*, werd in den loop van dit jaar overgeplaatst als onderwijzer naar de negorij *Ouw* op *Saparoea*; terwijl de onderwijzer van die gemeente *J. Ch. Nanholij* werd benoemd voor de school te *Soja-boven*.

HATALAAI.

Deze school onderging in den loop van dit jaar weinig verandering. De onderwijzer der *2*de klasse *J. Latuheru* betracht zijn pligt. Zijne school telt *86* leerlingen.

NAKOE.

De school te *Nakoe* staat onder den onderwijzer der *3*e klasse *M. Matahelimual*. Het examen, door den schoolopziener gehouden op den 16den Augustus, gaf getuigenis van bevredigende vorderingen.

De school telt *73* leerlingen.

KILANG.

De school te *Kilang* staat onder den onderwijzer der *4*e klasse *S. J. Kaijadoe* met *77* leerlingen. Deze school behoort almede tot een der beste op dit gedeelte des eilands.

EMA.

De school te *Ema* staat onder den onderwijzer der *2*e klasse *A. S. Makatita*, met *106* leerlingen. Het examen op den 17den Augustus gehouden, liep in alle deelen zeer bevredigend af.

HUKURILA.

De school te *Hukurila* is van weinig beteekenis. Zij staat onder den ouden onderwijzer der *3e* klasse *L. P. Talahatu*, en telt slechts *10* leerlingen.

LEJHARIE.

De school te *Lejharie* staat onder den onderwijzer der *3e* klasse *M. P. Latuasan* en telt *20* leerlingen.

ROETONG.

Den onderwijzer bij deze school *J. L. Maitimoe*, moest de Subcommissie na ingesteld onderzoek tot ontslag voordragen. In plaats van *Maitimoe* werd bij deze school aangesteld, de schoolmeester der *4e* klasse *J. E. Risakotta* van *Ameth* op *Noussalaut*.

Deze school telt *36* leerlingen en verkeert in zeer goeden staat.

HOETOEMOERIE.

De school te *Hoetoemoerie* met *175* leerlingen staat onder de leiding van den onderwijzer *J. R. Nanlohij*, bijgestaan door den hulponderwijzer *M. A. Lilipolij*, van *Tuhaha* (eiland *Saparoea*) herwaarts overgeplaatst.

De school verkeert voortdurend in zeer goeden toestand.

Scholen in den omtrek van de baai van Ambon.

Behalve op de hoofdplaats bevinden zich langs den binnenzoom der baai van *Ambon*, *elf* inlandsche Christenscholen, die deels door het Gouvernement en deels door het Nederlandsch zendeling-genootschap worden onderhouden; zij zijn:

Gouvernements-school te Amahoesoe.

De Gouvernements-school te *Amahoesoe*, met *133* leerlingen staat onder *twee* onderwijzers. De school is in een zeer goeden toestand.

Genootschaps-school te Galala.

Bij de Genootschaps-school te *Galala* werd in den loop van dit jaar aangesteld de onderwijzer *A. Z. Latumanuwij*, die van *Waaij* herwaarts werd overgeplaatst, terwijl de

schoolmeester van deze gemeente *N. Ririmassij* bij de Genootschaps-school te *Waaij* werd benoemd. Blijkens de door den schoolopziener een en andermaal in den loop van dit jaar gehouden schoolexamens, is ook deze school in zeer goeden staat. Zij telt *78* leerlingen.

Gouvernements-school te Hallong.

De Gouvernements-school te *Hallong* staat onder den onderwijzer der *1*ste klasse *P. Pastora* en telt *41* leerlingen. Zij hebben onder de leiding van dezen onderwijzer al zeer weinig vorderingen gemaakt, zoodat er een gedurig toezigt noodig is, om niet te verliezen hetgeen onder den vorigen onderwijzer is gewonnen.

Genootschaps-school te Lata.

De onderwijzer bij deze school *J. Pattiselanno*, werd bij besluit van den 28sten April voor den tijd van *zes* maanden gesuspendeerd, en de school toevertrouwd aan den genootschapsmeester *L. Manusama*, van *Hila* naar *Lata* overgeplaatst.

Genootschaps-school te Negeri Lama.

De Genootschaps-school te *Negeri Lama* telt *44* kinderen. Het is eene zeer goede school onder een voortreffelijk onderwijzer.

Genootschaps-schoql te Waaihero.

De genootschaps-school te *Waaihero* telt *125* leerlingen. Deze school, veel minder dan die te *Negeri Lama*, is echter blijkens de daar ter plaatse in den loop van dit jaar gehoudene schoolexamens op den 3den April en den 17den September, merkbaar vooruit gegaan.

Genootschaps-school te Poka.

De genootschaps-school te *Poka* met *45* leerlingen is voortdurend in vrij goeden staat.

Gouvernements-school te Roemah-tiga.

De Gouvernements-school te *Roemah-tiga* staat onder den onderwijzer der *4*e klasse *J. C. Mustuma* en telt *39* leerlingen. Zij verkeert in zeer bloeijenden toestand.

Gouvernements-school te Hatoe.

De Gouvernements-school te *Hatoe* staat onder den onderwijzer der *3*e klasse *J. H. Mustamu* en telt *70* leerlingen. Deze school is in den loop van dit jaar merkbaar vooruit gegaan.

Gouvernements-school te Lilibooi.

Gelijk hiervoren reeds werd aangestipt, verzocht de schoolmeester der *4*e klasse *E. C. Pattiasina* om, ter erlanging van geneeskundige hulp, naar *Ambon* overgeplaatst te worden. Aan dit verzoek voldaan zijnde, werd in zijne plaats aangesteld de onderwijzer der *4*e klasse *Th. Lilipalij*, laatstelijk werkzaam te *Thiouw* op *Saparoea*. Deze school is merkbaar vooruitgegaan, tellende *108* leerlingen.

Genootschaps-school te Allang.

Deze gemeente bezit *twee* scholen, waarvan ééne onder den onderwijzer der *2*e klasse *D. Lejhitoe*, voor rekening van het Gouvernement met *149* leerlingen, en de andere onder den genootschaps meester *B. Lainsamputij* met *106* leerlingen. Beide deze scholen kunnen niet gerangschikt worden onder de beste des eilands.

Scholen op het Oostelijk gedeelte van het eiland Ambon.

Langs de kust van het Oostelijk gedeelte van het eiland *Ambon*, bevinden zich nog een *vier*tal Christen-gemeenten met *vijf* inlandsche scholen; zij zijn:

Gouvernements-school te Passo.

De Gouvernements-school te *Passo* staat onder den onderwijzer der *3*e klasse *J. M. Tallane* en telt *72* leerlingen. Dit is thans eene zeer goede school.

Gouvernements-school te Soelie.

De Gouvernements-school te *Soelie* staat onder den onderwijzer der *3*e klasse *J. A. Siwalette* en telt *102* leerlingen. Deze school is, hoezeer nog altijd niet tot de uitmuntende geteld kunnende worden, in vrij bevredigenden toestand.

Gouvernements-school te Tial.

Dit is een onbeduidend schooltje onder den onderwijzer der *3*e klasse *D. M. Lokollo*, tellende over het loopende jaar slechts *8* leerlingen.

Waaij.

De gemeente te *Waaij* heeft *twee* scholen, waarvan de eerste voor rekening van het Gouvernement onder den onderwijzer der 4e klasse *D. J. Manupassa* met *118* leerlingen, en de tweede voor rekening van het zendeling-genootschap onder den onderwijzer *N. Ririmassej*, die in den loop van dit jaar van *Galala* derwaarts werd overgeplaatst. De school des genootschaps telde over het loopende jaar *125* leerlingen, doch de opkomst der kinderen liet bij beide scholen veel te wenschen over.

Eiland Ambon, Assistent-Residentie Hila.

De bevolking der Assistent-Residentie *Hila*, (langs de noordkust van het eiland *Ambon*), bestaat voor het grootste deel uit Mahomedanen.

Er bestaan slechts *twee* kleine inlandsche Christen-scholen; zij zijn:

Genootschaps-school te Hila.

De genootschaps-school te *Hila* staat onder den onderwijzer *J. Pattipeilohij*, zijnde de vorige onderwijzer *L. Manusama* naar *Lata* overgeplaatst. De school telt *27* leerlingen en is in bevredigenden toestand.

Gouvernements-school te Lariekie.

De Gouvernements-school te *Lariekie* staat onder den onderwijzer der 2e klasse *P. Lalopua* en telt *20* leerlingen.

Inlandsche Christen-scholen op het eiland Haroekoe.

Ten oosten van *Ambon* ligt het eiland *Haroekoe* met een *zes*tal inlandsche scholen; zij zijn:

Haroekoe en *Sameth.*

De school van de vereenigde gemeente der negorijen *Haroekoe* en *Sameth*, staat onder de leiding van den opperschoolmeester *C. M. Haulussij*, bijgestaan door den hulponderwijzer *W. M. Manuhutu* en telt *200* leerlingen.

Gouvernements-school te Wassoe.

De Gouvernements-school te *Wassoe* staat onder den onderwijzer der 2e klasse *J. S. Noija* en telt *55* leerlingen.

Gouvernements-school te Aboroe.

De Gouvernementsschool te *Aboroe* staat onder de leiding van den onderwijzer der *3*e klasse *L. J. Reawoeroe* en telt *339* leerlingen.

Gouvernements-school te Hoelalioe.

De Gouvernements-school te *Hoelalioe* staat onder den onderwijzer der *3*e klasse *J. H. F. Sahupala*, bijgestaan door den onderwijzer der *4*e klasse *H. Manuhutoe*, en telt *386* leerlingen.

Gouvernements-school te Karioe.

De Gouvernements-school te *Karioe*, staande onder den onderwijzer der *5*e klasse *J. A. Manusama*, telt *34* leerlingen. De onderwijzer dezer negorij is oud en zwak, waardoor het onderwijs merkbaar lijdt; bij voorkomende gelegenheid zal het noodig zijn hierin te voorzien.

Gouvernements-school te Oma.

De Gouvernements-school te *Oma* staat onder den onderwijzer der *3*e klasse *J. Hettaria*, bijgestaan door den hulponderwijzer *P. Pilou*, en telt *339* leerlingen.

Inlandsche Christen scholen op het eiland Saparoea.

Het eiland *Saparoea* telt een *twaalf* tal inlandsche Christengemeenten, met even zooveel meestal aanzienlijke scholen; zij zijn:

Gouvernements-school ter hoofdplaats Saparoea en Thiouw.

De Gouvernements-school ter hoofdplaats *Saparoea* en *Thiouw* telt *307* leerlingen, en staat onder de leiding van den opperschoolmeester *J. H. Nanlohij*, bijgestaan door *twee* hulponderwijzers, met name *D. P. Siahaija* en *P. J. Nikitujuw*.

De opkomst der kinderen was over het geheel zeer bevredigend; maar het schoolgebouw veel te klein, alsmede oud en vervallen; ook zijn de schoolmeubelen in zeer slechten staat.

Gouvernements-school te Ouw.

De Gouvernements-school te *Ouw* staat onder de leiding van den onderwijzer der *3*e klasse *S. M. Sarimanela*, in den

loop van dit jaar derwaarts overgeplaatst. Hij wordt bijgestaan door den onderwijzer der 4e klasse *S. J. Manuputij*. De school telde in het afgeloopen jaar *191* leerlingen, welk getal echter het aanstaande jaar op *174* zal moeten worden teruggebragt, als hebbende een vrij aanzienlijk getal dezer leerlingen den vereischten ouderdom bereikt om de school te kunnen verlaten.

Gouvernements-school te Ullath.

De Gouvernements-school te *Ullath* telt *125* leerlingen, welk getal echter het aanstaande jaar *133* zal bedragen. De school stond onder de leiding van den verdienstelijken onderwijzer der 3e klasse *J. P. Ruhulesin*, die voor weinige dagen overleed; hij werd bijgestaan door den hulponderwijzer *P. M. Delima*, aan wiens zorg de school voor het tegenwoordige geheel is overgelaten. Desniettemin zal getracht worden, dat met den noodigen spoed een benoeming geschiedt, om in deze vacature te voorzien.

Gouvernements-school te Serrij Sorrij.

De Gouvernements-school te *Serrij-Sorrij*, staat onder den onderwijzer der 4e klasse titulair *J. L. Floris* en telt *139* leerlingen.

Gouvernements-school te Paperoe.

De Gouvernements-school te *Paperoe* telt *123* leerlingen. Zij staat onder den onderwijzer der 2de klasse *D. Siahaija* en den onderwijzer der 4e klasse *E. A. Titaleij*.

Gouvernements-school te Booij.

De Gouvernements-school te *Booij* telt *190* leerlingen. Zij staat onder den onderwijzer der 3e klasse *P. D. Lilipalij*, bijgestaan door den onderwijzer der 4e klasse *J. H. Tupanno*.

Gouvernements-school te Tuhaha.

De Gouvernements-school te *Tuhaha* staat onder den onderwijzer der 2e klasse *M. S. Nahumurij* en dien der 4e klasse *J. A. Latumanuwij*. De kinderen worden onderwezen in twee afzonderlijke schoolgebouwen, bevattende het eerste *106*, en het andere *108* leerlingen.

Gouvernements-school te Ihamahoe.

De Gouvernements-school te *Ihamahoe* telt *192* leerlingen onder *drie* onderwijzers. Een der schoolgebouwen in deze negorij moest tijdelijk dienen voor de openbare godsdienstoefeningen, zoodat thans de drie onderwijzers werkzaam zijn in een betrekkelijk veel te klein gebouw. De houtwerken voor de nieuwe kerk waren reeds gekapt, en lagen gereed aan het strand te *Kaairatoe*, doch in de maand September werden zij door de *Alfoeren* en andere opstandelingen op de binnenkust van *Ceram*, baldadig verbrand.

Gouvernements-school te Nolloth.

De Gouvernements-school te *Nolloth* telt *193* leerlingen. Zij staat onder den onderwijzer der *3*de klasse *F. A. Manuhutu* en den onderwijzer der *4*e klasse *S. L. Tanamal.*

Gouvernements-school te Hawaka.

De Gouvernements-school te *Hawaka* staat onder den hoogbejaarden onderwijzer der *2*e klasse *P. M. Latuperisa*, en telt *138* leerlingen.

Gouvernements-school te Poorto.

De Gouvernements-school te *Poorto* telt *122* leerlingen onder *twee* onderwijzers.

Gouvernements-school te Haria.

De Gouvernements-school te *Haria*, met een gezamenlijk getal van *281* leerlingen, is verdeeld in twee schoolgebouwen; het eerste gebezigd door den onderwijzer der *3*e klasse *J. Picaulij*, en het tweede door den onderwijzer der *4*e klasse *A. A. de Fretes.*

Behalve deze *twaalf* Gouvernements-scholen bestaat er nog op het eiland *Saparoea*:

De particuliere school te *Kampong Mahoe*, onder de leiding eener oude brave weduwe *Francina Latumahina*, die, alhoewel reeds *77* jaren oud zijnde, nog altijd nuttig werkzaam is en, door hare dochter bijgestaan, hare school van *43* leerlingen in goede orde houdt.

Eiland Noussalaut.

Op het eiland *Noussalaut* bestaan een *zes*tal inlandsche scholen; zij zijn:

Gouvernements-school te Sila en Leinitoe.

De Gouvernements-school te *Sila* en *Leinitoe* telt onder den onderwijzer der 2e klasse *J. Hehanussa 92* leerlingen.

Gouvernements-school te Titawaaij.

De Gouvernements-school te *Titawaaij* telt *224* leerlingen, onder *twee* onderwijzers. Deze school is een der uitmuntendste van het geheele eiland, en wordt bestuurd door den onderwijzer *J. Huliselan* en zijn medehelper *R. L. Wakanno*.

Gouvernements-school te Aboeboe.

De Gouvernements-school te *Aboeboe* staat onder den onderwijzer der *4*e klasse *P. J. Anakotta* en telt *120* leerlingen.

Gouvernements-school te Akoon.

De Gouvernements-school te *Akoon*, staande onder den onderwijzer *M. W. Matakupan*, telt *76* leerlingen.

Gouvernements-school te Ameth.

De Gouvernements-school te *Ameth* telt *255* leerlingen onder *twee* onderwijzers, zijnde: *J. L. Wattimena*, onderwijzer der *3*e en *W. Ch. Simauw* der *4*e klasse.

Gouvernements-school te Nalahija.

De Gouvernements-school te *Nalahija* telt *92* leerlingen, en staat onder den onderwijzer der *4*e klasse *S. Pattij*.

Inlandsche Christen-scholen op de Zuidkust van het eiland Ceram.

Langs de Zuidkust van het eiland *Ceram*, te rekenen van *Lokkie* ten Westen, tot en met *Amahei* ten Oosten, bestaan in het geheel *dertien* inlandsche Christen-scholen; zij zijn:

Onder de Assistent-Residentie Hila:

Genootschaps-school te Lokkie.

De Genootschaps-school te *Lokkie* telt *40* leerlingen, en staat onder den onderwijzer *P. Huka*.

Gouvernements-school te Piroe.

De Gouvernements-school voor de gemeenten *Piroe*, *Tanoenoe* en *Ettij* met *40* leerlingen staat, onder den onderwijzer der *3*e klasse *Ph. H. Rukumahu*, onder de Assistent-Residentie *Saparoea*.

Gouvernements-school te Kaaibobo.

De Gouvernements school te *Kaaibobo* telt *301* schoolpligtige kinderen, onder den onderwijzer der *4*e klasse *J. Kuhuwael*, bijgestaan door de onderwijzers der *4*e klasse *J. Pelamonia* en *A. Tunasale*.

Genootschaps-school te Waaijsamoe.

De Genootschaps-school te *Waaijsamoe* met *31* leerlingen stond onder den onderwijzer *E. L. Manuhutu*. Het treurig lot van dien onderwijzer is genoegzaam bekend. Op den 22sten September 1860 werd hij met zijn geheele gezin, bestaande uit vrouw en twee kinderen, met nog twee bloedverwanten door de woeste *Alfoeren* vermoord.

Gouvernements-school te Hatoesoea.

De Gouvernements-school te *Hatoesoea* telt *100* leerlingen, en staat onder den onderwijzer der *3*e klasse *A. M. Soplanit*. Volgens de mededeeling van dezen onderwijzer, was ook hij in den avond van den 22sten September met zijn gezin in groot levensgevaar. Niet minder dan negen schoten werden op hem gelost; doch hij werd door de duisternis van den avond begunstigd, nog gelukkig gered.

Gouvernements-school te Kamarian en Seruawan.

De Gouvernements-school te *Kamarian* en *Seruawan* staat onder den onderwijzer der *3*de klasse *J. L. Reawaru* en telt *147* leerlingen. Ook deze onderwijzer was, even als de zendelingleeraar de heer *van Ekris*, verpligt zijne gemeente te verlaten, wegens de op *Ceram* heerschende onlusten.

Gouvernements-school te Tihulale.

De Gouvernements-school te *Tihulale*, onder den onderwijzer der *2*e klasse *J. Anakotta*, telt *59* leerlingen.

Gouvernements-school te Roemahkaai.

De Gouvernements-school te *Roemahkaai* staat onder den onderwijzer der *4*e klasse *B. Wattimena* en telt *84* leerlingen.

Gouvernements-school te Elpapoeti.

De Gouvernements-school te *Elpapoeti* (dat is: *Paulohij* en *Samosoeroe*) staat onder de onderwijzers *J. Pattinasaranij* en *E. Tapiheru*, beide der *4*e klasse en telt *209* leerlingen.

Gouvernements-school te Makarikie.

De Gouvernements-school te *Makarikie*, staande onder den onderwijzer der *2*e klasse *S. Hukom*, telt *100* leerlingen.

Gouvernements-school te Amaheij.

De Gouvernements-school te *Amaheij* staat onder den onderwijzer der *3*e klasse *L. A. Tanasale* en den hulponderwijzer *J. Lopulisa*, en telt *241* leerlingen.

Gouvernements-school te Awaija, Waraka, Apisano en *Tananahuw.*

De Gouvernements-school te *Awaija*, *Waraka*, *Apisano* en *Tananahuw* telt *93* leerlingen onder den onderwijzer der *3*e klasse *J. L. Wattimena.*

Boëno, Residentie Hila.

De Gouvernements-school op het eiland *Boëno* staat onder den onderwijzer der *3*e klasse *S. M. Hukom*, en telt *117* leerlingen. Aangezien dit eiland geheel geïsoleerd ligt, en dus bij ziekte van den schoolmeester als anderzins, school en kerk zouden te lijden hebben, zal het noodig zijn, den onderwijzer dezer gemeente zoo spoedig doenlijk een helper toe te voegen.

Gouvernements-school te Manipa.

De Gouvernements-school te *Manipa* telt *28* leerlingen. Zij staat onder den onderwijzer der *3*e klasse *J. B. Nanlesij.*

Gouvernements-school te Boeroe.

De Gouvernements-school te *Boeroe* staat onder den onderwijzer der *4*e klasse *H. P. Matulapelwa* en telt *37* leerlingen.

Behalve deze *69* scholen onder *92* onderwijzers, bestaan er op de *Aroe-eilanden* nog *drie*, en op de *Zuid-wester-Eilanden vijf*; dus zijn er in het geheel *zeven-en-zeventig* scholen.

Op de Aroe-Eilanden:

a. *Durdjala*, onder den onderwijzer *H Lopulalan;*
b. *Wokan*, onder den onderwijzer *Ph. Sumatauw;*
c. *Wangel*, onder den onderwijzer *M. Picaulij.*

Op de Zuid-wester-Eilanden:

a. *Makisser*, onder den onderwijzer *J. Lekahena;*
b. *Moa*, onder den onderwijzer *J. J. Lekahena;*
c. *Roma*, onder den onderwijzer *F. F. H. Pattij;*
d. *Seraai*, onder den onderwijzer *O. Lestunij;*
e. *Serwaroe*, onder den onderwijzer *F. Saparuwej.*

ALGEMEEN OVERZIGT.

Ieder, die dit algemeen verslag in verband met vroegere rapporten ernstig nagaat, zal ongetwijfeld tot de overtuiging moeten komen, dat voor het volksonderwijs in den *Molukschen* Archipel veel is gedaan, en het zich dientengevolge in zeer bevredigenden toestand bevindt.

Niet dat beweerd zou worden, dat het tot volkomenheid is gebragt, evenmin dat men zich bij de erlangde resultaten zoude mogen nederleggen; maar, dat van de beschikbare middelen het beste gebruik wordt gemaakt, en de inlandsche Christen, de vergelijking met dien in vele Europesche landen best kan uithouden, zal ieder moeten erkennen, die zich met den stand van zaken ginds en hier van nabij heeft bekend gemaakt.

De geregelde opkomst der schooljeugd, liet wel is waar in enkele gemeenten te wenschen over, maar was over het geheel genomen zeer bevredigend.

Ten einde zooveel doenlijk den kinderen van tijd tot tijd eene kleine vreugde te bereiden, deed de schoolopziener, met voorkennis en goedkeuring der Subcommissie, de school-

kinderen van het gebergte van *Lejtimor* te zijnen huize komen, om een kort overzigt te houden van hunne gemaakte vorderingen, daarna met hunne ouders en onderwijzers een eenvoudig feestmaal bij te wonen, en zich later naar hartelust in den grooten tuin van den schoolopziener aan boomvruchten te vergasten. Soms meer dan honderd kinderen te gelijk zaten aan den vrolijken disch, en werden daar om strijd, door de kweekelingen van het Instituut, hunne toekomstige leermeesters, bediend en verzorgd.

Eerst tegen den avond keerde de vrolijke troep, na nog een klein geschenk ontvangen te hebben, onder het geleide hunner meesters en verwanten naar de bergen terug.

Al heel gemakkelijk en weinig kostbaar is het derhalve, dezen kleinen een weinig levensvreugde te bereiden; zoodat dan ook het voornemen bestaat, om aan dezen maatregel nog grooter uitbreiding te geven, zoodra het nieuwe en groote schoolgebouw te *Batoemera* voltooid zal wezen, daar toch van onderscheidene meer verwijderde negorijen het verzoek is ingekomen, om ook eens een dag bij den schoolopziener te mogen komen doorbrengen.

MENADO.

Kweekschool voor Inlandsche onderwijzers te Tanawangko.

De kweekschool te *Tanawangko*, onder de leiding van den zendeling-leeraar *N. Graafland* had steeds een getal van *20* leerlingen. Zij, die na genoemde inrigting bezocht te hebben, als onderwijzers geplaatst werden, gaven blijken van eene hoogere ontwikkeling dan de meesters van vroegere tijden.

Inlandsche Christen-scholen in de Minahassa.

A. *Personeel.* Elke school heeft een onderwijzer, die naar gelang van het aantal leerlingen, door één of meer der verstgevorderde scholieren geholpen wordt.

B. *Gebouwen.* De schoolgebouwen, die door de negorijen daargesteld en onderhouden worden, zijn op sommige

plaatsen veel verbeterd, en voor zoover de werkzaamheden het toelaten, wordt daarmede voortgegaan.

C. *Materieel.* Dit wordt allerwege beter; men vindt bijna overal vrij goede banken en tafels.

Overal ziet men ook schoolborden.

D. *Leerlingen.* Op *zes*jarigen leeftijd kunnen de kinderen ter school komen, en daar tot hun *veertiende* jaar verblijven, waarna zij, zoo de opkomst eenigzins geregeld geweest is, voor hunne behoeften genoeg kundigheden verzameld hebben. Onverschilligheid van sommige ouders is echter wel eens oorzaak, dat vele kinderen te ongeregeld komen om eenige vrucht van het onderwijs te trekken.

E. *Vakken van onderwijs.* De vakken van onderwijs zijn: het lezen, schrijven, rekenen en zingen.

Voor het 1e vak worden de werkjes van *Le Bruijn* en *N. Graafland* gebezigd, welke laatste hoogst doelmatig zijn. Schrijven doen de meeste leerlingen uitmuntend.

Het rekenen bevat de hoofdregelen in geheele en gebroken getallen, waarbij gebruik gemaakt wordt van het zeer geschikte werkje van den heer *N. Graafland.* Dit bestaat uit drie deeltjes, en loopt tot en met den regel van drieën.

Op de meeste scholen wordt goed gezongen, niet alleen godsdienstige liederen, maar ook zoogenaamde pantons, meest melodiën uit de »Zangvogeltjes", op woorden gezet door meergemelden bestuurder der kweekschool, den heer *Graafland.*

F. *Examina.* Meestal tweemaal 's jaars wordt geregelde inspectie door de zendelingen gehouden, terwijl de Resident bij zijne veelvuldige reizen door de *Minahassa* dikwijls de scholen bezoekt, hetgeen van goeden invloed is.

Inlandsche Christen-scholen op de Sangir-Eilanden.

Hoewel het onderwijs op de *Sangir-Eilanden* nog niet op

die hoogte is als in de *Minahassa*, bestaat echter de hoop op vooruitgang. De meesters hebben thans eene ruimere bezoldiging, hetgeen niet dan voordeelig werken kan.

Schoolgebouwen en meubelen zijn nog niet in dien goeden staat, die verlangd wordt, en de vakken van onderwijs nog niet tot die hoogte opgevoerd, als op de scholen in de *Minahassa*.

Inlandsche Christen-school te Gorontalo.

Deze inrigting werd door den Resident op zijne inspectiereis bezocht, en bevredigend bevonden, zoo wat onderwijs als schoolgebouw en materieel betreft.

Het aantal leerlingen bedroeg *20* à *25*, waaronder een *10*tal kinderen van inlandsche hoofden.

Onder de bijlagen van dit verslag komt voor, een staat *La. F.*, waarop vermeld staan de districten en negorijen, waar zich scholen bevinden, benevens het getal leerlingen.

BANDA.

Inlandsche Christen-school te Neira.

Tot de maand September heeft aan het hoofd dezer school gestaan de onderwijzer *P. Hukum*.

Op zijn verzoek naar *Amboina* overgeplaatst als hulponderwijzer, op eene bezoldiging van *f 12* 's maands (1), heeft hij zich die vermindering van inkomsten laten welgevallen, om naar zijn geboortegrond terug te keeren.

Van af opgemeld tijdstip is de onderwijzer *Hukum* vervangen door den onderwijzer *P. J. de Queljoe*, door de Subcommissie te dien einde van *Rozengain* overgeplaatst.

Deze school telt *90* leerlingen, of *2* meer dan op ultimo December 1859, verdeeld in *vier* klassen, waarvan *28* in de *eerste*, *24* in de *tweede*, *12* in de *derde* en *26* in de *vierde* klasse.

In het algemeen kan van deze school gezegd worden, dat haar toestand voldoende is.

Het onderwijs in het lezen, schrijven en rekenen (dit laatste tot en met de deeling), benevens in de aardrijkskunde

(1) Besluit Gouverneur der Molukscbe Eilanden dd. 13 Julij 1860 No. 2

wordt op deze en de overige inlandsche Christen-scholen dezer Residentie, steeds op den vroegeren voet gegeven, en de daartoe gebezigde leerboeken zijn nog dezelfde als die, vermeld in het verslag over 1857.

Aan de gebruikelijke leerboeken, aan schrijfbehoeften en andere leermiddelen, blijft in de *vier* scholen te *Banda* groot gebrek bestaan; het is mitsdien wenschelijk, dat eene beschikking worde genomen in den geest van het voorstel der Subcommissie (1), om voor het aanschaffen van leer- en leesboeken jaarlijks *f 350* beschikbaar te stellen; omtrent welk voorstel door de Regering aan het Opperbestuur de vereischte magtiging is gevraagd (2).

Evenzoo is door de Subcommissie aangedrongen op het nemen eener beschikking op hare voorstellen, tot verhooging der bezoldiging van de *vier* inlandsche onderwijzers in dit gewest (3), aangezien zij thans slechts *f* 6 's maands uit 's Lands kas genieten.

Wel is waar ontvangen zij nog eene toelage uit het diaconie-fonds voor dien van *Neira* en *Aij* van *f 16,66* 's maands; voor dien van *Lonthoir* van *f 14* en voor dien van *Rozengain* van *f 9* 's maands; maar, behalve dat het diaconie-fonds zich aan het verder verleenen dier toelage zou kunnen onttrekken, zijn die onderwijzers door hunne geringe bezoldiging uit 's Lands kas, verstoken van een voldoend pensioen, om daarvan bij ouderdom of ongeschiktheid voor hunne betrekking te kunnen bestaan, gelijk zij, in overeenstemming met 's Gouvernements bepalingen (4) zouden erlangen, indien zij, volgens de boven aangehaalde voorstellen, eene hoogere bezoldiging uit 's Lands kas genoten.

Voorts wordt hier medegedeeld, dat het nieuwe ontwerp van reglement voor de Gouvernements inlandsche Christenscholen in deze Residentie, waarvan gewaagd wordt in het verslag over 1859, door den Gouverneur der *Moluk-*

(1) Missive S. C. V. O. dd. 5 Junij 1858 No. 31.
(2) Gouvernements besluit dd. 28 October 1858, No. 31.
(3) Missive Resident van *Banda* dd. 9 Junij 1860, No. 27.
(4) Gouv. besluit dd. 25 April 1857 No. 12.

sche Eilanden is afgekondigd (1), en dit sedert April 1860 op die scholen in werking is.

Het tijdelijk schoolgebouw te *Neira* is in voldoenden staat.

LONTHOIR.

Aan het hoofd dezer school staat de in 1859 derwaarts overgeplaatste onderwijzer *D. P. Tomasauw.*

De school te *Lonthoir* telt thans *14* leerlingen of *6* minder dan op ultimo December 1859, verdeeld in *vier* klassen.

Deze school verkeert in geen bijzonder gunstigen staat.

Het kerkgebouw te *Lonthoir*, hetwelk tevens tot school dient, is in goeden staat.

AIJ.

Aan het hoofd dezer school is de onderwijzer *P. Nanlohij* gebleven. Zij telt thans *22* leerlingen of *1* minder dan op ultimo December 1859.

Ook deze school verkeert in weinig gunstigen toestand. Het schoolgebouw met de aanhoorige onderwijzerswoning is voldoende.

ROZENGAIN.

Aan het hoofd dezer school staat sedert de maand September de onderwijzer *J. J. Sijahainenia*, in vervanging van den tot aan gezegd tijdstip gefungeerd hebbenden onderwijzer *P. J. de Queljoe.*

Het aantal leerlingen bedraagt *11*, of *2* minder dan op ultimo December 1859.

Het steenen gebouwtje, dat alhier tot kerk en school beiden dient, is in voldoenden staat.

TERNATE.

Maleische school.

Door afwezigheid van den President en ongesteldheid van *twee* leden der Subcommissie van onderwijs, heeft het openbaar examen geen plaats kunnen hebben.

Uit het op den 3den Julij gehouden examen bleek echter,

(1) Gouv. besluit dd. 24 Dec. 1859, No. 1.

dat deze school zich op haar goed standpunt bleef handhaven.

Betreffende de vorderingen der leerlingen valt op te teekenen, dat die der *lagere* klassen blijken van vooruitgang hebben gegeven, terwijl de meer gevorderden op het eens bereikte standpunt bleven staan.

Het onderwijs bleef zich bij dezelfde vakken als vroeger bepalen.

Het getal scholieren bedroeg onder ultimo December 1859 *84*; in den loop van het jaar 1860 zijn er bijgekomen *10* en vertrokken *4*; er bleven dus ultimo December 1860, *90* leerlingen.

Over de opkomst ter schole werd veel geklaagd.

Bij het onderwijzend personeel hebben geen mutatiën plaats gehad.

Het onderwijs wordt gegeven in het Wees- of armenhuis; doch er is tot den aanbouw van een schoollocaal autorisatie ververleend, (1) en een bedrag van *f 4384* daarvoor toegestaan; met den aanbouw is reeds een begin gemaakt.

De leermiddelen zijn voldoende.

TIMOR.

Op het eiland *Rotti* zijn thans, naar aanleiding van 's Gouvernements besluit van den 8 Mei 1857, No. 4, *achttien* inlandsche scholen in werking, waarvoor de noodige fondsen zijn aangewezen.

Volgens de laatst ontvangen opgaven bedroeg het getal kinderen, dat op al deze scholen onderwezen wordt, ongeveer *1340* jongens en *800* meisjes.

De schoollocalen zijn allen voorzien van meubelen en voldoende leermiddelen.

De onderwijzers der *1*e klasse genieten eene bezoldiging van *f 25*; die der *2*e klasse van *f 20*, en die der *3*e klasse van *f 15* 's maands. Het toezigt over die scholen is opgedragen aan de zendelingen op *Rotti T. C. A. M. Jacksteijn* en *F. Pape*, die zich met veel ijver van hunne taak kwijten, en reeds vele verbeteringen hebben voorgesteld, die ingewilligd zijn. Het is voor de Subcommissie niet doenlijk, uit-

(1) Gouv. besluit dd. 14 Sept. 1859. No. 3.

hoofde van den verren afstand en vele andere bezigheden, de scholen op *Rotti* te gaan bezoeken.

Volgens de opgaven der betrokken meesters, zijn de *vijf* op *Timor* aanwezige scholen bezocht door *293* kinderen. Deze meesters zijn allen geschikt voor hunne betrekkingen, en geven zich veel moeite voor het onderwijs.

Behalve bovenvermelde scholen bestaat te *Koepang* zelf een inlandsche Christen-school, waarbij als onderwijzer is aangesteld de Amboinees *B. M. Noija*, die insgelijks door het Gouvernement, met *f 30* 's maands bezoldigd wordt.

Het onderwijs wordt in het kerkgebouw gegeven, omdat daarvoor geen eigen locaal aanwezig is.

Onder ultimo 1859 bedroeg het getal leerlingen dier school *91*. Sedert zijn er bijgekomen *20* en vertrokken *27*; zoodat thans blijven *84* leerlingen, waarvan *47* jongens en *37* meisjes.

Zij worden onderwezen in: het lezen, schrijven, rekenen en de bijbelsche geschiedenis.

Bij het op den 18 December gehouden examen is gebleken, dat de kinderen zeer goede vorderingen hadden gemaakt.

Van de leerlingen zijn:

44 van Chinesche ouders,
7 van Europesche afkomst,
57 van inlandsche Christenen en
6 van heidensche ouders.

De Hoofdcommissie van onderwijs in *Nederlandsch-Indië* heeft, door de indiening van dit Algemeen verslag, wederom voldaan aan hare jaarlijksche taak, en vermeent met gerustheid de waardering van haren arbeid aan de Regering te mogen overlaten.

Het Lid van den Raad van Nederlandsch-Indië,
President der Hoofdcommissie van onderwijs:

H. C. v. d. WIJCK.

Ter ordonnantie van de Commissie:

J. A. PATTIJN, *Secretaris.*

HOOFDSTUK IV.

KOSTEN van het lager onderwijs aan Europeanen en Inlandsche Christenen in *Nederlandsch-Indië.*

A. Geraamde kosten over 1860.

I. Hoofdcommissie van Onderwijs.

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
BATAVIA.	Tractement aan een secretaris	ƒ 7750.—
	» » » kommies	2400.—
	» » klerken	1200.—
	» » een boodschapper . . .	120.—
	» » twee loopers	300.—
	Voor schrijf- en kantoorbehoeften voor het bureau	1300.—
	» verlichting van het bureau-locaal . .	264.—
		ƒ 13334.—

II. Onderwijs aan Europeanen en daarmede gelijkgestelden.

BANTAM.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem . : .	540.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	100.—
		ƒ 1900.—
BATAVIA.	*1ste lagere school te Weltevreden.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	ƒ 4200.—
	» » » tweeden » . .	2400.—
	» » » derden » . .	1800.—
	Indemniteit van huishuur aan den derden onderwijzer	960.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .	100.—
	Voor het schoonhouden van het gebouw . .	40.—
	Transporteren .	ƒ 9500.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	Per transport .	*f* 9500.—
BATAVIA.	*2de lagere school te Weltevreden.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	3000.—
	» » » tweeden » . .	2400.—
	» » » derden » . .	1500.—
	» » » vierden » . .	1200.—
	Indemniteit van huishuur aan den derden onderwijzer	960.—
	Idem aan den vierden onderwijzer . . .	960.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .	100.—
	Voor het schoonhouden van het schoolerf . .	40.—
	3de lagere school te Weltevreden.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . . .	1500.—
	» » » schoolbediende . . .	120.—
	Stads-school te Batavia.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . . .	1500.—
	Indemniteit van huishuur aan den eersten onderwijzer	1200.—
	Idem aan den tweeden onderwijzer . . .	960.—
	Tractement aan twee schoolbedienden. . .	100.—
	Particuliere schoolinrigting te Tangkee (Batavia).	
	Tractement aan een leermeester . . .	120.—
	Lagere school te Meester-Cornelis.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de 1ste, de 2de en de 3e lagere school *te Weltevreden*, de stads-school te *Batavia* en de school te *Meester-Cornelis* à *f* 100 ieder . . .	500.—
		f 31720.—
BUITENZORG.	Tractement aan een onderwijzer . . .	*f* 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem . . .	360.—
	Tractement aan een bediende	60.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	100.—
		f 1720.—
KRAWANG.	Tractement aan een onderwijzer te *Poerwakarta*	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1360.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
CHERIBON.	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem . . .	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1720.—
TAGAL.	Tractement aan een onderwijzer	ƒ 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan idem . . .	300.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Huur van een schoollocaal	300.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	100.—
		ƒ 1960.—
PEKALONGAN	Tractement aan een onderwijzer . . .	ƒ 1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1720.—
SAMARANG.	*1ste lagere school.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	ƒ 3600.—
	» » » tweeden » . .	1800.—
	» » » derden » . .	1500.—
	Huishuur aan den eersten » . .	900.—
	» » » tweeden » . .	600.—
	» » » derden » . .	360.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .	160.—
	2de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	Huishuur aan den eersten » . .	900.—
	» » » tweeden » . .	600.—
	Tractement aan twee schoolbedienden . .	120.—
	3de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	Huishuur aan den eersten » . .	900.—
	» » » tweeden » . .	600.—
	Tractement aan een schoolbediende . .	120.—
	Hervormde Weeshuis-school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	1800.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	Huishuur aan den » » . .	600.—
	Transporteren .	ƒ 23560.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	Per transport .	ƒ 23560.—
SAMARANG.	*R. C. Weeshuis-school.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	1800.—
	» « » tweeden » . .	1200.—
	» » » derden » . .	1200.—
	Huishuur aan den eersten » . .	900.—
	» » » tweeden » . .	600.—
	» » » derden » . .	360.—
	Particuliere school te Salatiga.	
	Toelage aan den onderwijzer	1200.—
	1*ste lagere school te Ambarawa.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	750.—
	» » » tweeden » . .	500.—
	Huishuur » den eersten » . .	375.—
	» » » tweeden » . .	250.—
	Tractement aan een schoolbediende . .	25.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . . (van af Augustus 1860, bij besluit dd. 16 Julij 1860 no. 55, voor 3 jaren toegestaan .	42.—
	2*de lagere school te Ambarawa.*	
	Tractement aan een onderwijzer. . . .	1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de 1ste, de 2de en de 3de lagere school te *Samarang*, de 2de lagere school te *Ambarawa* en de Weeshuis-scholen à ƒ 100 ieder . . .	600.
		ƒ 34982.—
JAPARA.	Tractement aan een onderwijzer te *Pattie* .	ƒ 1200.—
	» » » bediende » » . .	60.—
	Voor aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Japara* . .	1200.—
	» » » bediende » » . .	60.—
	Voor aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen	100.—
		ƒ 2720.—
REMBANG.	Tractement aan een onderwijzer	ƒ 1200.—
	Huishuur aan idem	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een bediende	60.—
		ƒ 1960.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
SOERABAIJA.	*1ste lagere school.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	ƒ 3600.—
	» » » tweeden » . .	1800.—
	» » » derden » . .	1500.—
	Huishuur aan den eersten » . .	960.—
	» » » tweeden » . .	720.—
	» » » derden » . .	720.—
	Tractement aan een schoolbediende . ,	80.—
	2de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	» » » derden » . .	1200.—
	» » » vierden » . .	1200.—
	Huishuur aan den eersten » . .	960.—
	» » » tweeden » . .	720.—
	» » » derden » . .	720.—
	» » » vierden » . .	720.—
	Tractement aan een schoolbediende . .	80.—
	3de lagere school.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	2400.—
	» » » tweeden » . .	1500.—
	Huishuur aan den eersten » . .	960.—
	» » » tweeden » . .	720.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	80.—
	Afdeeling Grissee.	
	Tractement aan een onderwijzer	1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Huur van een schoollocaal	120.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de *drie* lagere scholen te *Soerabaija* en de school te *Grissee* à ƒ 100 ieder	400.—
	Lagere school op het Marine-établissement.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	80.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 23420.—
MADURA.	Tractement aan een onderwijzer te *Bangkallang*	ƒ 1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Sumanap* .	1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 3080.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
PASOEROEAN.	Tractement aan een onderwijzer te *Pasoeroean*	*f* 1800.—
	» » » schoolbediende te id.	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer te id. . .	600.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Malang* .	1200.—
	» » » schoolbediende te id. .	60.—
	Voor aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen bij de scholen te *Pasoeroean* en te *Malang*.	200.—
		f 3920.—
PROBOLINGO.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1360.—
BEZOEKIE.	Tractement aan een onderwijzer. . . .	*f* 1200.—
	Huishuur aan idem	600.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1960.—
BANJOEWANGIE.	Tractement aan een onderwijzer. . . .	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1360.—
BANJOEMAAS.	Tractement aan een onderwijzer te *Banjoemaas*	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende id. .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Tjilatjap* .	1200.—
	» » » schoolbediende id. .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Poerbolingo* . (van af December 1860)	100.—
	Huishuur aan idem.	30.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	5.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	3.—
		f 2863.—
BAGELEN.	Tractement aan een onderwijzer te *Poerworedjo*	*f* 1200.—
	» » » bediende	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Wonosobo* .	1200.—
	Huishuur aan idem.	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 3680.—
KADOE.	Tractement aan een onderwijzer. . . .	*f* 1200.—
	» » » bediende	60.—
	Huishuur aan een onderwijzer	360.—
	Aanmaak en onderhoud van meubelen . .	100.—
		f 1720.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
DJOKJOKARTA.	Tractement aan een onderwijzer	ƒ 1800.—
	» » » bediende	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer . . .	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 2560.—
SOERAKARTA.	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	ƒ 1800.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	» » » schoolbediende . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 3160.—
MADIOEN.	Tractement aan een onderwijzer te *Madioen* .	ƒ 1200.—
	Huishuur aan idem	360.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Tractement aan een onderwijzer te *Ngawie* .	1200.—
	Huishuur aan idem	480.—
	Tractement aan een bediende	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 3560.—
KEDIRIE.	Tractement aan een onderwijzer	ƒ 1200,—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1360.—
SUMATRA'S WESTKUST.	*1ste lagere school te Padang.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	ƒ 2400.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	Huishuur aan den » » . .	600.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	120.—
	2de lagere school te Padang.	
	Tractement aan een eersten onderwijzer . .	1300.—
	» » » tweeden » . .	1200.—
	» » » derden » . .	1200.—
	Huishuur aan den tweeden onderwijzer . .	600.—
	» » » derden » . .	360.—
	Tractement aan een bediende » . .	120.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor de 1ste en de 2de lagere school à ƒ 100 ieder.	200.—
	Lagere school te Padang-Pandjang.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1300.—
	» » » schoolbediende . . .	120.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Lagere school te Fort de Kock.	
	Tractement aan een onderwijzer . . .	1300.—
	» » » schoolbediende . . .	120.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 13340.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
BENKOELEN.	Tractement aan een onderwijzer . . .	*f* 1300.—
	Huishuur aan idem	480.
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 2440.—
PALEMBANG.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1360.—
RIOUW.	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	360.—
	Huishuur aan den onderwijzer	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1720.—
ZUID EN OOSTER-AFDEELING VAN BORNEO.	Tractement aan een onderwijzer te *Bandjermasin*	*f* 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Indemniteit v. schrijfbehoeften aan den onderwijzer	88.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		f 1448.—
CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.	*1ste lagere school te Makassar.*	
	Tractement aan een onderwijzer	*f* 1800.—
	Huishuur aan idem.	720.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Huur van een schoollocaal	720.—
	2de lagere school te Makassar.	
	Tractement aan een onderwijzer. . . .	1200.—
	Huur voor het schoollocaal en de onderwijzerswoning.	1080.—
	Tractement aan een schoolbediende . . .	60.—
	Afdeeling Maros.	
	Tractement aan een onderwijzer. . . .	1200.—
	» » » schoolbediende , . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen voor voor 3 scholen à *f* 100 ieder. . . .	300.—
		f 7200.—
AMBOINA.	*1ste lagere school te Amboina.*	
	Tractement aan een onderwijzer. . . .	*f* 2400.—
	» » » schoolbediende . . .	95.—
	Huishuur aan den onderwijzer	600.—
	2de lagere school te Amboina.	
	Tractement aan een onderwijzer. . . .	200.—
	» » twee onderwijzers der 3de klasse.	360.—
	» » een schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer - . . .	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	200.—
		f 5515.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
BANDA.	Tractement aan een onderwijzer	ƒ 2400.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	600.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 3160.—
TERNATE.	Tractement aan een onderwijzer	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
		ƒ 1720.—
MENADO.	Tractement aan een onderwijzer	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Huishuur aan den onderwijzer	600.—
		ƒ 1960.—
TIMOR.	Tractement aan een onderwijzer	ƒ 1200.—
	» » » schoolbediende . . .	60.—
	Huishuur aan den onderwijzer	360.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	100.—
	Schrijfbehoeften	25.—
		ƒ 1745.—
IN HET ALGEMEEN.	Voor bezoldiging van ondermeesters en kweekelingen	ƒ 50400.—
	Voor 5- en 10jarige tractementsverhoogingen aan de onderwijzers, aandeelen in de schoolgelden en personele toelagen	52000.—
	Voor schrijfbehoeften, boeken, schoolmeubelen en transport van boeken en goederen . .	9400.—
	Voor transport- en verblijfkosten van verplaatst wordende onderwijzers, enz.	voor memor.
	Voor uitgaven voor aanbouwen, reparatie van schoollocalen en onderwijzerswoningen . .	53443.—
		ƒ 165243.—
	RECAPITULATIE.	
	Bantam	ƒ 1900.—
	Batavia	31720.—
	Buitenzorg	1720.—
	Krawang	1360.—
	Cheribon	1720.—
	Tagal	1960.—
	Transporteren .	ƒ 40380.—

Per transport .	ƒ 40330.—
Pekalongan	1720.—
Samarang	34982.—
Japara	2720.—
Rembang	1960.—
Soerabaija	23420.—
Madura	3080.—
Pasoeroean	3920.—
Probolingo	1360.—
Bezoekie	1960.—
Banjoewangie	1360.—
Banjoemaas	2863.—
Bagelen	3680.—
Kadoe	1720.—
Djokjokarta	2560.—
Soerakarta	3160.—
Madioen	3560.—
Kedirie	1360.—
Sumatra's Westkust	13840.—
Benkoelen	2440.—
Palembang	1360.—
Riouw	1720.—
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo . .	1448.—
Celebes en onderhoorigheden	7200.—
Amboina	5515.—
Banda	3160.—
Ternate	1720.—
Menado	1960.—
Timor	1745.—
In het algemeen	165243.—
	ƒ 348116.—

III. ONDERWIJS ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN.

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
BUITENZORG.	Tractement aan een eersten onderwijzer te *Depok*	ƒ 300.—
	» » » tweeden » » »	120.—
	Toelage aan den eersten onderwijzer te *Depok J. Laurens.*	204.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	50.—
		ƒ 674.—
AMBOINA.	Tractement aan een opperschoolmeester te *Amboina*	ƒ 331.—
	» » twee » te *Saparoea en Haroekoe*	768.—
	Zeven onderwijzers 1ste klasse à ƒ 25 'smds. ieder	2100.—
	Zeventien idem 2de » » - 20 » »	4080.—
	Een en twintig idem 3de » » - 15 » »	3780.—
	Twaalf idem 4de » » - 12 » »	1728.—
	Twee omloopende onderwijzers te *Saparoea* en *Haroekoe* à ƒ 6 'smds. ieder	144.—
	Twee idem idem à ƒ 6 'smaands ieder . .	144.—
	Transporteren .	ƒ 13128.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	Per transport .	*f* 13123.—
	Inlandsche onderwijzers op de *Z. O.* en *Z. W. Eilanden*	*f* 1440.—
	Een idem op de Zuidkust van *Ceram* . . .	300.—
	Toelage aan *B. N. J. Roskott* als opziener van de Inlandsche scholen in het ressort van *Amboina*	1200.—
	Voor de voorziening in leermiddelen . . .	3000.—
	Voor hulppersoneel	5760.—
		f 24823.—
BANDA.	Tractement aan 4 inlandsche onderwijzers .	*f* 288.—
TERNATE.	Tractement aan een inlandschen onderwijzer te *Ternate*	*f* 420.—
	Idem aan een tweeden onderwijzer te *Ternate*	300.—
	» » » derden » » »	120.—
	» » » onderwijzer te *Batjan* . . .	240.—
	Voor schrijfbehoeften voor beide scholen . .	150.—
		f 1230.—
MENADO.	Tractement aan 5 inlandsche onderwijzers .	*f* 500.—
	» » 3 » » .	240.—
	» » 8 » » .	400.—
	Voor opleiding van inlandsche onderwijzers .	500.—
	Tractement aan een inlandschen onderwijzer te *Gorontalo*	240.—
	Tractement aan een onderwijzer bij de school voor kinderen van inlanders	100.—
	Voor schrijfbehoeften op de Gouvernements inlandsche Christen-scholen in de *Minahassa* en te *Gorontalo*	500.—
	Bezoldiging van 29 inlandsche onderwijzers op de *Sangir-* en *Talaut-Eilanden* . . .	2384.—
		f 4864.—
TIMOR.	Tractement aan een inlandschen onderwijzer .	*f* 360.—
	Voor de wederoprigting van 18 scholen voor de inlandsche Christenen op het eiland *Rotti* .	4380.—
	Idem voor vijf scholen op het eiland *Timor* .	1500.—
	Voor schoolbehoeften en andere leermiddelen .	250.—
		f 6490.—
IN HET ALGEMEEN.	Transportkosten van den opziener over de inlandsche Christen-scholen in het ressort van *Amboina*	*f* 250.—
	Voor aanbouw of reparatie van schoollocalen .	5322.—
		f 5572.—

	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	RECAPITULATIE.	
	Buitenzorg	ƒ 674.—
	Amboina	24828.—
	Banda	238.—
	Ternate	1230.—
	Menado	4864.—
	Timor	6490.—
	In het algemeen	5572.—
		ƒ 43946.—
	ALGEMEENE RECAPITULATIE.	
	Hoofdcommissie van onderwijs	ƒ 13334.—
	Voor onderwijs aan Europeanen en hunne afstammelingen	348116.—
	Voor onderwijs aan inlandsche Christenen .	43946.—
	TOTAAL .	ƒ 405396.—
	Hiervan aftrekkende het bedrag, waarop bij de begrooting van 1860 is gerekend voor te ontvangen schoolgelden gedurende dat jaar, .	ƒ 60860.—
	Rest voor vermoedelijke kosten gedurende 1860 van het lager onderwijs in *Nederlandsch-Indië*	ƒ 344536.—

B. Werkelijke kosten over 1859.

I. HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER UITGAVEN.	Bedrag.
BATAVIA.	Tractement aan een secretaris	ƒ 7150.—
	» « » kommies	600.—
	» » » boodschapper . . .	130.—
	» » twee loopers	300.—
	Voor klerken en schrijfloonen	900.—
	» schrijf- en kantoorbehoeften . . .	1300.—
	» verlichting van het bureau-locaal . .	264.—
	» huur van een locaal	600.—
	TE ZAMEN .	ƒ 11244.—

II. ONDERWIJS AAN EUROPEANEN EN DAARMEDE GELIJKGESTELDEN.

Residentiën.	Uitgaven.		Ontvangsten.		Werkelijke kosten.		Aanmerkingen.
Bantam . .	f 1694	95	f 682	111	f 1011	104	
Batavia . .	48097	57 5	5966	70 5	42130	107	
Buitenzorg. .	3926	59	1030	17 5	2896	41 5	
Krawang . .	2196	68	652	14 5	1544	53 5	
Cheribon . .	1965	56	432	79	1532	97	
Tagal . . .	2889	86	563	79	2326	07	
Pekalongan .	3641	24	1877	29 5	1763	114 5	
Samarang . .	51520	46 5	3495	50	43024	116 5	
Salatiga . .	3645	43 5	183	24	3462	19 5	
Japara . . .	3499	66	604	37	2895	29	
Rembang . .	1772	22	420	116	1351	26	
Soerabaija . .	31072	82	5239	24	25833	58	
Grissee . . .	2934	44 5	329	110	2604	54 5	
Madura . . .	1649	01	153	78	1495	43	
Sumanap . .	1541	106 5	324	13	1217	93 5	
Pasoeroean . .	5403	56	1306	59	4096	117	
Probolingo .	2992	17	1613	29 5	1378	107 5	
Bezoekie . .	2080	87	759	08 5	1321	78 5	
Banjoewangie.	1398	66	558	68 5	839	117 5	
Banjoemaas .	3098	46	1812	113	1285	53	
Bagelen . .	4306	81	778	60	3528	24	
Kadoe . . .	2934	57	822	21	2112	36	
Djokjokarta .	4721	16 5	1905	30	2815	106 5	
Soerakarta .	7201	36	2409	65 5	4791	90 5	
Madioen . .	1587	35	634	94	952	61	
Kedirie . .	—	—	—	—	—	—	
Padang en onderhoorigheden	—	—	—	—	—	—	
	19509	56	3199	36	16310	20	
Benkoelen. .	3363	65	853	51	3005	14	
Palembang .	2763	36	677	90	2085	66	
Riouw . . .	2061	72	886	30	1175	42	
Bandjermasin.	1609	34	313		1296	34	
Celebes en onderhoorigheden	10808	93 5	3321	118	7486	95 5	
Amboina en onderhoorigheden	6975	55	1238	64	5736	111	
Banda . . .	4042	38	2461	110	1580	98	
Ternate . .	1782	65	250		1532	65	
Menado . .	3283	48	2052	63 5	1230	104 5	
Timor . . .	2413	39	652		1761	39	
Voor gewoon onderhoud, reparatie en daarstelling van schoolgebouwen. .	39938	32 5/6			39938	32 5/6	
Totaal .	f 296823	52 1/2	f 55468	44 5	f 241355	07 5/6	

III. ONDERWIJS ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN.

Residentiën.	Uitgaven.		Ontvangsten.		Werkelijke kosten.		Aanmerkingen.
Buitenzorg . .	*f* 634	90	—	—	*f* 634	90	
Amboina en onderhoorigheden	20601	—	—	—	20601	—	
Banda . . .	270	—	—	—	270	—	
Ternate . .	1230	—	—	—	1230	—	
Menado en Gorontalo . .	2451	—	—	—	2451	—	
Timor . . .	3775	115	—	—	3775	115	
	f 29012	85	—	—	29012	85	

RECAPITULATIE.

OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Werkelijke kosten.	
Hoofdcommissie van onderwijs	*f* 11244	
Onderwijs aan Europeanen en daarmede gelijkgestelden.	296823	52[5]
Onderwijs onder de inlandsche Christenen . . .	29012	85
Te Zamen .	*f* 337080	17[5]
Af de ontvangen schoolgelden	55468	44[5]
Totaal der kosten van het lager onderwijs in 1859 .	*f* 281611	93

C. Werkelijke kosten sedert 1848.

I. HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Jaren.	Uitgaven.		Ontvangsten.		Werkelijke kosten.		Aanmerkingen.
1848	*f* —	—	—	—	*f* —	—	Werd vóór 1850 uit het geldelijk schoolfonds bestreden.
1849	400	—	—	—	400	—	
1850	7200	—	—	—	7200	—	
1851	7020	—	—	—	7020	—	
1852	6180	—	—	—	6180	—	
1853	8891	—	—	—	8891	—	
1854	8538	08	—	—	8538	08	
1855	6403	—	—	—	6403	—	
1856	6390	—	—	—	6390	—	
1857	7890	—	—	—	7890	—	
1858	9666	69	—	—	9666	69	
1859	11244	—	—	—	11244	—	

II. ONDERWIJS AAN EUROPEANEN EN DAARMEDE GELIJKGESTELDEN.

Jaren.	Uitgaven.		Ontvangsten.		Werkelijke kosten.		Aanmerkingen.
1848	*f* 93561	64	—	—	*f* 93561	64	
1849	63101	37 5	—	—	63101	37 5	
1850	158706	40 5	39179	106 5	119526	54	
1851	186270	70 5	45536	116 5	140733	74	
1852	186283	77 5	49669	17	136614	60 5	
1853	201679	35 5	51861	25	149818	10 5	
1854	229879	71	54814	01	175065	70	
1855	238586	99 5	58988	109	179597	110 5	
1856	263573	30 5	59702	108 5	203870	42	
1857	265624	32 5	58209	27	207415	05 5	
1858	302821	16	56069	55	246751	81	
1859	308067	52 5	55468	44 5	252599	08	

III. ONDERWIJS ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN.

1848	*f* 9380	—	—	—	*f* 9380	—	
1849	11119	—	—	—	11119	—	
1850	10063	40	—	—	10063	40	
1851	9835	—	—	—	9835	—	
1852	15411	—	—	—	15411	—	
1853	13283	—	—	—	13283	—	
1854	14283	—	—	—	14283	—	
1855	14533	46	—	—	14533	46	
1856	16489	—	—	—	16489	—	
1857	20147	35	—	—	20147	35	
1858	25063	—	—	—	25063	—	
1859	29012	85	—	—	29012	85	

D. Vermeerdering van uitgaven,

TOEGESTAAN GEDURENDE **1860**.

I. HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	4de Tractements-verhooging aan den secretaris .	*f* 550.—

II. ONDERWIJS AAN EUROPEANEN EN DAARMEDE GELIJKGESTELDEN.

SAMARANG.	*1ste lagere school te Ambarawa.*	
	Tractement aan een eersten onderwijzer (van af Augustus 1860)	*f* 750.—
	» aan een tweeden onderwijzer id	500.—
	Huishuur aan den eersten idem idem	375.—
	Transporteren .	*f* 1625.—

Residentiën.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Bedragen.
	Per transport .	ƒ 1625.—
	Huishuur aan den tweeden idem (id.) . .	250.—
	Tractement aan een schoolbediende (id.) . .	25.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen .	42.—
		ƒ 1942.—
BANJOEMAAS.	Tractement aan een onderwijzer te *Probolingo* (van af Dec. 1860)	ƒ 100.—
	Huishuur aan idem	30.—
	Tractement aan een schoolbediende (id.) . .	5.—
	Aanmaak en onderhoud van schoolmeubelen (id.)	8.—
IN HET ALGEMEEN.	Voor uitgaven van aanbouw en reparatie van schoollocalen enz	2317.—
		ƒ 4902.—

III. ONDERWIJS ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN.

MENADO.	Tractement aan een onderwijzer bij de school voor kinderen van inlanders	ƒ 100.—
	Meerdere betaling aan inlandsche onderwijzers op de *Sangir-* en *Talaut-Eilanden*	
IN HET ALGEMEEN.	(van af Mei 1860)	1134.—
	Voor aanbouw of reparatie van schoollocalen .	3638.—
		ƒ 4922.—

RECAPITULATIE.

Hoofdcommissie van onderwijs	ƒ 550.—
Onderwijs aan Europeanen en daarmede gelijkgestelden	4902.—
Onderwijs onder de inlandsche Christenen . .	4922.—
	ƒ 10374.—

E. Vermindering van uitgaven gedurende 1860.

I. HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

NIHIL.

II. ONDERWIJS AAN EUROPEANEN EN DAARMEDE GELIJKGESTELDEN.

BANJOEMAAS.	Huishuur aan den onderwijzer te *Tjilatjap* .	ƒ 360.—
IN HL. ALGEMEEN.	Voor schrijfbehoeften, boeken, schoolmeubelen en transport van goederen en boeken . . .	1336.—
		ƒ 1696.—

III. ONDERWIJS ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN.

NIHIL.

BIJLAGEN.

Lett. A.

STAAT, aantoonende de zamenstelling der Hoofdcommissie en Subcommissiën van onderwijs in *Nederlandsch-Indië*, op ultimo December 1860.

HOOFDCOMMISSIE VAN ONDERWIJS:

Jhr. Mr. H. C. van der Wijck, Lid van den Raad van *Nederlandsch-Indië*, *President*.

J. C. de Kock van Leeuwen, Resident van *Batavia*, *Vice-President*.

J. W. C. Diepenheim,
G. W. Fredzess,
H. P. Barkmeijer,
H. van der Grinten,
Ds. A. van Davelaar,
D. Schuurman,
Mr. W. Rappard,
J. C. Rappard,
} *Leden*.

J. A. Pattijn, *Secretaris*.

H. Perrison, *Kommies*.

SUBCOMMISSIËN VAN ONDERWIJS:

BANTAM.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter*.

» » militaire Kommandant,
J. L. G. Le Rutte,
} *Leden*.

De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris*.

BUITENZORG.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter*.

D. H. Rost van Tonningen,
Dr. P. Swart,
J. R. P. F. Gonggrijp,
H. van Ameijden van Duijn,
J. Dekker,
} *Leden*.

De tijdelijke kommies, belast met de administratie van 's lands kas, *Secretaris*.

KRAWANG.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
A. E. C. Simons,
A. de Serière,
J. W. Cordromp,
} *Leden.*
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

CHERIBON.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
H. Feist.
J. G. W. Kroll,
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

TAGAL.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
C. van den Brink.
W. J. A Nieuwenhuizen,
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

PEKALONGAN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
Dr. J. H. Z. Bruinier,
H. M. Dibbetz,
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

SAMARANG.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
F. C. van der Meer van Kuffeler.
De tijdelijke Assistent-Resident van *Salatiga*,
De tijdelijke Predikant van *Salatiga*,
De tijdelijke Contrôleur der landelijke inkomsten en Cultures.
Mr. F. L. Anthing,
Mr. J. J. Schneither,
Mr. A. M. Fokker,
J. Nieuwveen,
G. C. Heiligers,
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

AMBARAWA.

De tijdelijke Contrôleur,
De » Militaire Kommandant,
De » eerst aanwd. Ingenieur, } *Leden.*
C. J. H. Fransen,

PATTIE (*JAPARA*).

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
A. Sonius,
C. L. Rosemeier, } *Leden.*
G. M. W. van der Kaa,
S. A. de Kanter, *Lid* en *Secretaris.*

JAPARA.

F. A. C. Halewijn,
J. A. B. Heijnneman, } *Leden.*
J. H. Hagen.

REMBANG.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
F. Ketting Olivier,
C. A. L. Troostenburg de Bruin, } *Leden.*
J. J. Adriaans,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

SOERABAIJA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
De tijdelijke Assistent-Resident van *Grissee*,
De eerst aanwezende officier der Genie,
J. M. Kuijp,
Mr. W. H. 's Jacob,
R. van Noord Borski,
A. A. F. Mounier, } *Leden.*
Mr. M. P. A. Coster,
J. L. van Gennep,
J. W. C. van Steeden,
P. C. van Roijen,
M. van der Elsen,
H. L. Rademaker,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

MADURA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
De Assistent-Resident van *Madura*, } *Leden.*
» » » » *Sumanap*, }
J. M. Verff, }
F. Bovens, }
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

PASOEROEAN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
S. Beijers van der Vlugt, }
De tijdel. Assist.-Resid. van *Malang*, }
G. Lebert, } *Leden.*
W. Major, }
W. H. van Oven, }
W. H. Wijnmalen, }
C. N. H. Lawick van Pabst, *Lid* en *Secretaris.*

PROBOLINGO.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
Chs. Ettij, }
J. A. Potter, } *Leden.*
F. J. N. Brouwer, }
S. Gilhuijs, }
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

BEZOEKIE.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. L. Umbgrove, }
Jhr. S. H. van der Does de Beije, } *Leden.*
J. W. van Rijck, }
J. H. van der Crab, }
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

BANJOEWANGIE.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
De tijdelijke Geneesheer, } *Leden.*
Jhr. H. J. A. S. de Meij van Gerwen, }
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

BANJOEMAAS.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. W. van Barneveld,
C. F. Philips,
W. L. H. Brox,
J. J. Popelier,
C. Overdijk,
L. J. F. Ellinghuisen,
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

POERWOREDJO (*BAGELEN*).

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
De tijdelijke militaire Kommandant
A. Abeleven,
B. Braams,
H A. Stein Parvé,
A. A. Boers,
J. R. Depmer,
IJ. Gaade,
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

KADOE.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
M. H. de Vogel,
Jhr. Mr. O. C. van Nispen,
} *Leden.*
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

DJOKJOKARTA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. J. Bake,
J. F. Kramer,
G. Weijnschenk,
J. Helmers,
C. G. S. Begeman,
} *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

SOERAKARTA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. A. Wilkens,
Dr. W. Palmer van den Broek,
J. C. Fraissinet. } *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

MADIOEN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
C. R. A. Hansen,
B. J. J. Vogelpoel,
G. Hartog,
Ch. L. van der Voort,
Ds. A. C. van Maarseveen, } *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

NGAWIE.

De tijdelijke Assistent-Resident,
H. H. G. Peltzer,
H. van Berkel,
L. Mulock Houwer, } *Leden.*

PADANG.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
F. C. M. Hanegraat,
J. Verheij,
J. Verhaagh,
J. Lion, } *Leden.*
De tijdelijke 1ste Kommies, *Secretaris.*

PADANGSCHE BOVENLANDEN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
F. Schenck,
S. Locker de Bruijne,
E. H. Flint,
C. A. Schuak,
K. J. Jellinghaus, } *Leden.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

BENKOELEN.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
J. R. Leurs, } *Leden.*
F. W. Gibson,
J. R. Abegg, *Lid* en *Secretaris.*

RIOUW.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
R. J. Ovink, } *Leden.*
A. de Veer de Rochemont,
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

PALEMBANG.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
De tijdelijke Assistent-Resident, } *Leden.*
J. Scheltema,
Mr. P. C. Maas Geesteranus,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

ZUID- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.
(BANDJERMASIN.)

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. H. Barnstein, } *Leden.*
L. Ullmann,
J. F. Stoll,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

MAKASSAR.

De tijdelijke Gouverneur, *Voorzitter.*
A. W. Bethbeder,
J. Ch. Vetter,
Mr. G. T. H. Hennij, } *Leden.*
P. N. Goetzee,
Ds. P. L. de Gaaij Fortman,
J. F. Belle,
De tijdelijke Secretaris van het Gouvernement, *Secretaris.*

MAROS.

P. C. Wijnmalen, } *Leden.*
L. O. de Visser,

AMBOINA.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
B. N. J. Roskott,
J. Kam,
L. Hovij, } *Leden.*
De Kommies ter Gouvernements Secretarie, *Secretaris.*

BANDA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
M. Lantzius,
P. C. L. Hartog,
E. J. C. van den Berg, } *Leden.*
K. F. van Langen,
R. F. J. von Baggenhagen.
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

TERNATE.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
M. D. van Duivenbode,
J. E. Höveker, } *Leden.*
J. van Leijden,
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Secretaris.*

MENADO.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
Dr. E. H. H. Muhlert, *Lid.*
De tijdelijke Secretaris der Residentie, *Lid* en *Secretaris.*

TIMOR.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
W. L. J. G. de Rochemont,
D. Tielman, } *Leden.*
W. H. P. F. L. Zijnen Wartel,
De tijdelijke Kommies, *Secretaris.*

Lett. B.

AANTOONING der veranderingen, welke onder het personeel bij de Gouvernements-scholen zijn voorgevallen, gedurende het jaar 1860.

OVERLEDEN:

T. A. Corporaal, laatst onderwijzer aan de *1e* school te *Makassar*.

ONTSLAGEN:

J. M. Halewijn, laatst onderwijzer aan de Roomsch-Katholieke Weeshuis-school te *Samarang*.

EERVOL ONTSLAGEN:

H. Velu, laatst onderwijzer aan de school te *Bangkallang*.
H. Kuhnwael, » ondermeester » » *2e* » » *Amboina*.
F. G. Strielack, » kweekeling » » » » *Pekalongan*.
J. Martens, » » » » Protestantsche Weeshuisschool te *Samarang*.
G. Vosmer, » » » » idem idem.
J. D. J. Snell, » » » » *2e* school te *Makassar*.
J. F. Wolff, » » » » school » *Bandjermasin*.

MET VERLOF NAAR NEDERLAND:

J. C. Stoltenbach, laatst onderwijzer aan de school te *Probolingo*.

OVERGEPLAATST BIJ HET GIJMNASIUM WILLEM III:

C. C. Homburg, laatst onderwijzer aan de school te *Riouw*.

OVERGEPLAATST BIJ DE TELEGRAFIE:

P. A. Beer, laatst ondermeester aan de *2e* school te *Samarang*.

AANGESTELD:

D. S. de Jong, onderwijzer voor de Oost-Indische dienst, aan de school te *Ngawie*.

F. W. S. von Staedel, onderwijzer van verlof uit *Nederland* teruggekeerd, aan de school te *Magelang*.

H. F. J. Camauer, onderwijzer voor de Oost-Indische dienst, aan de school te *Bangkallang*.

J. Bekbergen, onderwijzer voor de Oost-Indische dienst, aan de school te *Ternate*.

J. A. Vermeulen, onderwijzer voor de Oost-Indische dienst, aan de school te *Riouw*.

H. J. Scheffer, onderwijzer van verlof uit *Nederland* teruggekeerd, als *3*e onderwijzer aan de *1*e school te *Samarang*.

S. C. van der Bent, onderwijzer van verlof uit *Nederland* teruggekeerd, als *3*e onderwijzer aan de *2*e school te *Soerabaija*.

G. van Mill, ondermeester voor de Oost-Indische dienst, aan de Stads-school te *Batavia*.

C. H. L. Croes, idem aan de school te *Banda*.
G. C. Valkenhoff, idem » » » » *Buitenzorg*.
E. J. Nijhoff, idem » » » » *idem*.
J. Strijkers, idem » » » » *Pekalongan*.
M. ten Cate, idem » » » » *Soerakarta*.
J. Smit, idem » » » » *Djokjokarta*.
L. A. Allan, idem » » » » *Pasoeroean*.
L. Jollij, idem » » » » *idem*.
H. W. Beck, idem » » *1*e » » *Amboina*.
J. F. Benz, idem » » *2*e » » *idem*.
H. Postma, idem » » » » *Menado*.
W. A. Schoggers, idem » » » » *Padang-Pandjang*.
A. Christina'szoon, idem » » » » *Fort de Kock*.
P. W. F. Voorneman, kweekeling bij de *1*e school te *Samarang*.
A. H. van Gent, » » » *2*e » » *Amboina*.
A. C. Cramer, » » » *2*e » » *Makassar*.
P. C. van Daalen, » » » *2*e » » *Padang*.

Lett. C.

STAAT der Gouvernements-scholen onder ultimo December 1860.

Doorloopend No.	SCHOLEN.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde of dienst doende.			Getal leerlingen.			Inkomsten.		Uitgaven.		Nadeelig verschil.		Of voor ieder leerling.	
		Onderwijzers.	Onder-meesters.	kweek-elingen.	Tegen betaling van het schoolgeld.	Gratis.	Totaal.								
	JAVA EN MADURA.														
1	1ste lagere school te Weltevreden	4	—	—	61	9	70	3390	17	17021	68	13131	51	187	59 5
2	2de » » » »	4	—	—	11	83	94	225	—	15121	—	14896	—	209	—
3	3de » » » »	2	1	—	18	53	71	399	28	11141	96 1/3	10742	76 1/3	151	30
4	Lagere school te Batavia	2	1	—	20	70	90	670	—	8714	40 5	8044	40 5	82	72
5	» » » Meester-Cornelis	1	1	—	13	11	24	941	08 5	1508	33 5	567	25	23	64
6	» » » Buitenzorg	1	2	—	24	29	53	748	—	4995	60 5	4247	60 5	88	14 5
7	» » » Poerwakarta	1	—	—	14	6	20	482	50	1905	—	1422	50	71	12
8	» » » Serang	1	—	—	5	15	20	302	—	1940	79	1638	79	81	93 5
9	» » » Cheribon	1	—	1	12	18	30	285	78 5	2105	82	1820	03 5	60	66 5
10	» » » Tagal	1	1	—	13	10	23	454	32	2917	38	2463	06	107	08
11	» » » Pekalongan	1	1	—	50	38	88	1573	—	3172	30	1599	30	18	06
12	1ste lagere school te Samarang	3	2	1	77	—	77	5170	—	16550	—	11380	—	146	—
13	2de » » » »	2	2	1	91	48	139	2623	—	11360	—	8737	—	62	—
14	3de » » » »	2	3	—	29	84	113	729	22	6760	22	6031	—	62	82
15	Prot. Weeshuis-school te Samarang	3	3	—	—	147	147	—	—	8572	82	8572	82	58	31
16	R. C. » » »	3	4	1	—	150	150	—	—	9814	92	9814	92	65	43
17	Particuliere school te Salatiga, waar van Gouvernementswege onderwijs aan de gratis-leerlingen wordt gegeven	—	—	—	27	26	53	—	—	1200	—	1200	—	46	—
18	Lagere school te Ambarawa	1	1	—	3	58	61	83	50	2500	—	2411	50	39	54
19	» » » Kadoe	1	1	—	32	16	48	833	50	3145	—	2306	50	48	05
20	» » » Poerworedjo	1	—	—	11	25	36	442	—	1934	50	1542	80	42	85
21	» » » Wonosobo	1	—	—	6	1	7	160	—	1620	—	1460	—	208	57
22	» » » Banjoemaas	1	—	—	24	5	29	519	50	1273	—	753	50	25	97
23	» » » Tjilatjap.	1	—	—	23	9	32	616	17	1323	77	707	60	29	56
24	» » » Soerakarta	2	1	—	39	71	110	1634	50	6976	75	5342	25	48	56
25	» » » Djokjokarta	1	1	1	46	39	85	1692	—	4657	13	2964	13	35	—
26	» » » Pattie	1	—	—	3	13	16	206	50	1378	47	1171	97	73	24 1/4
27	» » » Japara	1	—	—	4	13	17	123	—	1914	10 5	1791	10 5	105	35
28	» » » Madioen	1	—	—	26	—	26	981	—	1693	—	712	—	27	—
29	» » » Ngawie	1	—	—	19	10	29	240	50	1499	60	1259	16	43	42
30	» » » Rembang	1	—	—	9	23	32	226	50	1896	36	1669	86	52	18
31	1ste lagere school te Soerabaija	3	2	1	101	—	101	6440	—	13580	—	7140	—	70	69
32	2de » » » »	4	1	1	78	46	124	2073	—	13291	—	11218	—	90	46
33	3de » » » »	2	2	1	25	87	112	724	—	11581	—	10860	—	88	03
34	4de » » » »	1	—	—	10	12	22	847	—	1506	—	659	—	29	50
35	Lagere school te Grissee	1	—	1	7	23	30	226	—	2339	79	2113	79	70	46
36	» » » Sumanap	1	—	2	10	28	38	269	22 5	1574	33 5	1305	11	34	34 5
37	» » » Bangkalang	1	—	—	6	4	10	103	58	1332	45 1/3	1228	87 1/3	122	89
38	» » » Pasoerocan	1	3	—	37	58	95	1567	—	5471	06	3904	06	41	09
39	» » » Malang	1	—	1	15	20	35	462	17	1627	10	1164	93	33	28
40	» » » Probolingo	1	1	1	41	24	65	1341	31	3199	75	1857	94	28	58
41	» » » Bezoekie	1	—	—	17	11	28	600	—	1960	—	1360	—	45	—
42	» » » Banjoewangie	1	—	—	9	5	14	528	58	1320	06	791	48	56	53
	BUITENBEZITTINGEN.														
43	1ste lagere school te Amboina	1	1	1	35	24	59	1518	—	5226	80	3708	80	63	94 5
44	2de » » » »	1	1	2	58	78	136	1197	20	3224	44	2027	24	14	90 5
45	Lagere school te Banda	1	1	1	75	25	100	2247	—	5624	38	3377	38	33	78
46	» » » Ternate	1	—	—	6	14	20	300	20	1815	60	1515	40	75	77
47	» » » Menado	1	1	—	53	14	67	1901	—	2674	75	773	75	11	54
48	1ste lagere school te Makassar	1	1	1	30	—	30	1829	50	5545	30	3715	80	123	89
49	2de » » » »	2	1	1	4	102	106	875	—	5132	37	4257	57	40	16
50	Lagere school te Maros	1	—	1	7	10	17	276	—	1467	60	1191	60	70	—
51	» » » Timor Koepang	1	—	—	15	15	30	461	—	2258	39	1797	39	59	91
52	1ste lagere school te Padang	2	—	1	22	—	22	1506	—	6152	30	4646	30	211	20
53	2de » » » »	3	1	1	12	137	149	375	66 5	9022	82 5	8647	16	58	42 5
54	Lagere school te Padang-Pandjang	1	1	—	8	14	22	649	34	2866	97	2217	63	100	82
55	» » » Fort de Kock	1	1	—	10	8	18	838	65	3636	85	2798	20	155	45
56	» » » Benkoelen	1	1	—	18	18	36	863	74	4100	28	3236	54	89	90
57	» » » Riouw	1	—	—	19	4	23	609	96	1692	25	1082	29	47	05
58	» » » Palembang	1	—	—	13	11	24	374	—	1446	—	1072	—	65	50
59	» » » Bandjermasin	1	—	—	10	25	35	191	17	797	72	606	53	17	33
	Op wachtgeld	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Met verlof in Nederland	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Onderwijzers voor de O.-I. dienst	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Totaal	96	44	22	1461	1397	3358	58457	74	278133	79 1/3	219676	05 1/3	—	—
	SCHOLEN NOG NIET IN WERKING.														
	1ste school te Ambarawa, » » Poerbolingo } Zullen in 1861 in werking komen.														

Lett. D.

NOMINATIVE STAAT der op ultimo December 1860 in Gouvernements dienst zijnde onderwijzers, ondermeesters en kweekelingen.

ONDERWIJZERS.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzers-rang.	*Betrekking onder ultimo December 1860.*
1827	H. Soeters.	3	Iste onderwijzer, aan de school te Soerakarta.
1829	J. Wilkens.	1	Hoofdonderwijzer, Iste school te Samarang.
1830	J. van der Tang.	2	Iste onderwijzer, Iste school te Soerabaija.
1832	H. W. C. de Roock.	2	Idem, 2de school te Weltevreden.
1834	B. Andeweg.	2	Hoofdonderwijzer, Iste school te Weltevreden.
1835	P. C. Mierop.	3	2de onderwijzer, 2de school te Samarang.
1837	D. C. de Bruin.	2	Iste idem, 3de school te Weltevreden.
1838	W. Retgers.	2	Onderwijzer op wachtgeld.
1840	C. Pieck.	2	Idem idem.
1840	C. H. Reijgers.	3	2de onderwijzer, Iste school te Soerakarta.
1841	R. Sleeswijk Veenstra	2	Idem, Iste school te Weltevreden.
1841	J. L. A. Mierop.	3	Idem, R. C. Weeshuis-school te Samarang.
1841	G. F R. Portier.	3	Onderwijzer aan de school te Japara.
1842	J. W. Sloot	2	Iste idem, 2de school te Samarang.
1843	P. van Geelen.	2	Iste idem, Iste school te Padang.
1843	F. W. S. von Staedel.	3	Onderwijzer, school te Magelang.
1844	H. R. van Heekeren.	2	Onderwijzer op wachtgeld.
1844	J. C. Voorneman.	3	Wd. 2de onderwijzer in de Prot. Weeshuis-school te Samarang.
1844	J. A Mierop.	3	3de onderwijzer, R C Weeshuis-school te Samarang.
1844	J. A A. van Zölingen.	3	Onderwijzer, school te Bandjermasin.
1845	P. R Marcks.	2	2de idem, Iste school te Samarang.
1845	P. Jansen.	3	Met verlof in Nederland.
1845	H. van der Wulp.	3	Onderwijzer, school te Buitenzorg.
1845	J. G. van der Geugten	3	Idem, school te Tagal.
1846	C. F. Sloot.	2	Iste idem, 3de school te Soerabaija.
1846	F. Orth.	3	4de idem, 2de » » Weltevreden.
1846	G. F. Seeman.	3	Onderwijzer, school te Maros.
1847	H. C. A. Cornelius.	2	2de idem, 2de school te Padang.
1847	J. H. Beer.	3	Onderwijzer, school te Banjoewangie.
1847	A. G. van Velthuijsen.	2	Iste idem, 3de school te Samarang.
1848	W. Meijer.	2	2de idem, 2de » » Weltevreden.
1848	H. J. Scheffer.	3	3de idem, Iste » » Samarang.
1848	J. J. de Weijer.	2	Iste idem, 2de » » Padang.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzers-rang.	*Betrekking onder ultimo December 1860.*
1849	P. C. van Ghert.	2	2de onderwijzer, 3de school te Soerabaija.
1849	H. Veuger Kuiper.	2	Onderwijzer op wachtgeld.
1849	H. L. le Bruijn.	3	Idem, school te Timor Koepang.
1849	J. C. Stoltenbach	3	Met verlof in Nederland.
1850	N. P. L. Boijer.	3	4de onderwijzer, 2de school te Soerabaija.
1850	L. A de la Croix.	3	Onderwijzer, school te Bezoekie.
1850	J. O. Boulet.	2	3de idem, 2de school te Weltevreden.
1850	J. Schoonderbeek.	2	1ste idem, stads-school te Batavia.
1850	J. J. W. Abell.	3	Onderwijzer, school te Cheribon.
1850	L. E. Boijer.	3	Idem, 2de school te Amboina.
1851	J. H. Retel.	2	1ste idem, 2de school te Soerabaija.
1851	A. Coupaerus.	2	Onderwijzer, 1ste school te Amboina.
1851	J. W. P. Rasens.	2	Idem, school te Probolingo
1851	S. C. van der Bent.	3	3de idem, 2de school te Soerabaija.
1852	H. Obertop.	2	Onderwijzer, school te Banda.
1852	L. van den Bor, Sr.	2	Idem, school te Djokjokarta.
1852	J. E. van der Wijk.	2	Met verlof in Nederland.
1852	J. L. Bloemhard.	2	Onderwijzer, school te Pasoeroean.
1852	A. de Bruin, Mz.	2	1ste idem, tevens binnenregent in het Prot. Weeshuis te Sama ang.
1852	J. van der Veer.	3	Onderwijzer, school te Pekalongan
1852	W. Beerekamp.	2	1ste idem. R. C. Weeshuis-school te Samarang.
1852	J. van der Meijden.	2	Onderwijzer, school te Patte
1853	J. M. Roskopf.	2	3de idem, 1ste school te Weltevreden.
1853	L. van den Bor, Jr.	3	Onderwijzer, school te Ambarawa.
1853	B. A. Willems.	3	Idem, school te Palembang.
1854	A. van Ooijen.	2	Met verlof in Nederland.
1854	M. J. J Op de Laeij.	3	Onderwijzer, school te Grissee.
1854	J. A Immink.	2	Idem, school te Fort de Kock.
1854	J. A. P. de Visser.	2	2de idem, 1ste school te Soerabaija.
1854	J. Kunst, Jr	2	2de idem, stads-school te Batavia.
1854	C. L. Plasberg.	2	Onderwijzer, school te Benkoelen.
1854	C. over de Linden.	2	Idem, school te Madioen.
1854	W. Broers.	3	Idem, op wachtgeld.
1854	D. Feikema.	3	Onderwijzer, school te Tjilatjap.
1854	J. Leegstra.	3	» » » Rembang.
1854	L. G. van der Hoek	2	» » » Menado.
1854	R. Burg.	3	» » » Ma'ang.
1854	J. H. Toorop.	3	» » » Wonosobo.
1855	A. Gossiaux.	3	3de idem, 2e school te Padang.
1857	R. J. L. Weijhenke.	2	Onderwijzer, school te Meester Cornelis.
1857	B. A. Brassinga.	2	Idem, school te Serang.
1857	W. J. Leijds.	2	2de idem, 2de school te Soerabaija.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzers-rang.	*Betrekking onder ultimo December 1860.*
1857	H. Schoemaker.	2	3de onderwijzer, 1ste school te Soerabaija.
1857	W. Wilmes.	2	2de idem, 3de school te Samarang.
1857	J. C. Tamson.	2	2de idem, 3de school te Weltevreden.
1857	O. E. Hansen.	2	Onderwijzer, school te Padang-Pandjang.
1857	H Goedhart.	3	2de idem, 1ste school te Padang.
1857	J. B. Coenraad.	3	Onderwijzer, school te Sumanap.
1857	T. J C. Klaar.	3	» » » Poerworedjo.
1859	G. ter Marsch.	2	» » » Banjoemaas.
1859	A. J. L. Lempe.	2	» » » Poerwakarta.
1859	L. C. Polderman.	2	» 2e » Makassar.
1859	J. C. le Clerq de Courcelles.	3	Idem, school bij het Marine-établissement te Soerabaija.
1860	H. F. J. Camauer.	2	Idem, school te Bangkallang.
1860	J. Bekbergen.	2	Idem, school te Ternate.
1860	J. van Hout.	2	Tijdelijk werkzaam, 2de school te Makassar.
1860	J. A. Vermeulen.	2	Onderwijzer, school te Riouw.
1860	H. Plantema.	2	Idem voor de O. I. dienst.
1860	A. C. Uljee.	2	Idem, idem.
1860	J. H. Beddigs.	2	Tijdelijk werkzaam, 1ste school te Weltevreden.
1860	D. S. de Jong.	2	Onderwijzer, school te Ngawie.
1860	C. F. Julius.		Idem, voor de O. I. dienst.
1860	J. van Maaswinkel.		Idem. idem.

ONDERMEESTERS.

1840	F C. de Graaff.	—	Aan de 3de school te Soerabaija.
1848	F. Daijers.	3	» » R. C. Weeshuis-school te Samarang.
1850	A. C. Pietersen.	—	» » Protest. idem, idem.
1850	K. F. Rabé.	4	» » 2de school te Soerabaija.
1852	J. H H. de Bell.	—	» » school te Banda.
1852	G. Nitzschke.	4	» » 1ste school te Makassar.
1853	C. L. Koch.	4	» » Protest Weeshuis-school te Samarang.
1853	A. A. J. Niels.	4	» » 2de school te Makassar.
1854	A. Klasing.	4	» » school te Tagal.
1854	H. J. Hicks.	4	» » 3de school te Samarang.
1854	W. A. H. Harbrink.	—	» » 3de school, idem.
1854	F. Riesa.	—	» » school te Magelang.
1855	G. H. Piekhaar.	—	» » R. C. Weeshuis-school te Samarang.
1855	F. H. Evers.	4	» » school te Pasoeroean.
1855	L. Buflo.	3	» » 2de school te Padang.
1856	N. Jordan.	—	» » school te Ambarawa.
1856	H. W. Doeve.	4	» » 2de school te Samarang.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzers-rang.	*Betrekking onder ultimo December 1860.*
1856	C. Barrett.	—	van de school te Benkoelen.
1856	C. E. Doelitzsch.	4	» » Iste school te Samarang.
1856	J. A. Boijer.	4	» » Protest. Weeshuis-school te Samarang.
1856	E. A. Pieters.	—	» » R. C. idem, idem.
1856	G. A. Robert.	—	» » » idem, idem.
1857	W. Hofstede.	3	» » school te Probolingo.
1857	A. H. van den Worm.	4	» » Iste school te Samarang.
1858	J. F. E. Jorissen.	—	» » 2de » » idem.
1858	B. F. Harbrink.	—	» » 3de » » idem.
1858	E. Spier.	—	» » 3de » » Soerabaija.
1859	G. W. van Ligten.	3	» » Iste » » idem.
1859	A. B. J. Heijman.	3	» » Iste » » idem.
1859	L. W. van Buel.	4	» » 3de » » Weltevreden.
1860	G. van Mill.	3	» » stads-school te Batavia.
1860	C. H. L. Croes.	—	» » school te Meester Cornelis.
1860	G. C. Valkenhoff.	—	» » » » Buitenzorg.
1860	E. J. Nijhoff.	—	» » » » idem.
1860	J. Strijkers.	—	» » » » Pekalongan.
1860	M. ten Cate.	—	» » » » Soerakarta.
1860	J. Smit.	4	» » » » Djokjokarta.
1860	L. A. Allan.	—	» » » » Pasoeroean.
1860	L. Jollij.	3	» » » » idem.
1860	H. W. Beck.	—	» » Iste school te Amboina.
1860	J. F. Benz.	—	» » 2de » » idem.
1860	H. Postma.	—	» » school te Menado
1860	W. A. Schoggers.	—	» » » » Padang-Pandjang.
1860	A. Christina's zoon.	—	» » » » Fort de Kock.

KWEEKELINGEN.

P. H. Doeve, . . aan de 2e school te Samarang.
D. de Vries, Jr. . » » R. C. Weeshuis-school te Samarang.
J. P. Appel, . . . » » school te Djokjokarta.
P. A. Robijn, . . » » » » Malang.
C. G. Godfried, . » » » » Probolingo.
C. Broekhuizen, . » » » » Banda.
A. Niels . . . . » » 1ste school te Makassar.
C. Franz, . . . » » school te Sumanap.
R. E. A. Callewaerd, » » » » idem.
B. J. Lans, . . . » » 1ste school te Amboina.
B. Soumokil, . . . » » 2de » » idem.
J. N. Dumont, . . » » 1ste » » Padang.
J. C. Claeijs, . . . » » school te Cheribon.
C. F. Bax, . . . » » » » Maros.
J. A. van Orssagen . » » 3de school te Soerabaija.
J. F. Muller, . . . » » 1ste » » idem.
W. L. E. J. Waltman » » 2de » » idem.
A. Nicolaasz, . . . » » school te Grissee.
P. W. F. Voorneman, » » 1ste school te Samarang.
A. H van Gent, . . » » 2de » » Amboina.
A. C. Cramer, . . » » 2de » » Makassar.
P. C. van Daalen . » » 2de » » Padang.

Lett. E.

STAAT der onder ultimo December 1860 aanwezige particuliere schoolinrigtingen.

SCHOOLINRIGTINGEN.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.	Aantal kinderen.
JAVA.		
Batavia.		
G. Verhulp.	Lezen, schrijven, rekenen, wis-, natuur- en aardrijkskunde, geschiedenis, zedekunde, teekenen, muziek, zang en dans; benevens de Fransche, de Engelsche, de Hoogduitsche en de Maleische taal.	100
Mevr. A. Klussman, geb. Wendt en Mej. H. D. L. Scharp.	Al hetgeen tot eene beschaafde opvoeding behoort, benevens de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche taal.	98
Mej. A. C. H. Gaymans.	Gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche en de Hoogduitsche taal.	30
Mej. L. H. Brusse.	Idem, benevens de Fransche en de Eng. taal.	20
J. J. J. Snellebraud.	Voor het lager en middelbaar onderwijs, de Fransche, de Eng. en de Hoogduitsche taal.	33
Mej. A. C. Verhuijght en J. A. G. F. van Gemert.	Idem, idem.	200
Mevr. E. A. d'Arnaud Gerkens, geb. Groebel.	Idem, idem.	—
Buitenzorg.		
Mevr. B. H. P. Hoola van Nooten, geb. van Dolder.	Instituut voor meisjes uit den beschaafden stand.	5
Samarang.		
Mevr. Mendes da Costa, geb. Roesing van Itersohn.	Lager onderwijs en vrouwelijke handwerken, benevens de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche taal.	26
A. Collings.	Het Italiaansche boekhouden, benevens de Fransche, de Eng. en de Hoogduitsche taal.	18
Mevr. Sloot, geb. Brouwer.	Aardrijkskunde, geschied- en natuurkunde, mythologie, briefstijl, muziek, zang en teekenen.	49
A. G. van Velthuijsen.	Gewoon lager onderwijs.	12
Van Essel.	Idem.	65
Mevr. E. Mierop, geb. Mühlenfeldt.	Idem.	20
Salatiga.		
C. F. Behr.	Idem.	53
J. Valette.	Idem.	17
H. Hildering.	Idem.	31
	Transporteren . .	777

SCHOOLINRIGTINGEN.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.	Aantal kinderen.
	Per Transport . .	777
Djokjokarta.		
Mevr. M. L. Stumph.	Gewoon lager onderwijs.	20
Pasoeroean.		
Mevr. J. G. Bloemhardt, geb. de Kreek.	Idem, benevens de Fransche taal.	—
Probolingo.		
Mevr. A. M. M. Wijsman, geb. Goedhuijs.	Idem, benevens de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche taal.	—
Soerakarta.		
Mej. G. M. C. Claessen.	Idem, benevens de Fransche taal.	—
Pattie.		
Mevr. van der Meijden.	Idem, idem.	15
Kedirie.		
Mevr. M. M. Smeding, geb. Janson.	Idem, benev. de Fransche en de Eng. taal.	9
Soerabaija.		
Mej. H. M. Bake.	Idem.	—
C. F. Willemsz.	Idem.	45
C. Werner.	Idem.	20
Mevr. J. J. Kocken, geb. Gerrom.	Idem en de Fransche taal.	34
Mevr. de wed. Steup.	Idem, idem.	12
Mej. T. A. S. Rijke.	Idem, idem.	5
» W. Emden.	Bewaarschool.	12
» B. E. Franken.	Idem.	12
Azia van Timor.	Idem.	20
Dinsbach.	Idem.	20
Mej. E. M. Bake.	Voor de vakken van het lager en middelbaar onderwijs.	14
BUITENBEZITTINGEN.		
Padang.		
P. van Geelen.	Gewoon lager onderwijs, benevens de Fransche taal en wiskunde.	7
J. J. de Weijer.	Idem, benevens de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche taal.	24
Mevr. J. G. A. J. Verhoef.	Idem, benevens de Fransche taal, teekenen en vrouwelijke handwerken.	20
	Totaal . .	1066

Lett. F.

STAAT der onder ultimo November 1860 in dienst zijnde Inlandsche Onderwijzers in de Residentie *Amboina* en *Onderhoorigheden*.

Doorloopend Nummer.	NAMEN.	RANGEN.	Standplaatsen.	Getal kinderen.	*Aanmerkingen.*
1	P. F. Soselisa.	Opperschoolmeester.	Amboina.	—	
2	W. Noija.	Onderwijzer 2e klasse.	Hative-besaar.	190	
3	J. Samallo.	Idem 4e »	Idem.		
4	Ch. L. Huwaë.	Idem 1e »	Noussanive.	237	
5	C. E. Pattiasina.	Idem 1e »	Idem.		
6	P. P. Risakotta.	Idem 3e »	Mardika.	100	
7	J. Ch. Nanlohij.	Idem 4e »	Soja di atas.	15	
8	J. Latuheruw.	Idem 2e »	Hatalaai.	86	
9	M. Matahelimual.	Idem 3e »	Nakoe.	71	
10	S. J. Kaijadoe.	Idem 1e kl. titul.	Kilang.	77	
11	A. J. Makatita.	Idem 2e klasse.	Ema.	106	
12	L. P. Talahatu.	Idem 3e »	Hukurila.	16	
13	M. P. Latuasan.	Idem 3e »	Lejharie.	20	
14	J. E. Risakotta.	Idem 4e »	Roetong.	56	
15	J. R. Nanlohij.	Idem 4e »	Hutumurij.	175	
16	M. A. Lilipalij.	Idem 4e »	Idem.		
17	E. P. Soumokil.	Idem 2e »	Amahusu.	133	
18	H. Nanlohij.	Idem 4e »	Idem.		
19	A. Z. Latumanuwij.	Onderwijzer van het Z. G.	Galala.	78	
20	P. Pastoru.	Onderwijzer 1e klasse.	Hallong.	41	
21	L. Manusama.	Onderwijzer van het Z. G.	Lata.	102	
22	J. D. Nendisa.	Idem.	Negeri-lama.	44	
23	J. W. A. Tanamal.	Idem.	Waaiheru.	125	
24	J. D. Manusama.	Idem.	Poka.	45	
25	J. C. Mustamu.	Onderwijzer 1e klasse.	Roematiga.	39	
26	J. H. Mustamu.	Idem 3e »	Hatu.	70	
27	Th. Lilipalij.	Idem 4e »	Lilibooi.	108	
28	D. Lejhitoe.	Idem 2e »	Allang.	149	
29	B. Laisamputij.	Onderwijzer van het Z. G.	Idem.	106	
30	J. M. Tallane.	Onderwijzer 3e klasse.	Passo.	72	
31	J. A. Siwalette.	Idem 3e »	Soelij.	120	
32	D. M. Lokollo.	Idem 3e »	Tial.	8	
33	D. J. Manupassa.	Idem 1e »	Waaij.	118	
34	N. Ririmassij.	Onderwijzer van het Z. G.	Idem.	126	
35	J. Pattipilohij.	Idem	Hila.	27	
36	P. A. Lalopua.	Onderwijzer 2e klasse.	Larieke.	20	
37	C. M. Haullussij	Opperschoolmeester.	Haroekoe en	200	
38	W. M. Manuhuta.	Onderwijzer 4e klasse.	Sameth.		
39	J. S. Noija.	Idem 2e »	Wassoe.	55	
40	L. J. Reawaru.	Idem 3e »	Aboroe.	119	
41	J. H. F. Sahupala.	Idem 3e »	Holalioe.	186	
42	H. Manuhutu.	Idem 4e »	Idem.		
			Transporteren .	3240	

Doorloopend Nummer.	NAMEN.	RANGEN.	Standplaatsen.	Getal kinderen.	*Aanmerkingen.*
			Per Transport .	3240	
43	J. A. Manusama.	Onderwijzer 1e klasse.	Kariue.	54	
44	J. J. Hettaria.	Idem 3e »	Oma.	139	
45	P. Peilou.	Idem 4e »	Idem.		
46	J. H. Nanlohij.	Opperschoolmeester.	Saparoea en Thiouw	307	
47	D. P. Siahaija.	Onderwijzer 4e klasse.	Idem.		
48	P. J. Nicinluw.	Idem 4e »	Idem.		
49	S. Sarimanella.	Idem 3e »	Ouw.	191	
50	S. J. Manuputtij.	Idem 4e »	Idem.		
51	J. P. Rubelessin.	Idem 3e »	Ullath.	133	
52	P. M. Delima.	Idem 4e »	Idem.		
53	S. L. Floris.	Idem 1e kl. titul.	Sirrij-Sorrij.	139	
54	A. L. Hitipenu.	Idem 4e klasse.	Idem.		
55	D. Slahaija.	Idem 2e »	Paperu.	123	
56	E. A. Titoleij.	Idem 4e »	Idem.		
57	P. D. Lilipalij.	Idem 3e »	Booij.	190	
58	J. H. Tupanno.	Idem 4e »	Idem.		
59	M. S. Nahunnurij.	Idem 2e »	Tuhala.	406	
60	J. A. Latumanuwij.	Idem 4e »	Idem.	108	
61	A. A. Mustamu.	Idem 1e kl. titul.	Ihamahu.		
62	P. D. Lejhitoe.	Idem 4e klasse.	Idem.	192	
63	P. A. Tentuwa.	Idem 4e »	Idem.		
64	F. A. Manuhutu.	Idem 3e »	Nolloth.	193	
65	S. L. Tanamal.	Idem 4e »	Idem.		
66	P. M. Latuperisa.	Idem 2e »	Hawaka.	138	
67	H. J. Kuhuwael.	Idem 4e »	Porto.	122	
68	Ch. M. Mensapessij.	Idem 4e »	Idem.		
69	J. Picaulij.	Idem 3e »	Haria.	281	
70	A. A. de Fretes.	Idem 4e »	Idem.		
71	Wed. F. Latumahina.	Particuliere school.	Kampong Mahu.	41	
72	J. L. Mehanussa.	Onderwijzer 2e klasse.	Sela en Leinitoe.	92	
73	J. Huliselan.	Idem 4e »	Tetawaai.	221	
74	R. L. Wakanno.	Idem 4e »	Idem.		
75	P. J. Anakotta.	Idem 4e »	Aboeboe.	120	
76	M. W. Matakupan.	Idem 4e »	Akoon.	76	
77	J. S. Wattimena.	Idem 3e »	Ameth.	255	
78	W. Ch. Simauw.	Idem 4e »	Idem.		
79	S. K. Pattij.	Idem 4e »	Nalahia.	92	
80	P. Huka.	Onderwijzer van het Z. G.	Lokkie.	40	
81	Ph. H. Rikomahu.	Onderwijzer 3e klasse.	Piroe, Tanoenoe en Ettij.	40	
82	J. Kuhuwael.	Idem 1e »	Kaaibobo.	301	
83	J. Pelamonia.	Idem 4e »	Idem.		
84	A. Tanasale.	Idem 4e »	Idem.		
85	E. L. Manuhutu.	Onderwijzer van het Z. G.	Waaisamu.	—	
86	A. M. Soplaint.	Onderwijzer 3e klasse.	Hatusua.	100	
87	J. L. Reawaru.	Idem 3e »	Kamarian en Soeroeawan.	147	
88	A. Anakotta.	Idem 2e »	Tehulale.	59	
			Transpo. teren .	7540	

Doorloopend Nummer.	NAMEN.	RANGEN.	Standplaatsen.	Getal kinderen.	*Aanmerkingen.*
			Per Transport .	7540	
89	B. Watimena.	Onderwijzer 4e klasse.	Roemekaai.	34	
90	J. W. Pattinasarang.	Idem 4e »	Elpaputij.	209	
91	E. A. Tapiheruw.	Idem 4e »	Idem.		
92	S. Hukom.	Idem 2e »	Makarikij.	100	
93	L. A. Tanasale.	Idem 1e »	Amaheij.	241	
94	J. Sopulisa.	Idem 4e »	Idem.		
95	J. L. Wattimena.	Idem 3e »	Awaija, Waraka, Apisano en Tananahu.	83	
96	S. M. Hukom.	Idem 3e »	Boano.	117	
97	J. B. Nanlesij.	Idem 3e »	Manipa.	28	
98	H. P. Matulapelwa.	Idem 3e »	Boeroe.	37	
99	H. Lopulalan.	Idem 3e 3	Durdjala.	—	
100	Ph. Simatauw.	Idem 3e »	Wokum.	—	
101	M. Picaulij.	Idem 3e »	Wangel.	—	
102	J. Lekahena.	Idem 3e »	Makisser.	—	
103	J. J. Lekahena.	Idem 3e »	Moa.	-	
104	F. F. H. Pattij.	Idem 3e »	Romah.	—	
105	O. Lestunij.	Idem 3e »	Seraai.	—	
106	T. Soparuwej.	Idem 3e »	Serwaroe.	—	
			Totaal. . .	8439	

Lett. G.

STAAT der Gouvernements Inlandsche Christen-scholen in de *Minahassa* onder ultimo 1860.

Doorloopend nummer.	Plaatsen, waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen.
	DISTRICT.	NEGORIJ.	
1	Menado	Menado	136
2	Kakas kasseng . . .	Lotta	39
3	idem . . .	Tatelie	67
4	Tombaririj	Tanawangko . . .	148
5	Klabat di bawah . .	Pamki	65
6	Tonsea	Kema	64
7	Likoepang	Likoepang	30
8	Tondano	Tondano	277
9	idem	Kapataran	57
10	Kakas	Kakas	124
11	Langowang . . .	Langowang . . .	132
12	Amoerang	Amoerang	61
		Totaal .	1200

STAAT der Inlandsche Christen-Genootschaps-scholen in de *Minahassa* onder ultimo 1860.

Doorloopend nummer.	Plaatsen, waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen.
	DISTRICT.	NEGORIJ.	
1	Kakas kasseng . .	Kakas kasseng . .	69
2	Tombaririj	Lola	75
3	Idem	Taratara	72
4	Idem	Woloan	95
5	Bantik	Sinkil	40
6	Idem	Bengkoe	—
7	Idem	Malalaijan	28
8	Klabat di bawah . .	Kajuragi	32
9	Aris	Sowangan	43
10	Idem	Pandoe	37
11	Tonsea	Talawaan	56
12	Idem	Treman	90
13	Idem	Kassar	87
14	Idem	Toemaloentoeng . .	75
15	Idem	Sawangan	63
16	Idem	Sukur	61
17	Idem	Teteij	31
18	Idem	Tatelu	77
19	Idem	Lelang	36
20	Idem	Tandjong Meru . .	30
21	Idem	Mapanget	43
22	Idem	Matunkas	85
23	Idem	Lansot	25
24	Klabat di atas . .	Kolongan	61
25	Likoepang	Paslaten	72
26	Idem	Lompias	43
27	Tondano	Makalisung	43
28	Idem	Rerer	56
29	Idem	Kolongan	63
30	Idem	Sawangan	43
31	Idem	Kombij	55
32	Idem	Ranowangko . . .	35
33	Idem	Lalumpij	63
34	Idem	Tulap	44
35	Idem	Watulanej	49
36	Idem	Telap	85
37	Idem	Negrij baroe . . .	53
38	Idem	Koja	47
39	Idem	Eris en Tandengan .	110
		Transporteren .	2176

Doorloopend nummer.	Plaatsen, waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen.
	DISTRICT.	NEGORIJ.	
		Per Transport .	2176
40	Tondano	Watumea	65
41	Idem	Tonlojan ketjil . .	31
42	Idem	Kajuroja	48
43	Remboken	Remboken	90
44	Idem	Kasuratan	30
45	Langowang . . .	Atep	34
46	Idem	Palemba	25
47	Idem	Talawatu	26
48	Kakas	Passo	30
49	Idem	Tonlian	25
50	Idem	Sombokej	8
51	Idem	Kajuwatu	—
52	Idem	Karoe	11
53	Idem	Panassen	30
54	Tonohon	Tomohon	250
55	Idem	Tataaran	103
56	Idem	Rurukan	40
57	Saronsong	Saronsong	98
58	Idem	Pinaras	25
59	Idem	Rombunan	29
60	Idem	Lohendong	40
61	Idem	Tondango	41
62	Sonder	Sonder	102
63	Idem	Krawa	56
64	Idem	Leilem	42
65	Idem	Tintjep	35
66	Idem	Tumpaan	34
67	Idem	Kapoja	31
68	Idem	Paku	—
69	Idem	Tengah	20
70	Kawankowan . . .	Kawankowan . . .	80
71	Idem . . .	Kajuwij	25
72	Idem . . .	Tondegesan . . .	35
73	Idem . . .	Kumelembuaij . . .	75
74	Idem . . .	Karimbo	40
75	Idem . . .	Wakan	30
76	Idem . . .	Tewasen	45
77	Idem . . .	Liwasen	40
78	Idem . . .	Paslaten	17
79	Idem . . .	Wuruk	60
		Transporteren .	4022

Doorloopend nummer.	Plaatsen, waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen.
	DISTRICT.	NEGORIJ.	
		Per Transport .	4022
80	Kawankowan . . .	Pinamorongan . . .	21
81	Idem . . .	Kanijan	40
82	Idem . . .	Koreng	35
83	Idem . . .	Poigar	25
84	Idem . . .	Tataitad	45
85	Tompasso	Tompasso	70
86	Idem	Tollok	40
87	Idem	Kanonang	28
88	Idem	Toking	40
89	Idem	Wanga	20
90	Idem	Motoleng	30
91	Idem	Mopolo	38
92	Idem	Lompad	48
93	Idem	Pontok	50
94	Idem	Raanan	23
95	Tombassian . . .	Tombassian atas . .	72
96	Idem . . .	Pondang	40
97	Idem . . .	Ritej	40
98	Rowoon	Romoon bawah . .	20
99	Idem	Idem atas . .	75
100	Idem	Tawaanij	11
101	Tomsawang . . .	Tombatu	60
102	Idem	Mundung	30
103	Idem	Silian	45
104	Passan en Ratahan .	Passan en Ratahan .	43
105	Idem .	Tetengesan . . .	16
106	Idem .	Sumampouw . . .	16
107	Idem .	Sasakulan	6
108	Idem .	Pangguw	24
		Totaal .	5073

STAAT der inlandsche Christen-negorijscholen in de *Minahassa* onder ultimo 1860.

Doorloopend nummer.	Plaatsen, waar deze scholen zich bevinden.		Getal kinderen.
	DISTRICT.	NEGORIJ.	
1	Kakas kasseng . . .	Koka	26
2	Idem . . .	Tuwor	22
3	Idem . . .	Warembungan . . .	20
4	Tombaririj	Semtukh	49
5	Idem	Maasing	16
6	Idem	Popareng	28
7	Tonsea	Aijermadidij . . .	76
8	Idem	Tonsea lama . . .	56
9.	Idem	Tangarie	25
10	Likoepang	Kokole	—
11	Klabat di atas . .	Maumbeij	63
12	Idem . .	Kuwil	48
13	Tomohon	Pangolombian . . .	40
14	Idem	Kembes	71
15	Sonder	Tankunej	17
16	Idem	Suluhun	65
17	Idem	Popintolen . . .	31
18	Idem	Lelema leler . . .	32
19	Idem	Moente	16
20	Idem	Pakoe	48
21	Sonder en Romohon .	Tengah	20
22	Romohon	Tawaan	22
23	Idem	Radej	24
24	Idem	Malinow	20
25	Idem	Eloesan	40
26	Tombassian . . .	Maliku	38
27	Tonpasso	Pinaling	20
28	Idem	Popoh	50
29	Tonsawang	Loboe	45
30	Ratahan	Lindanen	16
		TOTAAL .	1044

SCHOOLWEZEN

VOOR

DEN INLANDER

IN

NEDERLANDSCH-INDIE.

VERSLAG

OVER

HET SCHOOLWEZEN VOOR DEN INLANDER

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

HET JAAR 1860.

Als eene bepaling van algemeenen aard tot regeling van het schoolwezen komt voor 1860 in aanmerking de verklaring, dat het de bedoeling der Regering is, dat de ontvangen wordende schoolgelden, wegens onderwijs aan de jeugd onder de inlandsche bevolking, buiten 's Lands kas worden behandeld en verantwoord aan de Algemeene Rekenkamer, en zullen kunnen worden aangewend ten nutte van dat onderwijs. (1)

Nadat uit de rapporten van eenige hoofden van gewestelijk bestuur gebleken was, dat zich tegen de toepassing van het in 1857 voorloopig vastgestelde tarief van schoolgelden bij de Gouvernements inlandsche scholen op *Java* en *Madura* geene bezwaren hadden voorgedaan, en tegen de voortdurende toepassing ook geene bedenkingen bestonden, is dit tarief definitief vastgesteld. (2)

I. KWEEKSCHOOL TE SOERAKARTA.

In het personeel van de onderwijzers, hetwelk in het vorige jaar voltallig gemaakt werd, had geene verandering plaats. Het personeel van de kweekelingen onderging eenige ver-

(1) Besluit 31 Maart 1860, no. 35.
(2) » 21 September 1860, no. 16.

anderingen. Zij bestonden daaruit, dat twee van de 24 kweekelingen, die bij het vorige verslag aanwezig waren, de school verlieten; dat de school voor het eerst bezocht werd door vijf kweekelingen, die bij het vorige verslag reeds benoemd, maar nog niet aangekomen waren, en door drie kweekelingen, die in den loop van dezen cursus benoemd werden, terwijl bovendien twee anderen benoemd, maar nog niet aangekomen zijn.

De kweekeling *Moestahar* van *Kediri* werd bij Gouvernements besluit van den 9den Julij 1860 no. 30, wegens trage vorderingen en ongunstigen aanleg, ontslagen. De kweekeling *Oemar* van *Banjoemas* werd bij Gouvernements besluit van den 7den Mei 1861 no. 33, aangesteld tot onderwijzer te *Banjoemas*, onder den naam van *Mas Soema di Poera*.

Vijf kweekelingen, wier benoeming in het vorige verslag reeds vermeld is, met name *Raden Mas Soemadi* van *Djokjokarta*, *Sidin* van *Bagelen*, *Mas Tarman* van *Madioen*, *Raden Mas* van *Kadoe* en *Joepingi* van *Pasoeroean* kwamen voor 't eerst de school bezoeken.

Bij Gouvernements besluit van den 4den December 1860 no. 10, werden tot kweekelingen aangesteld: *Raden Djaswadi* van *Japara*, *Sarib* van *Bagelen*, *Raden Osmin* van *Madura*, en *Kartasoemantri* van *Cheribon*. De benoeming van *Sarib* werd wegens zijne langdurige ziekte, bij Gouvernements besluit van den 25sten April jl. no. 17, ingetrokken.

Eindelijk werden bij Gouvernements besluit van den 7den Mei 1861 no. 23, tot kweekelingen benoemd: *Raden Hanam* en *Raden Anjoen*, beide van *Soekapoera* (*Preanger Regentschappen*), die nog niet zijn aangekomen.

Wanneer men de beide laatst benoemden medetelt, is het getal der kweekelingen nu voor het eerst voltallig en tot 32 gestegen. De meeste van de 30 thans aanwezige kweekelingen bezoeken echter nog maar korten tijd de school: van daar dat er in dit schooljaar slechts één tot onderwijzer kon worden voorgedragen. Het volgende schooljaar belooft meer kweekelingen te zullen afleveren. Uit het vervolg van dit verslag zal dit nader blijken.

Van drie kweekelingen, met name: *Soeradi* van *Kadoe*, *Sadiroen* van *Bagelen* en *Goerisa* van *Soerabaija*, werd bij

Gouvernements besluit van den 10den September 1860 no. 40, de maandelijksche toelage uit 's Lands kas tot *f* 15 verhoogd.

Eene gewigtige vertraging in het onderwijs werd door de overstrooming veroorzaakt, die in het laatst van de maand Februarij jl. deze plaats teisterde. Bijna alle leermiddelen werden daardoor vernield, zoodat de voortzetting van het onderwijs in de eerste dagen na den watervloed onmogelijk was geworden. Dientengevolge werd toen aan de kweekelingen vacantie verleend in plaats van de vacantie, die anders in de maanden Mei en Junij invalt. Daar echter de verbeteringen, die het schoolgebouw en de woningen der kweekelingen, vooral ook na den watervloed, moesten ondergaan niet tijdig konden worden volbragt, moest de vacantie ééne maand verlengd worden en stond dus het onderwijs van den 22sten Februarij tot den 13den Mei stil. Dat dit jaar een nadeeligen invloed op den gang van het onderwijs uitoefende, vooral bij hen, die wat zwak van geheugen zijn, zal geen betoog behoeven.

De eerste afdeeling, onder de leiding van den Hoofd-onderwijzer, bevat thans *twaalf* leerlingen. *Vier* van hen waren daarin reeds voor een jaar geplaatst, *vier* kwamen er in Julij 1860 uit de lagere afdeeling bij en *vier* in de maand Januarij.

Met deze afdeeling werden oefeningen in het Javaansch en Maleisch lezen en vertalen, deels onder leiding van den 3den onderwijzer voortgezet, en ook werk gemaakt van het lezen en uitleggen van Javaansche poëzij. Het rekenboek over de evenredigheden werd met hen tweemalen doorgewerkt en bijzonder gelet, niet alleen op de naauwkeurige bewerking der vraagstukken, maar ook op eene beredeneerde uitlegging van die bewerking. De vaardigheid in 't geven der uitlegging bleek niet altijd geëvenredigd te zijn aan de verwachting, die hunne vlugheid in het oplossen der vraagstukken had opgewekt. De aardrijkskunde van *Europa* en daarna die van *Azie* werd met hen afgehandeld. De vorderingen in de Javaansche spraakkunst waren gering, daar gebrek aan exemplaren van het handboek daarover den geregelden voortgang van het onderwijs hierin zeer belemmerde. Steeds wachtende op de voltooijing van den afdruk der *landmeetkunde*, waarvan in het vorige verslag reeds melding gemaakt is, werd het theoretisch on-

derwijs daarin, volgens het manuscript, voortgezet, en vooral gelet op het naauwkeurig in kaart brengen van gedane opnamen van gronden en op de verschillende wijzen om den inhoud daarvan te berekenen.

Twee van deze afdeeling, *Alip* en *Djaka*, zijn het verst gevorderd. Zij kunnen tot onderwijzer worden voorgedragen en zijn sedert twee maanden met het onderwijs bij de externen school belast. *Alip* toont, gelijk in alle andere vakken, daartoe veel aanleg te bezitten, en geeft veel reden tot tevredenheid. *Djaka* heeft ook genoegzame vorderingen gemaakt, doch schijnt geen goeden aanleg tot het geven van onderwijs te bezitten. Hij heeft iets traags in zijne manieren, en geeft aan de andere onderwijzers meermalen reden tot klagten. Hij moet, naar 't schijnt, streng behandeld worden. Daarop volgen twee kweekelingen *Soendjaja* en *Masbi*, van welke de laatste zich bijzonder goed blijft ontwikkelen. In het spreken en het mondeling uitleggen is hij ten achteren; mogelijk komt dit vooral daarvan, dat hij als Soendanees, minder Javaansch kent: dit is in het lezen van het Javaansch duidelijk merkbaar, maar bovendien mist hij bespraaktheid, die in een onderwijzer zoo wenschelijk is. Anders munt hij, vooral in den laatsten tijd, in vele opzigten uit en is hij om zijn vlijt en ijver prijzenswaardig. Hij belooft meer dan *Soendjaja*, die nog in alle opzigten zeer moet toenemen, voordat hij een geschikt onderwijzer zal worden, hoewel het hem niet aan vlijt ontbreekt. Van de volgende *acht* discipelen valt weinig anders dan goeds te melden. Een van hen en dat wel de laatst aangekomene, genaamd *Sidin* van *Bagelen*, munt echter ver boven allen uit. Hij bezit zeer veel vatbaarheid om te leeren en rustelooze vlijt in die mate, als men zeldzaam aantreft. Daardoor overschaduwt hij zijne mededisciplen, die anders ook zeer goede vorderingen maken.

De tweede afdeeling bevatte bij den aanvang van den cursus, na vier kweekelingen aan de eerste afdeeling te hebben afgestaan en nadat één met name *Moestaha* van *Kediri* was ontslagen, nog *veertien* kweekelingen. In den loop van de maand Julij kwamen hier *vijf* en in December en Januarij nog *drie* bij. Hiervan gingen in Januarij *vier*, die het meest

gevorderd waren, tot de eerste afdeeling over. Tot dien tijd maakten zij de eerste klasse dezer afdeeling uit, en werden door den 3den onderwijzer onderwezen. Later bestond de eerste klasse ook uit *vier* kweekelingen, die eveneens door den 2den onderwijzer, in de leer der breuken, de benoemde getallen en de zamengestelde getallen-vormen, voorts in het schrijven en lezen van Javaansch en Maleisch, in het vertalen van de eene taal in de andere en in de aardrijkskunde van den Nederlandsch-Indischen archipel werden onderwezen. Hoewel geen van hen bijzonder uitmunt, geven zij door hun ijver en goed gedrag reden tot tevredenheid. Zij kunnen nu tot de eerste afdeeling overgaan.

De tweede klasse van deze afdeeling, tot aan Januarij door den Javaanschen onderwijzer, onder leiding van den 2den onderwijzer, en sedert Januarij door den laatsten alleen onderwezen, bevat *vijf* leerlingen. Zij zijn dagelijks geoefend in het schrijven en lezen van 't Javaansch en Maleisch, en sedert Januarij ook in het vertalen van de eene taal in de andere. Voorts is met hen de inleiding der aardrijkskunde en het eiland *Java*, alsmede de leer van de gewone en tiendeelige breuken behandeld. Hun aanleg is over 't algemeen redelijk, hoewel geen hunner uitstekend kan genoemd worden.

De derde klasse van deze afdeeling wordt onderwezen door den Javaanschen onderwijzer, onder leiding van den 2den onderwijzer, en bevat *negen* leerlingen. *Drie* van hen kwamen pas in den loop van December en Januarij op school. Als men van den sedert die maand verloopen tijd bijna drie maanden aftrekt, gedurende welke het onderwijs stil stond, dan wordt het duidelijk, dat hunne vorderingen nog niet belangrijk kunnen zijn. Zij worden even als de andere *zes*, die hiertoe behooren, onderwezen in het lezen en schrijven van het Javaansch en Maleisch, in het behandelen van de geheele en gebrokene getallen en in de beginselen der aardrijkskunde van den O. I. archipel. *Alas* is sedert de vacantie wegens ziekte verhinderd geworden herwaarts terug te keeren en geniet dus sedert vier maanden geen onderwijs. *Sahit* en *Saléh* schijnen weinig aanleg te bezitten. Zij doen evewel hun best. Het kan echter nog niet met zekerheid bepaald

worden of van hun geschikte onderwijzers te vormen zijn.

Al deze kweekelingen worden door den Maleischen onderwijzer, daarin door den Soendaschen onderwijzer bijgestaan, onderwezen in het *Arabische schrift* en het lezen en schrijven van Maleisch met Arabische karakters. Vijftien van de kweekelingen hebben daarin genoegzame vorderingen gemaakt. *Masbi* is hierin de andere vooruit. Bij de meesten bestaat hiertoe veel opgewektheid.

Aan de helft der kweekelingen wordt door den *Madureschen* onderwijzer onderrigt in het Madureesch gegeven. Vier met name *Soendjaja*, *Samodja*, *Goerisa* en *Soepingi* munten hierin uit.

De andere kweekelingen krijgen van den *Soendaschen* onderwijzer onderrigt in de Soendasche taal. *Masbi* is de anderen hierin ook vooruit, terwijl *Alip*, *Sidin*, *Sadiroen* en *Sahit* daarin ook zeer bedreven zijn.

Eindelijk zijn de kweekelingen ook in het *teekenen*, *landmeten* en *waterpassen* onderwezen door den onderwijzer in die vakken. Aanleg voor het teekenen wordt getoond door vele kweekelingen, door eenigen echter in het geheel niet.

De kweekelingen *Djaha*, *Masbi* en *Soendjaja* hebben goede vorderingen gemaakt en zijn bedreven in het landmeten en waterpassen. *Masbi* munt ook in deze vakken boven anderen uit. *Soepingi* schijnt daartoe ook veel aanleg te bezitten.

De gezondheidstoestand der kweekelingen was over 't algemeen zeer gunstig. Hun gedrag liet, op enkele uitzonderingen na, weinig te wenschen over. Het scheen echter, dat gestrengheid meestal de beste uitwerking deed.

De externen school, waarin door de verst gevorderde kweekelingen, eerst door *Oemar*, later door *Djaha* en *Alip*, onderwijs wordt gegeven, is ook in deze cursus wederom vooruitgegaan. Er zijn thans 21 leerlingen; *twaalf* staan onder opzigt van *Djaha* en *negen* onder *Alip*. Van de kweekelingen, die onder *Djaha* staan, hebben twee gedurende drie jaren, vier gedurende twee jaren, drie gedurende één jaar en drie gedurende twee maanden de school bezocht. De beide laatsten zijn in de allereerste beginselen van het lezen en schrijven,

de anderen in het lezen en schrijven reeds eenigzins ervaren en hebben een aanvang gemaakt met de aardrijkskunde van den O. I. archipel. Een heeft in de rekenkunde een begin gemaakt met de zamengestelde getallen, twee zijn met de breuken en acht met de geheele getallen bezig. De tweede afdeeling, onder *Alip*, bevat vijf leerlingen, die drie maanden en drie, die twee maanden ter school gaan; één bezocht pas een maand lang de school. De verst gevorderde is in het lezen en schrijven van het Javaansch vrij bedreven; in het lezen en schrijven van het Maleisch is hij minder gevorderd. De anderen zijn pas met het lezen en schrijven begonnen of houden zich met spellen bezig. In den laatsten tijd komen de externen meer geregeld ter school, dan vroeger het geval was. Hunne vorderingen zijn redelijk, gelijk men van kinderen meestal zonder huisselijke opvoeding en zeer jeugdigen leeftijd kan verwachten. Ten slotte moet de meerdere belangstelling voor het schoolonderwijs, die vroeger bij de Grooten onder het gebied des Keizers bijna geheel scheen uitgedoofd te zijn, opgemerkt worden. De kroonprins gaat hierin voor met een goed voorbeeld,

II. PROVINCIALE SCHOLEN.

Uit de verslagen der hoofden van gewestelijk bestuur over 1860 blijkt, dat de resultaten slechts hier en daar bevredigend mogen genoemd worden.

De volgende bijzonderheden worden aan die verslagen ontleend.

BANTAM.

Na het ontslag van den onderwijzer, Mas *Boengsoe*, wegens aanhoudende ziekte en mindere geschiktheid, in de maand Januarij 1860, is de school gedurende dat jaar gesloten geweest.

BATAVIA.

In deze residentie bestonden gedurende 1860 geene inlandsche scholen, zooals die, welke in dit verslag worden behandeld.

BUITENZORG.

Als boven.

KRAWANG.

School te Poerwakarta.

In de maand December 1860 bedroeg het aantal leerlingen 29, dus 3 minder dan in 1859. Onder die 29 leerlingen waren:

1 zoon van den Hoofddjaksa,
1 » » » Demang van Sindangkasi,
1 » » » Koffijpakhuismeester,
1 » » » Mantri Policie,
2 zonen » » Panghoeloe,
13 » » mindere hoofden,
10 » » andere Javanen.

Hunne leeftijd was van 10 t/m 21 jaren.

De vermindering met drie leerlingen onstond doordien twee zonen van den Patih en een zoon van wijlen den Hoofddjaksa de school hebben verlaten; de laatstgemelde is geplaatst als schrijver bij den Regent, terwijl de twee zonen van den Patih hun vader met schrijfwerk helpen.

Het tegenwoordige schoollocaal is redelijk goed, terwijl de ruimte van hetzelve genoeg is voor het aantal kinderen.

De inkomsten van 1860 hebben bedragen . . *f* 485.—
de uitgaven . . . . . » 350.—

zoodat overig bleef een voordeelig saldo van . *f* 135.—.

Voor de overige bijzonderheden zie de verslagen van 1858 en 1859.

PREANGER REGENTSCHAPPEN.

Het aantal leerlingen was op ultimo December:

	1859,	1860.
te Tjiandjoer	19,	24.
» Bandong	47,	46.
» Soemedang	44,	47.
» Garoet	39,	26.
» Manondjaja	25,	27.
te zamen,	174.	170.

Hunne afkomst was, als volgt:

	Kinderen van						
	Regenten.	Patih en hoofdge committeerden.	Djaksa's.	Wedana's.	Priesters en Hadji's.	Mindere Hoofden.	Particulieren.
Tjiandjoer	1	1	—	4	1	17	—
Bandong	2	2	3	7	—	17	15
Soemedang	5	9	2	12	2	17	—
Garoet	1	2	—	—	2	21	—
Manondjaja	—	1	1	7	—	18	—

De ouderdom der leerlingen was van 7 tot 23 jaren; weinige kinderen op jeugdigen leeftijd maken van het onderwijs gebruik; van de 170 leerlingen zijn slechts 4 bereden de 10 jaren. Hoewel de ouders reeds bij herhaling zijn opmerkzaam gemaakt, dat hunne kinderen betere vruchten van het onderwijs zouden plukken, indien zij op jeugdigeren leeftijd beginnen de school te bezoeken, is hierin echter nog geene gunstige verandering op te merken. Het zoude evenwel niet wenschelijk zijn om jongelieden alleen wegens te ver gevorderden leeftijd af te wijzen of van de school te verwijderen.

De examina hebben in alle scholen op den gewonen tijd plaats gehad, en leverden over het algemeen bevredigende resultaten op.

Te *Tjiandjoer* hebben twee volwassen leerlingen de school verlaten; één dezer heeft eenigen tijd de betrekking van opziener bij den ingenieur aldaar met goed gevolg vervuld, en is voor korten tijd wegens zijne bekwaamheid tot Tjamat van het district *Tjibalagoeng* benoemd.

Het gebouw, tot hiertoe te *Tjiandjoer* voor schoollocaal gebezigd en toebehoorende aan den Regent, heeft men onlangs wegens bouwvalligheid moeten verlaten. Aan een project tot oprigting van een geheel nieuw schoolgebouw zal eerlang uitvoering worden gegeven.

Het bouwvallige schoolgebouw te *Garoet* zal door een meer doelmatig locaal worden vervangen.

Te *Manondjaja* is het oude, bouwvallige schoolgebouw in het vorige jaar door een doelmatig en welingerigt locaal vervangen.

De schoolgebouwen te *Bandong* en *Soemedang* verkeeren in voldoenden staat.

De staat der geldmiddelen was:

	Ontvangsten.	Uitgaven.	Saldo.
Tjiandjoer . .	*f* 422.96	*f* 46.50	*f* 376.46
Bandong . .	» 565.27½	» 395.05	» 170.22½
Soemedang . .	» 414.32½	» 363.—	» 51.32½
Garoet . . .	» 221.16½	» 133.66½	» 87.50
Manondjaja .	» 136.25	» 121.—	» 15.25

De in 1859 te *Tjiandjoer* aangestelde onderwijzer, Mas *Karto di Sastro*, legt vele bekwaamheid aan den dag en bezit eene bijzondere tact in het geven van goed onderwijs.

Ook de onderwijzers te *Bandong*, *Soemedang* en *Garoet* geven voldoende blijken van geschiktheid, leggen veel ijver aan den dag, en zijn onberispelijk van gedrag.

De aan het hoofd der school te *Manondjaja* staande gepensioneerde Djaksa van *Soekapoera* Radhen *Sastra Negara* is, hoewel hij de vereischte kundigheden bezit, echter wegens vergevorderden leeftijd ten eenenmale ongeschikt voor zijne betrekking. Radhen *Soebra Koesoema*, die hem bijstaat, bezit ook de voor zijne betrekking gevorderde bekwaamheden niet. Het is wenschelijk deze beide laatsten door geschiktere personen te vervangen, doch daar deze ontbreken, heeft die vervanging tot nog toe niet kunnen geschieden.

Zoo lang de gunstige toestand der schoolkas te *Bandong* zulks gedoogt, zullen daaruit aan de onderwijzers tot aanwakkering van hunner ijver en belangstelling in den vooruitgang der school, en naarmate zij zich zulks waardig maken, kleine gratificatien dan wel eene kleine maandelijksche tractements-verhooging worden uitgereikt.

In overeenstemming met den Regent van *Bandong* is aldaar eene nieuwe regeling van het onderwijs ingevoerd, waarvan de toepassing reeds eenig nut heeft gesticht.

Het toenemen van het getal leerlingen op de school te *Tjiandjoer* in het afgeloopen jaar en het maken van meerdere vorderingen moet worden toegeschreven aan het goede toezigt, dat door het bestuur, voornamelijk door den kontro-

leur op het onderwijs wordt gehouden; ook is het niet zonder invloed gebleven, dat een Sundanees aan het hoofd der school is geplaatst, in wien door de ouders der kinderen meer vertrouwen wordt gesteld dan in den vorigen onderwijzer.

De vooruitgang der scholen te *Soemedang* en te *Manondjaja* gedurende 1860 moet voornamelijk worden toegeschreven aan de voortdurende aansporing, zoowel door het Europesche bestuur, als ook door de Regenten om de kinderen ter school te zenden en hen door een goed onderwijs op te leiden voor verschillende betrekkingen in 's lands dienst, zonder deze aansporing, en indien er geen vooruitzigt bestond om de jongelieden na volbragte studien door de regering in de eene of andere betrekking geplaatst te zien, zouden gewis zeer enkele ouders hunne kinderen naar school zenden. De onverschilligheid van vele ouders, omtrent de opvoeding hunner kinderen door het geven van onderwijs, is ook maar al te dikwijls eene groote hinderpaal voor het welgelukken van de heilzame pogingen der regering ten deze. Nu het onderwijs echter langzamerhand beter vruchten begint te geven bij een — zij het dan ook nog slechts klein — gedeelte van het opkomend geslacht, is het te verwachten dat deze onverschilligheid na verloop van tijd zal verminderen, en voor meer belangstelling plaats maken.

De vermindering van het getal scholieren te *Garoet* moet toegeschreven worden aan de zelden voorkomende gelegenheid om de jongelieden in die kleine afdeeling in 's lands dienst te plaatsen, wegens de weinige mutatiën die aldaar bij het inlandsch bestuur plaats vinden.

Voor verdere bijzonderheden zie de verslagen van 1858 en 1859.

CHERIBON.

De bij besluit van den 20 November 1859 no. 13 benoemde onderwijzer *Winata Sastra* aanvaarde zijne functien in Februarij 1860. Hij is de zoon van een gewezen districtshoofd en een verre nabestaande van den tegenwoordigen regent van *Galoe*, hij is geschikt voor zijn ambt terwijl op zijne ijver en zijn gedrag niets valt aan te merken.

Eerst in de laatste dagen van Maart was het onderwijs in

geregelden gang, zoodat dit verslag slechts de uitkomst van negen maanden kan vermelden.

De school werd heropend met een getal van 22 leerlingen, hetwelk op ultimo December 1860 tot 52 geklommen was.

De leerlingen zijn meerendeels kinderen van mindere hoofden (koewoes of dorpshoofden), en van lieden uit den minderen stand.

Van meergegoeden is slechts een leerling, zijnde het kind van een Wedhono (districtshoofd).

Hunne leeftijd is van 10 tot 16 jaren.

Het onderwijs heeft zich bepaald tot het leeren lezen, schrijven, rekenen en de aardrijkskunde.

De gebezigd wordende boeken zijn, voor het lezen:

Kitab pengadjaran basa soenda,
Tjarita Ibrahim,
Derma Wasita,
Tjarita satoe gewan,
Kitab pengadjaran basa malaijoe,
Kitab akan di batja anak,
Anak di schola djawa,

Voor het rekenen:

Kitab ilmoe itoengan.
Baboeka ning kawroeh itoeng,

Voor de aardrijkskunde:

Kitab akan mengadjar permoelaan darie ilmoe boemi.

Voorts is er eene globe en wordt gebruik gemaakt van de kaart van *Java* van *C. W. M. van de Velde.*

Een bepaald examen werd niet afgenomen, omdat de tijd gedurende welke onderwijs gegeven werd te kort was om over de uitkomsten daarvan met grond te kunnen oordeelen; wel werd de school nu en dan onverwacht bezocht om zich van den geregelden gang van het onderwijs te overtuigen; de uitslag der bij die gelegenheid genomen proeven omtrent de vorderingen der leerlingen was bemoedigend.

Omtrent de bestemming der leerlingen na het verlaten der school, kan nu reeds moeijelijk iets gezegd worden; het laat zich aanzien, dat de kinderen den stand hunner ouders zullen volgen, althans uit niets kan worden afgeleid, dat bij de be-

volking het denkbeeld bestaat dat aan het ter schole zenden hunner kinderen in lateren tijd eenig voordeel zal verbonden zijn.

Het schoolgebouw, hetwelk in eenen goeden staat verkeert, behoort aan de bevolking en voorziet voor het tegenwoordige voldoende in de behoefte.

Aan schoolgelden is ontvangen . . .	*f* 268,37½
waarbij komen de uit 's lands kas terug ontvangen schoolgelden van vroegere jaren ingevolge het besluit van den 31 Maart 1860, no. 85, ad	- 724.—
	f 992.37½
hiervan is uitgegeven voor den inkoop van schoolbehoeften	- 116.50
Saldo op ultimo December 1860 . . .	*f* 875.87½

Uit 's lands kas wordt geene andere betaling gedaan dan *f* 30 's maands voor bezoldiging van den onderwijzer.

Het laat zich aanzien dat de ontvangsten voortdurend voldoende zullen zijn om de uitgaven te dekken.

Het toezigt over het onderwijs wordt uitgeoefend door het plaatselijk bestuur.

Van slechts 9 maanden onderwijs kunnen nog niet vele goede uitkomsten worden verwacht. Wanneer men echter in aanmerking neemt, dat de zaak in haren aanvang is dan mogen de resultaten bevredigend worden genoemd.

TAGAL.

School te Tagal.

Het aantal leerlingen was onder ultimo December 1860, 31, tegen 34 in 1859.

In het afgeloopen jaar verlieten 20 leerlingen de school, waarvan 12 op verlangen der ouders, 5 wegens vertrek naar elders en 3 wegens ziekte.

Daarentegen werden 17 nieuwe leerlingen aangenomen.

Van de 31 leerlingen is een de zoon van den overleden regent van *Tagal*, Radhen adipati ario *Rekso Negoro*, drie zijn zoons van districtshoofden, en de overigen van inlandsche beambten van minderen rang en van gegoede inlandsche handelaren.

De leeftijd der leerlingen verschilde van 10 tot 19 jaar.

Gedurende 1860 hebben, wegens vertrek naar elders, meer leerlingen deze school verlaten dan in vroegere jaren, terwijl onder de leerlingen die op verlangen der ouders de school verlieten, er zes waren, wier vaders wegens wangedrag of om andere redenen uit hunne betrekkingen waren ontslagen en daardoor niet meer in staat waren om de schoolgelden te betalen.

De uitslag van het jaarlijksch examen was, dat de leerlingen over het algemeen vele reden tot tevredenheid gaven, vooral wat aanging hunne vorderingen in het schrijven en rekenen.

De doelmatigheid van het schoolgebouw liet niets te wenschen over.

Deze school geniet eene subsidie van het Gouvernement van *f* 480 's jaars, als:

voor tractement aan den onderwijzer *f* 360 en voor schoolbehoeften *f* 120 's jaars.

In 1860 zijn aan schoolgelden ontvangen . .		*f* 399.—
Saldo over 1859		» 992.23
	Totaal . .	*f* 1391.23.

Hiervan is uitgegeven voor

tractement aan eenen kweekeling ad *f* 12 's maands . .	*f* 144.— 's jaars.	
aan schoolbehoeften . .	» 38.22½	*f* 182.22⁵.

zoodat onder ultimo December 1860 een saldo overbleef van . . . . . *f* 1209.—⁵.

De onderwijzer Mas *Kerto di Pozro* en de aan hem toegevoegde kweekeling *Sastro Tenoïjo* geven steeds blijken van ijver en voldoen zeer goed aan hunne verpligtingen.

Maandelijks wordt de school bij beurten bezocht door den regent, den patih en den controleur van de afdeeling.

Voor verdere bijzonderheden zie verslag 1859.

School te Pamalang.

Deze school werd gedurende 1860 bezocht door 33 leerlingen, tegen 45 in 1859. Vier-en-twintig leerlingen hebben de school

verlaten, waarvan 7 wegens ziekte, 5 wegens vertrek naar elders en 11 na volbragten leeftijd. Van deze laatsten traden 3 in dienst als particuliere schrijvers bij den regent van *Pamalang*, 7 bij onderscheidene districtshoofden, één bij een particulier en één als derde schrijver bij het districtshoofd van *Tjomalor*. Hunne plaats werd door slechts 12 nieuwe leerlingen vervangen.

Het meerendeel der kinderen zijn zonen of aanverwanten van inlandsche hoofden en de overigen van gegoede inlanders.

De leerlingen gaven voldoende bewijzen van hunne vorderingen in het schrijven en rekenen. Voor het tractement van den onderwijzer geniet deze school aan subsidie *f* 360 's jaars.

Het saldo onder ultimo 1859 bedroeg . . . *f* 1499.12.
gedurende 1860 is aan schoolgelden ontvangen » 683.75

Totaal . . *f* 2182.87,

De uitgaven waren aan tractement voor den kweekeling en voor verschillende schoolbehoeften . » 279.60

batig saldo onder ultimo December 1860 . . *f* 1903.27.

School te Brebes.

Het aantal leerlingen, meerendeels zonen van mindere inlandsche ambtenaren en gegoede handelaren, bedroeg onder ultimo December 1860 38 tegen 39 in 1859, zonder dat voor deze vermindering eenige reden is opgegeven. In de plaats van 7 leerlingen, die de school verlaten hebben, werden 6 nieuwe aangenomen. Hun leeftijd verschilt van 7 tot 20 jaren.

Behalve bij het jaarlijksch examen werden de vorderingen der leerlingen nog om de drie maanden onderzocht door den regent, den patih en eenige andere inlandsche ambtenaren.

Reeds in vroegere jaren is gewezen op de bekrompenheid van het schoolgebouw bij eene vermeerdering van het aantal leerlingen. Er bestaat echter vooruitzigt, dat een afzonderlijk schoollocaal uit eigen fondsen zal kunnen worden daargesteld, doch dit kan niet eerder in overweging genomen worden dan na het tot stand brengen van de geprojecteerde regentswoning.

Subsidie van het Gouvernement werd door deze school niet

genoten. Uit de opgebragte schoolgelden worden de uitgaven, voor het onderwijs gevorderd, bestreden.

Het saldo onder ultimo 1859 bedroeg . . .	*f* 1605.25
ontvangen aan schoolgelden gedurende 1860 .	» 526.50
Te zamen . .	*f* 2131.75.
De uitgaven voor bezoldiging van eenen kweekeling ad *f* 12 's maands en andere schoolbehoeften bedroegen	» 249.60
Saldo onder ultimo 1860 . .	*f* 1882.15.

Aan het hoofd dezer school stond vroeger Radhen *Wirio di Redjo*, die, na herhaaldelijk pogingen in het werk gesteld te hebben om bij het binnenlandsch bestuur geplaatst te worden, in September 1860 benoemd werd tot kliwon te *Pamalang*. In zijne plaats werd tot onderwijzer benoemd *Wiro Kesoemo* zoon van het vroegere districtshoofd van *Salem*.

PEKALONGAN.

Het getal leerlingen bedroeg gemiddeld 13 's maands zijnde 15 minder dan in 1859. De oorzaak van deze vermindering moet voornamelijk gezocht worden in de weinige geschiktheid van den inlandschen onderwijzer, aan wien en kunde en het noodige ontzag ontbreekt, om leerlingen, waarvan velen reeds eenen, voor den inlander, vergevorderden leeftijd hebben bereikt, behoorlijk te kunnen onderwijzen.

De verdeeling der leerlingen in vier klassen is dit jaar behouden.

Het openbaar examen heeft den 17den December plaats gehad. In de 1e klasse werden 2, in de 2e 4 en in de 3e 5 leerlingen geëxamineerd. Over het algemeen bleken de gemaakte vorderingen binnen het middelmatige te blijven, en toonden de leerlingen zeer weinig begrip te hebben van hetgeen hun onderwezen werd. De leerlingen der 4e klasse heeft men aan het examen niet onderworpen, daar zij eerst gedurende de laatste maanden van het jaar onderwijs genoten en nog geene genoegzame vorderingen gemaakt hadden.

Van de elf leerlingen, die de school verlaten hebben, is geen enkele geschikt bevonden om in 's lands dienst te wor-

den opgenomen. Men vreest, dat zoo lang het onderwijs zoo gebrekkig wordt gegeven als tot nu toe het geval is, voor de leerlingen een slecht vooruitzigt bestaat om eenmaal als inlandsche ambtenaren in dienst te treden.

De ontvangsten der schoolgelden bedroegen *f* 65, waarvan *f* 13.79 is betaald voor eene kast tot berging van schrijfbehoeften, zoodat het jaar 1860 gesloten is met een voordeelig saldo van *f* 51.21.

Voor verdere bijzonderheden zie de verslagen van 1858 en 1859.

SAMARANG.

Het getal leerlingen, dat op deze school onderwijs ontving bedroeg gemiddeld 47. Even als in 1859 bestonden de leerlingen voornamelijk uit zoons van loerah's. De drie klassen waarin onderwijs werd gegeven, zijn gedurende dit jaar gebragt op vier.

In de vakken van onderwijs en in de schoolboeken is geene verandering gekomen.

Bij het openbaar examen is gebleken, dat de vorderingen in het lezen en schrijven voldoende zijn, hetgeen niet het geval is met de rekenkunde en andere vakken, waarbij een goed begrip gevorderd wordt.

Deze school ontvangt geene andere subsidie van het Gouvernement dan *f* 360 's jaars voor de bezoldiging van eenen inlandschen onderwijzer.

Aan schoolgelden is gedurende 1860 ontvangen *f* 257.75

De uitgaven bestonden in tractement van den ondermeester en aanschaffing van meubelen etc. » 211.45

Rest . . *f*. 46.30.

Saldo onder ultimo 1859 . . . . » 958.52½

zoodat het saldo onder ult. December bedraagt *f* 1004.82½.

De aan deze school geplaatste onderwijzer Mas *Kasim*, afkomstig van de kweekschool te *Soerakarta* en vroeger onderwijzer te *Tjiandjoer* (*Preanger Regentschappen*) is een zoon van den in 1853 overleden *Pontjo Ardjono*, mantri poengawa van Pangeran adipati *Pakoe Alam II* van *Djokjokarta*. Op zijn gedrag valt niets aan te merken.

SALATIGA.

Deze school werd met 1 Januarij 1860 voor het eerst voor het onderwijs der inlandsche jeugd geopend en telde bij den aanvang 18 leerlingen, allen kinderen van den minderen stand en van 8 tot 16 jaren oud. Door de weinige belangstelling der ouders hadden telkens onder de leerlingen mutatiën plaats, zoodat er van hen die de school van den aanvang bezochten slechts twee zijn overgebleven. Het aantal leerlingen was op ultimo December 1860 17.

Het onderwijs werd gegeven:

in het lezen en schrijven met Javaansche en Romeinsche karakters.

in de rekenkunde, loopende over de vier hoofdregels, terwijl een leerling, die de school van den beginne af had bezocht, gevorderd was tot de optelling van zamengestelde breuken,

in de aardrijkskunde van het eiland *Java*.

De boeken en kaarten waarvan werd gebruik gemaakt, waren de navolgende:

Kitab pengadjaran basa malaijoe.
» » » djawa.
» dongeng baik.
» pengadjaran itoengan.
» » ilmoe boemi.
» tjerita aneh aneh.
» pengadjaran itoengan
Regel van driëen.
Kaart van Java door *Junghuhn*.

Den 31sten December werd in tegenwoordigheid der Europesche en inlandsche ambtenaren het openbaar examen afgenomen, waarbij twee leerlingen zich bijzonder door mooi schrift met Javaansche en Romeinsche karakters en een in de rekenkunde hebben onderscheiden.

Dat de leerlingen niet verder komen dan tot de eerste beginselen van het onderwijs is te wijten aan hunne ouders, die hen niet lang genoeg op de school laten om zich verder te bekwamen.

Voor schoollocaal heeft de regent te *Salatiga* een bamboezen met alang alang gedekt gebouw, staande op zijn erf, afgestaan dat zeer voldoende is en ruim 40 leerlingen kan bevatten.

De schoolgelden werden geind overeenkomstig het bepaalde bij besluit van 12 November 1857 no. 29.

Het Gouvernement verleent eene subsidie van *f* 30 's maands voor bezoldiging van den onderwijzer.

De inkomsten bedroegen over 1860 aan geinde schoolgelden . . . . . *f* 185.—
en de uitgaven . . . . . » 56 79

Batig saldo over 1860 . . *f* 128.21.

De onderwijzer genaamd Mas *Admo Prawiro*, opgeleid op het institnut voor onderwijzers te *Soerakarta*, is jong en betoont, bij een goed gedrag, geschiktheid voor zijne betrekking te hebben.

Inlandsche Christenschool van den zendeling S. Kruijt.

Gedurende 1860 werden op deze school aangenomen 11 nieuwe leerlingen, waarvan 8 Javanen en 3 Chinezen. In den loop van dit jaar verlieten van deze nieuwe leerlingen 2 Javanen en 2 Chinezen om onbekende redenen weder de school Van de oudere scholieren is een als leerling drukker bij den heer *van Dorp* te *Samarang* geplaatst, een ander legt zich op het goudsmeden toe en de derde is bediende bij een Europeaan geworden. Twee leerlingen volgden bovendien eene Europesche familie naar elders en nog twee andere bleven om onbekende redenen weg. Het totaal leerlingen is dientengevolge met een verminderd als bedragende 20, waaronder 18 jongens en 2 meisjes van 6 tot 14 jaren, alle van de mindere klasse. Onder hen bevinden zich 4 Christenkinderen.

Aan den Javaanschen medehelper *Asa Kiman*, is een deel van het onderwijs toevertrouwd.

Gedurende de 2 laatste maanden des jaars was de opkomst der leerlingen niet zoo bevredigend als gewoonlijk, de redenen hiervan zijn nog niet gebleken.

De aanleg en de vorderingen van hen, die geregeld de school bezochten, lieten niets te wenschen over.

JAPARA.

School te Pattie.

Het aantal leerlingen bedroeg op ultimo December 1860 26

tegen 17 in 1859. Hieronder waren twee zonen van den panghoeloe te *Patti*: de overigen waren kinderen van mindere beambten, gepensioneerden, dessa-hoofden en onbeambte Javanen.

De voornaamste inlandsche hoofden in deze residentie zijn kinderloos of hebben geene kinderen, die, wat hun leeftijd betreft, in de termen vallen om school te gaan.

De ouderdom was van 10 tot 20 jaar.

Hunne vorderingen waren blijkens een examen, gehouden in de maand December, weinig voldoende, hoewel zij over het algemeen vrij geregeld ter schole kwamen en aldaar eene goede orde heerschte. De meest geoefenden bleven op dezelfde hoogte staan, waarvan de oorzaak is gelegen in de meester, Mas *Sasmi Tardjo*, gewezen kweekeling der normaalschool te *Soerakarta*, die zelf niet helder van begrip is.

Het, krachtens besluit van den 15 Julij 1859 no. 45, daargestelde schoolgebouw voor 50 kinderen is in het begin van 1860 voltooid en vervolgens betrokken. Het is een voldoend ruim en luchtig lokaal, dat aan het oogmerk voldoet.

De inkomsten bedroegen *f* 96 en de uitgaven *f* 432, zoodat de uitgaven *f* 326 meer hebben bedragen dan de ontvangsten.

Drie leerlingen genoten onder ult. Dec. gratis onderwijs.

School te Japara.

Het aantal leerlingen bedroeg onder ult. Dec. 1860 40 tegen 35 in 1859. Zij bestonden uit.

2 zonen van den Regent;
3 » » » Djaksa;
1 zoon » een Districtshoofd;
34 zonen » mindere beambten, gepensioneerden, dessahoofden en onbeambte Javanen.

Hun leeftijd was van 10 tot 25 jaren.

Het op den 19 December 1860 gehouden examen leverde bevredigende resultaten op. Alleen het schrijven liet te wenschen over.

De gebruikte boeken en kaarten waren:

C. F. Winter, Dongeng deri pengadjaran baik;

Wiokarono Djowo;
een Maleisch leesboek, uitgegeven door *Lange en Co*;
C. W, M. van de Velde, kaart van *Java;*
idem van den O. I. Archipel.

Het steenen, met pannen gedekte schoolgebouw is ruim en doelmatig ingerigt. Het bestaat uit drie vertrekken met eene voorgalerij.

De inkomsten bedroegen aan schoolgelden .	*f* 174.37½
De uitgaven	- 420.—
zoodat meer is uitgegeven dan ontvangen .	*f* 245.62½

17 leerlingen genoten gratis onderwijs.

Het geregeld schoolgaan der leerlingen was een bewijs van belangstelling. De inlandsche hoofden zijn dan ook doordrongen van de geschiktheid van den onderwijzer Mas *Sastro di Modjo.*

Voor meerdere bijzonderheden zie de verslagen over 1858 en 1859.

REMBANG.

Het aantal leerlingen bedroeg onder ult.

	1859	1860
te *Rembang*	17	20
» *Toeban*	63	66
» *Blora*	45	39
» *Bodjonegoro*	65	62

Onder de leerlingen van de school te *Rembang* bevond zich een zoon van het gewezen districtshoofd, terwijl de overigen kinderen waren van mindere beambten.

Te *Toeban* gingen twee zonen van den regent aldaar ter school en 26 kinderen, van den Patih, onder collecteur en andere mindere hoofden tot en met den rang van mantri, de overige 38 scholieren waren kinderen van dessa-hoofden en andere mingegoede Javanen welke gratis onderwijs genoten.

Onder de leerlingen, die gedurende 1860 de school te *Blora* bezochten, bevonden zich 4 zonen van distrikshoofden de overige waren kinderen van mindere beambten.

Te *Bodjonegoro* waren de meeste schoolgangers zonen van inlandsche ambtenaren, ook namen enkele kinderen van dessabewoners deel aan het onderwijs.

Hun onderdom was:

Te	*Rembang*	van	17	tot 25	jaren;
»	*Toeban*	»	6	» 20	»
»	*Blora*	»	15	» 24	»
en »	*Bodjonegoro*	»	13	» 24	»

Tien leerlingen verlieten de school te *Rembang*, waaronder vijf wegens gevorderden leeftijd, vier wegens plaatsing in verschillende betrekkingen en één wegens vertrek naar *Mekka*. Daarentegen werden 13 nieuwe leerlingen aangenomen. De toename van het aantal leerlingen moet worden toegeschreven aan het verlangen van eenige gegoede dessa-hoofden om hunne zonen onderwijs te doen genieten ten einde hen later tot ambtenaren te zien opleiden.

Eene belangrijke vermeerdering van het aantal leerlingen te *Toeban* werd belemmerd door den verren afstand van de districten tot genoemde plaats, waardoor kinderen, welke geene familie op *Toeban* hadden, de school aldaar moeijelijk konden bezoeken. Van de 38 scholieren, die in den loop van 1860 de school te *Blora* verlieten, verlieten haar 27 wegens luiheid, 6 wegens huwelijk en 5 als particuliere schrijvers. De vermindering van het totale cijfer met 6 onder dusdanige omstandigheden mag veeleer een gunstig dan een ongunstig resultaat genoemd worden. Vroeger was het toezigt op die school gebrekkig, maar is sedert veel verbeterd waardoor de hoop mag gekoesterd worden, dat deze school allengs betere resultaten zal opleveren. Door belangstelling van den Regent van *Bodjonegoro* werden vele ouders aangemoedigd om hunne zonen ter schole te zenden.

De vorderingen van de leerlingen waren volgens het rapport van de kommissie van onderzoek bevredigend.

Verscheidene jongelieden werden na het verlaten der school geplaatst als partikuliere of hulpschrijvers bij de distriktshoofden: een van *Rembang* als mata mata bij de secretarie; anderen als mandoers in dienst van particulieren; weder anderen zijn hunne ouders behulpzaam in de uitoefening van hun beroep. Twee leerlingen van de school te *Bodjonegoro* zijn naar *Batavia* vertrokken om tot Doctor Djawa te worden opgeleid.

De schoollocalen waren in goeden staat en voldeden zeer goed.
De inkomsten en uitgaven waren de volgende:

Te *Rembang:*

aan schoolgelden		*f* 88.50
saldo op ult. 1859		- 826.33½
totaal		*f* 914.83½
uitgegeven		nihil
saldo op ult. 1860		*f* 914.83½

Te *Toebang:*

Ontvangen: , ...		- 703.—
Saldo op ult. 1859		- 546.01½
totaal		*f* 1249.01½
Uitgegeven		- 563.49
Saldo op ult. 1860		*f* 685.52½

Te *Blora*

Ontvangen		- 293.75
Saldo op ult. 1859		- 228.75
totaal		*f* 522.50
Uitgegeven voor schrijfbehoeften . .		- 81.85
Saldo op ult. 1860		*f* 440.65

Te *Bodjonegoro:*

Ontvangen		- 303.12½
Saldo op ult. 1859		- 336.10
totaal		*f* 639.22½
Uitgegeven aan schoolbehoeften	*f* 35.—	
Toelage aan een onderwijzer .	- 120.—	
		- 155.—
Saldo op ult. 1860		*f* 484.22½

Het onderwijzend personeel onderging geene verandering.

De gevorderde leeftijd van den onderwijzer te *Rembang* maakt hem minder geschikt voor zijne betrekking.

Het onderwijs te *Toeban* was vrij goed, vermits het den onderwijzer niet aan bekwaamheid ontbrak. Zijn onderwijs zoude echter gunstiger uitkomsten opleveren, indien hij eenige jaren ouder was en daardoor meer de eigenschap bezat om medetedcelen wat hij zelf geleerd heeft.

SOERABAIJA.

Nadat bij besluit van den 9 Julij 1860 no. 9 magtiging tot de oprigting eener school ten dienste van de jeugd der inlandsche bevolking te *Soerabaija* was verleend, werd door den Resident bij besluit van den 30 Augustus daaraanvolgende no. 5182/24 vastgesteld het hierachter gevoegde reglement voor die school en tevens bepaald, dat de school gehouden zal worden in een door den Regent vnn *Soerabaija* tot dat einde aangeboden lokaal, staande op het erf van de Regentswoning; en, dat het onderwijs uiterlijk met den 1sten November 1860, of zooveel vroeger als door de aanstelling van eenen inlandschen onderwijzer zoude kunnen geschieden, een aanvang zoude nemen; voorts is bij datzelfde besluit eene, uit Europeanen en inlandsche grooten bestaande, commissie van toezigt dier school benoemd.

Bij besluit van den Resident van *Soerabaija*, van den 15 September 1860 no. 6320/24, is tot onderwijzer benoemd Mas *Prawiro Redjo*, gewezen onderwijzer te *Poeban*, bijgestaan als hulponderwijzer door Mas *Kerto Redjo*, zoon van een mantriaris uit *Toeban*.

Nadat de noodige schoolbehoeften ingekocht waren, is de school op den 1 November, in tegenwoordigheid van den Resident, door de commissie van toezigt geopend. Reeds bij de opening waren 122 jongens opgenomen, afkomstig uit de naburige districren *Kotta*, *Djaba-kotta* en *Goenong-Kending* welk getal in December met één is vermeerderd

Hieronder waren 17 zonen van Regenten en mindere hoofden, die de titels voeren van *Radhen* en *Mas* en 106 van gegoede Javanen, dessa-hoofden enz.

Het onderwijs loopt over het lezen en schrijven en de elementaire spraakleer der inlandsche talen, de beginselen van de rekenkunde, benevens de kennis van maten en gewigten en de aardrijkskunde, zooals bepaald is bij art. 14 van het bovenbedoeld reglement.

De boeken en kaarten in deze school in gebruik zijn de volgende:

Javaansch leesboek van *K. F. Winter*, translateur te *Soerakarta*.

Javaansche en Maleische spel- en leesboeken, gedrukt te *Batavia* ter landsdrukkerij in 1860. Rekenboek van *Jan van Olm*, veranderd en vermeerderd overeenkomstig het nieuwe stelsel van Nederlandsche munten, maten en gewigten door *H. E. Bosch*, schoolonderwijzer te *Oostwold*. Allereerst aardrijkskundig schoolboekje van *H. Schreider*, kostschoolhouder te *Amsterdam*. Eerste beginselen der aardrijkskunde (in het Maleisch) gedrukt te *Batavia* ter landsdrukkerij in 1852 en die van *D. C. de Bruin*. Kaart van *Java* in 1854, uitgegeven door *Frans Buffa* en zonen te *Amsterdam*. Kaart van *Nederlandsche overzeesche bezittingen* van *J. van Wijk Roelantszn*. Voorts wordt voor het praktisch landmeten gebruik gemaakt van de boussoles, meetkettingen en bakens in der tijd aldaar vervaardigd op de fabriek *Phoenix*.

Bij de oprigting dezer school is aan den Regent van *Soerabaija* ingevolge verkregene magtiging bij besluit van den 24 September 1860 no. 36, een voorschot uit de stedelijke kas aldaar verleend van *f* 1000 tot aanschaffing van het voornaamste schoolmeubilair, zooals: schrijftafels, zwart geverwde borden, boekenkast, inktkokers enz,, waarvoor eehter slechts tot een bedrag van *f* 336.68 is besteed geworden. En later is aan den secretaris der commissie van toezigt dezer school, ingevolge missive van den Resident van *Soerabaija* van den 30 November 1860 no. 7837/24, nog een voorschot verleend van *f* 106 tot aankoop van eenige kaarten en één letterkast, welke voorschotten later met de schoolgelden zullen worden gerestitueerd.

Daar de school eerst sedert eenige maanden bestaat en er nog geen examen is gehouden, zoo kan over de vorderingen der kinderen nog geen oordeel worden geveld.

Het onderwijs heeft geregeld dagelijks op de vastgestelde tijden plaats.

De schoolgelden werden geheven overeenkomstig het tarief, vastgesteld bij Gouvernementsbesluit van den 12 November 1857, no. 29.

De inkomsten der school bedroegen:

in 1860	*f* 200.25
de uitgaven	- 145.59½
zoodat als saldo in kas overbleef . .	*f* 54.65½

REGLEMENT voor de inlandsche school ter hoofdplaats *Soerabaija*.

Art. 1. Onder de opperste leiding van den resident is eene commissie belast met het toezigt over het geven van onderwijs bij de inlandsche school alhier, en de opvolging der voorschriften van dit reglement en latere bepalingen.

Art. 2. De commissie is zamengesteld uit acht leden, door den resident te benoemen, waarvan een tevens zal uitoefenen de functien van voorzitter en een die van secretaris.

Art. 3. Zij komt op aanschrijving van den voorzitter of aanzoek van minstens drie leden zoo dikwijls te zamen als de belangen van onderwijs zullen vorderen.

Art. 4. Zij bezoekt geregeld de school tot onderzoek naar de wijze waarop het onderwijs gegeven wordt en de vorderingen der leerlingen en verdeelt deze werkzaamheid bij maandelijksche toerbeurt over hare leden.

Art. 5. Zij beslist onder nadere goedkeuring van den resident omtrent de toelating en verwijdering van kinderen van inlanders bij en van de school, omtrent de vakken waarin bij de verschillende klassen ter school, in overeenstemming met art. 14, 15 en 16 hieronder, onderwijs zal worden gegeven en omtrent de klassificatie der kinderen voor de betaling der schoolgelden.

Art. 6. Zij beslist in huishoudelijke zaken en geschillen en regelt de aanschaffing van schoolmeubilair, boeken en behoeften.

Art. 7. Het lid, tevens secretaris, is belast met het beheer der schoolgelden welke ten nutte van het onderwijs aangewend en halfjaarlijks aan de algemeene rekenkamer verantwoord moeten worden, voor buitengewone uitgaven wordt autorisatie of goedkeuring van den resident gevorderd.

Art. 8. De commissie brengt jaarlijks binnen eene maand na afloop van het volgens art. 18 te houden examen verslag uit van den stand der school en de geschiedenis derzelve gedurende den afgeloopen jaarkring.

Art. 9. Aan het hoofd der school staat, onder de leiding der commissie, een uit 's lands kas bezoldigd onderwijzer, aan wien zoo vele helpers zullen worden toegevoegd als in verhouding tot het getal schoolgaande kinderen noodig zal worden geacht voor het geven van voldoend onderrigt.

De hulponderwijzers genieten ten laste der schoolgelden, zoodanige toelage als door den resident op voordragt der commissie wordt bepaald.

De onderwijzers worden door den resident, de kweekelingen door de commissie aangesteld en ontslagen.

Art. 10. De eerste onderwijzer zal de namen van al de kinderen die in de school worden opgenomen, derzelver ouderdom, woonplaats, ouders en verdere omstandigheden inschrijven en naauwkeurig aanteekening houden van iedere dagelijksche opkomst, gedrag en vorderingen.

Art. 11. Hij zal onder goedkeuring der commissie alle kinderen, door huid- of andere besmettelijke ziekten aangedaan, tot aan hun herstel van de school verwijderen.

Art. 12. Gedurende de schooluren mogen de onderwijzers en kweekelingen zich niet van de school verwijderen buiten volstrekte noodzakelijkheid, ter beoordeeling van een daartoe aantewijzen lid der commissie van toezigt, en zich met niets anders dan het geven van onderwijs bezig houden.

Art. 13. De eerste onderwijzer zorgt dat het schoolgebouw steeds zuiver en schoon gehouden en na den schooltijd gesloten worde.

Art. 14. Het onderwijs loopt over het lezen en schrijven en de elementaire spraakleer der inlandsche talen, de beginselen van de rekenkunde tot en met den regel van drieën in gebroken, benevens de kennis van maten en gewigten, der aardrijkskunde van Java en omliggende landen, de praktische landmeetkunde met het waterpassen.

Art. 15. Geenerlei Godsdienstig onderwijs van welken aard ook wordt op de school toegelaten.

Daarentegen behoort het onderwijs eene zedekundige strekking te hebben door het uitsluitend bezigen van leer- en leesboeken, welker inhoud gestadig de verpligtingen inscherpt, die op een iegelijk in zijne betrekkingen als mensch, als lid des huisgezins en als onderdaan rusten.

Art. 16. Geene boeken mogen op de school gebezigd worden welke niet door of met goedkeuring van het Gouvernement, voor het onderwijs voor de inlandsche jeugd, zijn uitgegeven.

Art. 17. Het onderwijs wordt dagelijks gegeven met uitzondering van Vrijdags en Zondags en andere Mohamedaansche of Christelijke feestdagen, en wel 's voormiddags van half acht tot half twaalf ure.

Art. 18. Eenmaal in het jaar en wel kort voor den aanvang der maand Ramelan of Poeasa wordt openbaar examen gehouden ten overstaan van den resident van *Soerabaija* en van de commissie van toezigt.

Bij die gelegenheid zullen aan de leerlingen, die wat gedrag en vorderingen betreft het best hebben voldaan, gepaste prijzen of geschenken worden uitgedeeld in zoover de kas der school dit toelaat.

Art. 19. Daarna zal er vacantie zijn tot na afloop van het Beiranfeest op den zevenden dag, waarna de school weder wordt geopend.

Art. 20. Het schoolgeld wordt geheven in overeenstemming met het tarief vastgesteld bij Gouvernements besluit van 12 November 1857 no. 29 voor elk geval door de commissie te regelen.

Art. 21. Tot het ontvangen van onderwijs worden toegelaten alle kinderen, den ouderdom van acht jaren vervuld hebbende, van inlandsche hoofden en andere tot de inheemsche bevolking behoorende ouders, die zich daartoe, door tusschenkomst van den eersten onderwijzer, aanmelden en aan wien zulks door de commissie onder nadere goedkeuring van den resident zal worden vergund.

De kinderen moeten eenvoudig maar zindelijk gekleed ter schole komen.

Art. 22. Van de school worden verwijderd alle kinderen, die zich aanhoudend slecht gedragen, die door herhaald wegblijven blijken geven van onverschilligheid, die langer dan eene maand zonder geldige redenen zijn weggebleven.

Alvorens tot de verwijdering te besluiten beproeft de commissie om door tusschenkomst der ouders der kinderen, hunne verpligtingen in het oog te brengen.

Het schoolgeld is verschuldigd tot over de maand waarin de kinderen van de school verwijderd worden.

Art. 23. Ingeval van ziekte of andere wettige verhindering gedurende eene maand of langer, behoeft geen schoolgeld betaald te worden, mits daarvan tijdig kennis wordt gegeven aan den eersten onderwijzer, die verpligt is daarvan mededeeling te doen aan het lid tevens secretaris der commissie.

Art. 24. Zij die na volbragten leertijd met voorkennis en toestemming der commissie de school verlaten zullen een certificaat, door den resident van *Soerabaija* onderteekend, ontvangen, vermeldende hun gedrag en bekwaamheden.

MADURA.

School te Pemakassan.

De school, in den aanvang van 1860 geopend, is bezocht geworden door twintig à dertig kinderen, waarvan sommigen nagenoeg volwassen waren. In de 1e klasse van betaling waren 7 leerlingen, in de tweede twee, in de derde zeven, en in de vierde vijftien leerlingen, zoowel van hooge als van lage afkomst.

Wegens gemis aan voldoend en geschikt onderwijs in vroegere tijden, kwamen de leerlingen hier op later leeftijd op de school dan elders. Zoo had men 3 leerlingen van 8 tot 10 jaren, 7 van 10 tot 12, 7 van 12 tot 14, 8 van 14 tot 16 en 6 ouder dan 16 jaar. Verscheidenen dezer konden, toen zij op school kwamen, het Arabische schrift lezen, zonder echter hunne eigene taal met haar eigenaardig letterschrift te kunnen lezen of schrijven.

Van vermeerdering of vermindering dezer school kan niet gesproken worden daar zij nog te kort bestaat om eene vergelijking te kunnen maken.

Het onderwijs bepaalde zich tot het lezen en schrijven van het Maleisch en Javaansch.

Vermits nog geene Maduresche schoolboeken bestaan, moesten de kinderen de Javaansche en Maleische boeken gebruiken, leeren- lezen en verstaan. Bijzondere moeijelijkheden leverde deze omstandigheid niet op.

De schoolboeken waren:

het leesboek *Ilmoe boemi Isi woelan betjik*;

Darmo Wasito (A B C maleisch en javaansch);

het rekenboek van *C. F. Winter* over den regel van drieën en de vier hoofdregelen;

Ilmoe boemi door *J. Wilkens*.

Voorts werd onderrigt gegeven in het rekenen, namelijk de hoofdregels, de breuken, regel van drieën en het uitwerken of tot eenvoudigen vorm herleiden van stelkundige uitdrukkingen van de eenvoudigste soort.

Het gehouden onderzoek naar de vorderingen der leerlingen had het resultaat dat zij het lezen en schrijven vrij vlug hadden aangeleerd of daarin belangrijk waren vooruitgegaan.

Aan de ouders, die van denkbeeld waren, dat hunne kinderen, na het verlaten der school regt hebben op eene Gouvernementsbetrekking, is te kennen gegeven dat de later te benoemen ambtenaren eene groote aanbeveling zouden hebben, indien zij met vrucht aan het inlandsch onderwijs hadden deelgenomen.

Opdat de Resident dagelijks toezigt kunne houden over de school, is daarvoor een vertrek afgestaan in de groote pendoppo van het residentiehuis.

Als subsidie van het Gouvernement geniet de school *f* 30 's maands voor bezoldiging van den onderwijzer.

Gedurende 1860 is aan schoolgelden ontvangen *f* 533.25
uitgegeven voor schoolbehoeften . . - 225.—

batig saldo over 1861 . . . . *f* 308.25

De onderwijzer, Radhen *Abdoel Bahid* is een zoon van wijlen Radhen Toemenggoeng *Djop Adhi Ningrat* en bijgevolg van eenigzins hooge afkomst. Hij is van een goeden inborst, heeft het noodige geduld en geeft alle redenen tot tevredenheid.

Nevens de Resident houdt ook de Regent toezigt op den gang van zaken in deze school.

PASOEROEAN.

School ter hoofdplaats.

In vergelijking met 1859 is deze school belangrijk voor-

uitgegaan daar het aantal leerlingen van 40 op ult. December 1859, door bijzondere opwekking der ouders tot schoolzending, tot op 70 op ult. December 1860 is geklommen. Zij waren voornamelijk zonen van inlandsche hoofden en van welgestelde inlanders. Hun ouderdom verschilde van 6 tot 18 jaren. Van de 12 leerlingen die de school in 1860 verlieten zijn 3 in Gouvernementsdienst getreden, 7 wegens onwil of onverschilligheid van de school gezonden en hebben 2, om zelf een bestaan te zoeken, de school verlaten.

Een openbaar examen werd niet gehouden, doch het voortdurend bewerkstelligde onderzoek leverde genoegzame blijken van de door de leerlingen gemaakte vorderingen.

De schoolgelden werden geheven overeenkomstig het tarief, vastgesteld bij besluit van den 21sten September 1860 no. 16.

De inkomsten over 1860 bedroegen aan		
schoolgelden		*f* 332,75
saldo over 1859		- 494.65
te zamen		*f* 827.40
De uitgaven bestonden uit:		
eene toelage aan den onderwijzer .	*f* 240.—	
eene bezoldiging aan den kweekeling	- 96.—	
school en schrijfbehoeften . .	- 95.—	
Teruggestort in 's lands kas als zijnde in 1859 abusivelijk uit 's lands kas ontvangen voor de vijfjarige verhooging van den onderwijzer van Mei 1858 tot ult. December 1859	- 100.—	
tot ultimo Junij 1860 . . .	- 30.—	- 561.—
Aldus saldo onder ult. December 1860 .		*f* 266.40

BANGIL.

Ook deze school mogt zich in eene belangrijke vermeerdering van leerlingen verheugen, bedragende hun aantal 37 of 19 meer dan in het vorige jaar, grootendeels kinderen van onbeambte inlanders. Hun leeftijd verschilde van 10 tot 18 jaren.

Behalve van dezelfde boeken als in 1859 is op deze school ook nog gebruik gemaakt van de *Dongeng isi woewoelang betjik*, en van eene kaart van *Java*, waarop aangegeven zijn de grenzen der Residentiën, de hoofdplaatsen, hoofdrivieren en voornaamste bergen.

Het openbaar examen in de maand Junij gehouden leverde voldoende bewijzen op van de vorderingen der leerlingen.

Gedurende 1860 hebben 13 leerlingen de school verlaten, waarvan 2 magangs bij den Regent van *Bangil* zijn geworden, 2 geplaatst zijn als districts-onderwijzers, 4 naar elders zijn vertrokken, 2 naar de school voor inlandsche onderwijzers te *Soerakarta* zijn gegaan, en 2 zonder eenige bestemming de school hebben verlaten.

Deze school erlangt geen subsidie van het Gouvernement. De onderwijzer erlangt echter eene bezoldiging van *f* 30 's maands.

Het saldo in kas onder ult. December bedroeg	*f* 329.—
schoolgelden over 1860 , . . .	- 296.50
te zamen	*f* 625.50
Hiervan moet worden afgetrokken het bedrag van verstrekte schrijfbehoeften . .	- 10.—
Saldo op ult. Dec. 1860 . . .	*f* 615.50.

MALANG.

Het getal leerlingen daalde van 64 op ult. December 1859 tot 56 op denzelfden datum van 1860.

Den 21sten December 1860 had het openbaar examen plaats, dat dezelfde uitkomsten opleverde als dat te *Pasoeroean* en *Bangil*.

Het saldo in kas onder ult. December 1859 bedroeg	*f* 475,43½
aan schoolgelden over 1860 ontvangen .	- 438.—
te zamen	*f* 913.43½
de uitgaven bedroegen gedurende 1860 .	- 380.50
zoodat op ult. December in kas aanwezig was	*f* 532.93½

BEZOEKI.

Gedurende 1860 hebben gemiddeld 35 kindersn dagelijks de school bezocht. Onder de leerlingen telde men een zoon

van den overleden Pangeran regent van *Bezoeki*, een van den patih van *Bondowoso*, twee van djaksa's, een van den overleden ondercollecteur en vier van wedhono's. De overigen waren zoons van inlandsche ambtenaren en van geringe inlanders. De leerlingen kwamen gewoonlijk op twaalfjarigen leeftijd op de school en bleven meestal niet langer dan drie jaren de lessen bijwonen.

Bij de in 1859 gebruikte leerboeken werd in 1860 gevoegd het werk »Javaansche brieven van *Roorda*.

De vorderingen der leerlingen waren vooral bevredigend in het lezen van het Javaansche en Italiaansche letterschrift en in het rekenen wat aangaat de vier hoofdregels.

Enkele leerlingen konden echter ook de gewone regel van drieën en wisten eenige eenvoudige vraagstukken uit de landmeetkunde op te lossen. Het schrijven van Italiaansche karakters liet bij velen nog wat te wenschen over.

Van de 26 leerlingen, die de school in 1860 verlieten, traden drie als leerling-schrijvers bij inlandsche hoofden in dienst. Onder de gewezen leerlingen van deze school telde men reeds

2 districts-hoofden,
1 bekel,
1 kliwon,
1 mantri besar,
4 schrijvers, en
2 leerling-schrijvers,

die allen traktement ontvangen.

Subsidie wordt aan deze school niet verleend. De geïnde schoolgelden strekken tot aankoop van schoolbehoeften en huur en onderhoud van het schoolgebouw.

Volgens het verslag van 1859 bedroeg het batig saldo op ult. December van dat jaar . . .	*f* 122.76
later konden aan schoolgelden van dat jaar nog geïnd worden	- 118.96
aan schoolgelden over 1860 is ontvangen .	- 299.—
te zamen	*f* 540.72
De uitgaven bedroegen	- 210.81
zoodat op ult. December 1860 een batig saldo overbleef van	*f* 329,91

De onderwijzer Mas *Rorodi Poero* voldoet voortdurend aan zijne verpligtingen en is zeer ijverig.

Ofschoon het innen der schoolgelden met vele moeijelijkheden gepaard ging, is het gelukt, op *f* 3,50 na, alles te ontvangen.

BAGELEN.

School te Poerworedjo.

Het getal leerlingen bedroeg gedurende 1860 123 van 11 tot 27jarigen leeftijd, tegen 114 in 1859 Hieronder was 1 zoon van den Regent en 3 zonen van den gepensioneerden Regent, de overige waren kinderen van mindere beambten en gepensioneerden.

De leden der commissie die met het toezigt over het onderwijs belast zijn, overtuigden zich beurtelings van de vorderingen der leerlingen, welke steeds alle redenen tot tevredenheid gaven.

De inkomsten en uitgaven waren de volgende:

ontvangen aan schoolgelden . . .		*f* 521.75
saldo 1859		- 818.10½
	totaal	*f* 1342.85½
uitgegeven		- 332.38
saldo 1860		*f* 1010.47½

De onderwijzer is Radhen Mas *Tjokro Koesoemo*, zoon van den gepensioneerden Regent van *Koetoeardjo*. Hij is bijzonder geschikt voor deze betrekking, en legt steeds de meest mogelijke ijver aan den dag, terwijl zijn gedrag alle redenen tot tevredenheid gaf.

De eerste hulponderwijzer was Radhen *Wadia*, zoon van den Wedono van *Tjangkreb*, welke *f* 10 'smaands uit het schoolfonds ontving; de tweede *Tamhid*, zoon van iemand zonder beroep, kreeg *f* 3 'smaands uit het schoolfonds; en de derde was Mas *Radiman*, mede een zoon van een particulier, *f* 2 'smaands. Alle drie zijn geschikt en goed van gedrag.

Vermits van de gelegenheid voor de leerlingen, buiten *Poerworedjo* woonachtig, om aldaar te overnachten hoe lan-

ger hoe minder gebruik werd gemaakt, is het daartoe bestemde gebouw verkocht en de daarbij aangestelde kok bedankt.

School te Ambal.

Het getal leerlingen bedroeg op ult. December 1860, 43 van 8 tot 20jarigen leeftijd tegen 30 op ult. December 1859, alle kinderen van inlandsche ambtenaren en partikulieren.

De vakken van onderwijs bleven gedurende dit jaar dezelfde als in 1859.

In de maand December jl. is een openbaar examen gehouden in tegenwoordigheid van den Adsistent-Resident van *Ambal*, den Regent, de districts- en mindere hoofden, zoomede van de ouders der schoolkinderen.

Verscheidene leerlingen hadden goede vorderingen gemaakt.

De ontvangsten en uitgaven waren:

aan schoolgelden		*f* 363.—
saldo 1859		- 88.53
voor den verkoop der materialen van het afgebroken gebouw voor de leerlingen .		- 96.00
	totaal	*f* 546.53
uitgegeven voor onderwijzers .	*f* 372.—	
diverse	- 161.54	
		- 533.54
saldo 1860		*f* 12.99

Hieruit blijkt dat de inkomsten over 1860 naauwelijks meer hebben bedragen dan de uitgaven en dat het saldo nog minder bedroeg dan in 1859, hetgeen vooral te wijten was aan de verminderde betaling der schoolgelden en de hoogere prijzen van het benoodigde papier.

De onderwijzer Radhen *Poespo Koesoemo*, die vroeger geen Gouvernements-aanstelling bezat, is bij besluit van den 10 Julij 1860 no. 26 benoemd tot onderwijzer bij de inlandsche school te *Ambal*, met bepaling, dat deze benoeming gerekend zal worden te zijn ingegaan den Isten September 1852, zijnde het tijdstip, waarop hij wordt beschouwd als onderwijzer te zijn aangesteld.

School te Keboemen.

Gedurende het jaar 1860 werd de Javaansche school alhier door 68 leerlingen bezocht, dus 12 meer dan in het vorige jaar, van 14 tot 24jarigen ouderdom.

Hieronder waren:

23 kinderen van inlandsche beambten;
23 » » dessahoofden;
2 » » leden van het dessa-bestuur; en
10 » » mindere javanen.

Het aantal zonen van inlandsche hoofden is slechts met één vermeerderd; de vermeerdering van kinderen van dessahoofden en onbeambten is veel belangrijker.

Het examen werd den 25 Mei gehouden. Het resultaat was vrij gunstig. Ook thans werden de meeste vorderingen bespeurd bij de jeugdige kinderen, met uitzondering natuurlijk van de leerlingen die in de 1e klasse waren, wier vorderingen beter waren dan in 1859.

Aan eenige leerlingen werden, ten einde hunnen leerlust op te wekken, bewijzen van goedkeuring uitgereikt.

De ontvangsten en uitgaven waren:

aan schoolgelden		*f* 532.00
saldo 1859		- 98.60½
totaal		*f* 630.60½
uitgegeven aan tractementen van den onderwijzer . . .	*f* 300.—	
aan schoolbehoeften . .	- 187.—	
voor een feest . . .	- 16.—	
		- 503.—
saldo 1860 , ...		*f* 127.60½

BANJOEMAAS.

School te Banjoemaas.

Van 61 op primo 1860 steeg het aantal leerlingen op ult. van dat jaar tot 74, van 7 tot 20jarigen leeftijd.

Onder die leerlingen telde men

2 zonen van Regenten;
11 » » ambtenaren;
3 » » gepensioneerde en gewezen dito;

26 zonen van dessa-hoofden;
23 » » andere javanen, e
9 gratis-leerlingen.

De bij deze school gebruikte kaarten eu boeken bleven dezelfde als in 1859.

Het openbaar examen heeft plaats gehad op den 8 September; daarbij waren tegenwoordig:

in de	1e	klasse . .	4 leerlingen;
» »	2e	» . .	8 »
» »	3e	» . .	16 »
» »	4e	» . .	32 »
		te zamen . .	60 leerlingen.

Veertien leerlingen konden wegens ziekte het examen niet bijwonen.

De resultaten van dit examen waren dezelfde als die van het examen in 1859 en even als vroeger bleek het dat het onderwijs te machinaal wordt gegeven.

De 25 kinderen, die deze school in den loop van 1860 verlieten, waren voornamelijk die van dessahoofden ten einde bij hunne ouders, of wel als hulpschrijver bij de districtshoofden werkzaam te zijn. Het grootste gedeelte der ouders tracht namelijk zoo spoedig mogelijk gebruik te maken van de weinige kundigheden door hunne kinderen op de school opgedaan.

De ontvangsten en uitgaven bedroegen:

ontvangsten aan schoolgelden . . .	*f*	857.—
saldo 1859	-	356.82½
totaal	*f*	1213.82½
uitgaven	-	1019,52½
saldo onder ult. December 1860 . .	*f*	194.30½

Een van de drie op deze school geplaatste leerlingen met name Mas *Djaja di Poero*, zoon van den Patih in de afdeeling *Poerbolingo*, is in de maand November benoemd tot schrijver op het residentie-kantoor te *Banjoemaas* en heeft dientengevolge de school verlaten.

School te Poerbolingo.

In het begin van 1860 bedroeg het aantal leerlingen 53 en dit getal is in den loop van dat jaar met 1 verminderd.

Men vindt onder hen leerlingen van alle standen der maatschappij, van den zoon van den Regent af tot en met de zonen van dessahoofden,

Uit het gehouden examen in den loop van 1860 is gebleken dat de leerlingen, met eene goede vlijt en veel leerlust bezield, zeer groote vorderingen hadden gemaakt.

In het afgeloopen jaar zijn twee leerlingen naar de kweekschool te *Soerakarta* kunnen gaan; terwijl één als particulier schrijver bij den Regent te *Poerbolingo* is geplaatst.

De inkomsten dezer school hebben gedurende 1860 bedragen *f* 405.25 en de uitgaven *f* 177.70; doch men moet daarbij in aanmerking nemen dat de onderwijzer van Gouvernementswege eene bezoldiging van *f* 30 's maands erlangt terwijl er tevens eene som van *f* 10 's maands voor schrijfbehoeften is toegestaan.

Voor meerdere bijzonderheden zie de verslagen over 1858 en 1859.

BANJOEWANGI.

Bij besluit van den 25 Augustus 1859 no. 1 werd magtiging verleend tot de oprigting te *Banjoewangi* van eene school voor de inlandsche bevolking aldaar, en bij datzelfde besluit werd tot onderwijzer benoemd *Soemo Dirdjo* laatst te *Samarang* als zoodanig werkzaam.

Den 5 Maart 1860 werd de school geopend en bedroeg het getal leerlingen 21, van 1 April tot ultimo December kwamen er 7 kinderen bij en verlieten 5 de school, zoodat op ultimo December 1860 het aantal scholieren bedroeg 26 van den ouderdom van 8 tot 16 jaren. Daaronder waren:

2 zonen van den Regent en

3 » » » broeder van den Regent, de overigen waren ook alle kinderen uit de adellijke en gegoede stand.

Men heeft bij voorkeur deze soort van kinderen tot de school toegelaten, omdat het vooreerst in de bedoeling der Regering ligt om den adel in ontwikkeling en beschaving te doen voorgaan, en ten andere om het getal niet betalende leerlingen, zoolang dit anders kan, niet nutteloos op den voorgrond te plaatsen en de uitgaven aan deze inrigting verbonden nog grooter te maken.

In den loop van het jaar 1861 zal er echter overgegaan worden om ook kinderen van minder bemiddelde personen op te nemen, vermits eenige daartoe aanzoek hebben gedaan en deze lieden tot hiertoe van de school voor hunne kinderen geen gebruik maakten omdat zij niet bij magte waren de gevorderde schoolgelden te betalen.

Met te meer gerustheid kan daartoe overgegaan worden omdat gebleken is dat de onderwijzer in staat is een getal van 40 of 50 scholieren zonder veel inspanning onderwijs te geven.

De Adsistent-Resident en de Regent, die de school herhaaldelijk bezochten, waren over de vorderingen der leerlingen zeer tevreden.

Het gedrag van den onderwijzer *Soemo Dirdjo* liet niets te wenschen over, terwijl zijne geschiktheid en ijver voor de hem opgelegde taak voldoende waren.

Een schoolgebouw is nog niet opgerigt; er wordt nog gebruik gemaakt van de pendoppo behoorende tot de pasanggrahan welke nabij de regentswoning staat.

Aangezien dat gebouw, zoowel wat deszelfs ligging als grootte en inrigting aangaat, uitmuntend aan het doel beantwoordt en tot eenig ander einde nimmer daarvan wordt gebruik gemaakt, zoo is het tot heden overbodig geacht een schoolgebouw te doen daarstellen, zoodra het aantal leerlingen dit vordert zal tot den opbouw daarvan worden overgegaan.

De ontvangsten waren:

aan schoolgelden	*f* 318.—
de uitgaven:	
voor het tractement aan den onderwijzer *f* 300.—	
voor aankoop van meubilair . . - 120.—	
voor idem van schrijfbehoeften . - 180.—	
- 600.—	
alzoo een nadeelig verschil van . . .	*f* 282.—

Op ultimo December waren in de

1e klasse	5	scholieren;
2e »	8	»
3e »	6	»
4e »	7	»
te zamen	26	scholieren.

De 1e klasse kreeg onderwijs in het schrijven met javaansche en latijnsche karakters, het vertalen van javaansche opstellen in het maleisch, en de cijferkunst tot en met den regel van drieën met breuken;

de 2e klasse,

schrijven met latijnsche en javaansche karakters en de cijferkunst tot en met den regel van drieën met geheele getallen;

de 3e klasse,

schrijven met latijnsche en javaansche karakters, benevens de vier regels der cijferkunst; en

de 4e klasse,

javaansch en latijnsch schrift, en de eerste beginselen der cijferkunst.

Eerstdaags zal ook begonnen worden met de aardrijkskunde vooral die van Java en de overige deelen van Nederlandsch-Indië.

KADOE.

School te Magelang.

Het getal leerlingen bedroeg gemiddeld 32 tegen 39 in 1859 van 11 tot 19 jaren, waarvan het meerendeel bestond uit zonen van dorpshoofden en geringe beambten; enkelen slechts waren verwant aan den Regent en mindere inlandsche ambtenaren.

De vermindering van het getal leerlingen is voornamelijk te wijten aan de weinige belangstelling der ouders en de geringe aansporing van wege de inlandsche hoofden.

De schoolboeken zijn met vier vermeerderd met name:

het boek *Darmo Wasito*, de *kitab pengadjaran basa melajoe*, de *Javaansche vertaling van 57 fabelen uit het Engelsch en Hollandsch*, en de *ilmoe itoengan* met javaansche karakters voor meergevorderden.

De schoolgelden, die vroeger door den Regent werden geind en beheerd, zijn, naar aanleiding van 's Gouvernements besluit van den 30 Maart 1860 no. 10, in handen van den Resident overgegaan.

De inkomsten hebben bedragen *f* 272,25 en de uitgaven *f* 382, zoodat er met ult. 1860 een nadeelig saldo van *f* 79,75 overbleef.

De hulponderwijzer Radhen *Soema Wedjoijo* werd in de maand November tot lijnwachter bij den telegraaf in het district *Menoreh* aangesteld, en is sedert niet vervangen tot groot nadeel der leerlingen, die zoodoende bij afwezigheid of ziekte van den onderwijzer van alle onderwijs verstoken zijn.

Het schoollocaal en het meubilair lieten veel te wenschen over, waarin echter ten gevolge der weinige inkomsten van de school geene verbetering kon gebragt worden.

School te Fernanggoeng.

Het getal leerlingen bedroeg 19 tegen 20 in 1859, van 10 tot 15 jaren. Zij waren zonen van inlandsche ambtenaren, van gepensioneerde algemeene hoofden en van dorpshoofden.

Het locaal van de school is een bamboezen gebouw op steenen stijlen en met alang-alang gedekt, waarvan de welits in 1860 in heerendienst vernieuwd zijn.

Dezelfde schoolboeken als te *Magelang* werden hier gebruikt met uitzondering van:

de *layang wrijoko rono djawo*,
de *bab Kaworoetoong* van *C. F. Winter;*
de *tjerios aneh:*
de intineraire kaart van *Java* van *Schonermarch*, en
de geschiedkundige kaart van den N.O.-I. Archipel in de 17e en 18e eeuw van *Brand Eschauzier.*

De inkomsten bedroegen *f* 454,50 en de uitgaven *f* 33 zoodat er met ult. December een voordeelig saldo van *f* 421,50 overbleef.

Zoowel te *Magelang* als te *Fernanggoeng* wordt met de betrokken Regenten en controleurs onderhandeld over de te nemen maatregelen om beide inrigtingen op beteren voet te brengen, en ze meer en meer aan het doel te doen beantwoorden.

Voor meerdere bijzonderheden zie de verslagen 1858 en 1859.

SOERAKARTA.

De school opgerigt door prins *Mangkoe Negoro*, werd op het einde des jaars 1860 bezocht door *zes en zestig* leerlin-

gen. Achttien hadden sedert het laatste verslag de school verlaten, daarentegen waren er negen en-twintig voor 't eerst opgenomen. Alle leerlingen waren zoons van ambtenaren en officieren van den prins van den hoogsten tot den laagsten rang.

Hun ouderdom wisselde of tusschen 10 en 20 jaren. Over 't algemeen schijnen zij wel wat te oud, om een begin met het onderwijs te maken. Een der gevolgen daarvan is, dat zij reeds tot dienstzaken geroepen worden, voordat zij genoeg hebben kunnen leeren

De orders van den prins zijn omtrent het schoolgaan zoo bepaald, dat het getal leerlingen hoogstwaarschijnlijk nog zal toenemen.

De vakken van onderwijs waren: Javaansch lezen, Javaansch schrijven, Maleisch lezen met Hollandsche letters, Maleisch schrijven met Hollandsche letters, vertalen van 't Javaansch in 't Maleisch en aardrijkskunde.

Met de beide laatste vakken maakten de eerstgevorderden sedert de maand October een aanvang.

De boeken, die gebruikt werden, waren dezelfde als die door het Gouvernement ten dienste der Javaansche scholen zijn uitgegeven. Bovendien werd ook nog een Javaansch werkje gebruikt, dat in der tijd door den heer *Winter* op eigen kosten is uitgegeven, zijnde eene Javaansche vertaling van eenige gedeelten van een vrij oud Hollandsch zedekundig werk, getiteld *Magazijn van Spreekwoorden*.

Een examen werd er na dat van September 1860 niet gehouden.

Over 't algemeen waren de leerlingen die de school reeds vroeger bezochten vooruitgegaan in kennis en maakt de school een gunstiger indruk dan vroeger. Er heerschte meer stilte en orde dan vroeger. Voor een gedeelte kan men dit toeschrijven aan eene betere plaatsing van de leerlingen, die vroeger te veel tegen elkander over zaten, en daardoor gereede aanleiding vonden tot luidruchtige gedachtenwisseling, terwijl de onderwijzer meestal slechts een gedeelte der leerlingen onder zijn oog had. Maar hoogst gunstig heeft in dit opzigt eene vermindering van schooluren gewerkt. Vroeger moesten zij van 's morgens zeven tot twaalf uur onafgebroken in de

school zitten. In October is dat veranderd, sedert is de school van 's morgens acht tot elf uur gehouden.

Door de vermindering van schooluren is de tegenzin tegen het schoolgaan werkelijk afgenomen. Dit is ook van gunstigen invloed geweest op de orde gedurende den schooltijd, daar de aandacht der leerlingen nu gemakkelijker is gaande te houden en zij minder door verveling worden overvallen. Bovendien is er geene vertraging in de vorderingen der leerlingen tengevolge van de verkorting van leertijd te bespeuren.

Daar bijna de helft van de leerlingen pas sedert kort de school bezoekt, was de laagste klasse het talrijkst bezet. Achttien leerlingen (de eerste klasse) hadden redelijke vorderingen in het lezen van 't Javaansch en Hollandsch schrift gemaakt, en waren met het vertalen van de eene taal in de andere en met de aardrijkskunde van den Indischen archipel begonnen. Deze bewerkten de benoemde getallen, en vijftien de breuken. Tien daarop volgenden (de tweede klasse) lazen het Javaansch minder goed en moesten de Hollandsche letters van het Maleisch nog spellen. In de rekenkunde waren zij met de geheele getallen bezig,

De laagste of derde klasse bevatte 38 leerlingen, in twee afdeelingen verdeeld; de eerste afdeeling van 15 leerlingen, begon het Javaansch een weinig te lezen, en oefende zich in het spellen van Maleische woorden en in het uitspreken van getallen, de tweede afdeeling van 23 leerlingen oefende zich nog alleen in het Javaansch alphabeth.

In het schrijven waren de bovenste klassen wat vooruitgegaan.

Het schoollocaal is vooreerst ruim genoeg, het ligt bij de dalem van den prins *Mangkoe Negoro*.

Schoolgelden worden er niet betaald, al de uitgaven, ook die voor de bezoldiging van den onderwijzer, worden door den prins bestreden.

De onderwijzer Mas Ngabehi *Sostra Wijata* is met ijver in zijn werk voortgegaan. Hij is door een van zijne leerlingen eenigzins bijgestaan; een ander genoot op de Gouvernements kweekschool van inlandsche onderwijzers geregeld onderrigt, ten einde later als tweede onderwijzer te kunnen werkzaam zijn. Ook bezocht de onderwijzer Mas Ngabehi

Sostra Wijata nu en dan de kweekschool om van 't geen hij daar zag en hoorde zooveel mogelijk partij te trekken.

Op aanzoek van den prins heeft de Hoofdonderwijzer bij de kweekschool voor inlandsche onderwijzers de school nu en dan bezocht, den gang van het onderwijs waargenomen en sommige gebreken, waarin voorzien kon worden, aangewezen. De prins gaat zelfs voort met de school nu en dan te bezoeken, en blijft door zijne ongeveinsde belangstelling in het onderwijs een voorbeeld voor allen, die om hun persoon of stand invloed op anderen kunnen uitoefenen.

DJOKJOKARTA.

Bij gemis van eenen aan de kweekschool te *Soerakarta* opgeleiden onderwijzer kon in 1860 nog geen school in deze residentie geopend worden.

MADIOEN.

Het aantal leerlingen was in

	1859		1860
te *Madioen*	48	—	64
» *Magetan*	30	—	27
» *Ponogoro*	33	—	45
» *Ngawi*	40	—	41

Hiervan waren:

te *Madioen* 5 Regentszonen, 8 kinderen van hoofden en 51 kinderen van mindere hoofden en onbeambten, van 12 tot 19 jaren;

te *Magetan* 2 Regentszonen, 7 kinderen van hoofden en 18 kinderen van onbeambten, van 8 tot 20 jaren;

te *Ponorogo* 3 Regentszonen, 7 zonen van gegoede inlandsche familiën en 35 leerlingen uit den minder gegoeden en geringen stand, van 11 tot 29 jaren;

te *Ngawi* 1 Regentszoon, 19 zonen van mindere hoofden en 21 van onbeambten en gepensioneerden, van 8 tot 22 jaren.

Met uitzondering van de school te *Magetan* zijn alzoo de scholen in aantal leerlingen toegenomen, welke vermeerdering een gevolg was van het steeds verbeterende onderwijs, van de doelmatigheid der schoollokalen, van de matigheid der

schoolgelden en van het toelaten van gratis scholieren, terwijl bij de ouders ook de zucht grooter werd om hunne kinderen eenige kennis te doen verwerven, welke noodig is om in Gouvernementsdienst te worden geplaatst. Te *Ponorogo* is aan 3 en te *Ngawi* aan 2 leerlingen het verder bezoeken der school wegens verregaande traagheid moeten ontzegd worden.

De gebruikte leerboeken waren, behalve de opgegevene in 1859:

Kitab Pengadjaran basa melaijoè (Maleisch spel en leesboekje),

Laijang Tjarakan (javaansch spel- en leerboek). en

Laijang itoeng bab pamoerwat oetawa kong de aram (regel van drieën).

Aan de scholen te *Magetan* en *Ponorogo* ontbraken nog kaarten.

De examina hebben op alle genoemde scholen in de maand December jl. plaats gehad.

De vorderingen der leerlingen te *Madioen*, *Magetan* en *Ngawi* zijn bevredigend geweest; aan de eerstgenoemde school liet echter het lezen en rekenen wel wat te wenschen over. Te *Ponorogo* was de vooruitgang der oudste leerlingen gering doch de jongere gaven blijken van gemaakte vorderingen in het lezen en schrijven zoomede in de aardrijkskunde van *Java*.

De uitgaven en inkomsten waren:

te *Madioen*,

aan schoolgelden		*f* 440.12½
saldo 1859		- 526.58½
totaal		*f* 966.71
daarvan is uitgegeven voor schrijfbehoeften	*f* 73.25	
voor schrijfbehoeften te *Ngawi* . .	- 43.—	
voor schrijfbehoeften en tractement aan den onderwijzer te *Magetan* . .	- 50.75	
voor reparatie aan de school te *Magetan*	- 116.90	
		f 283.90
saldo op ult. December		*f* 682.81

te *Magetan:*

aan schoolgelden		*f* 258.—
saldo 1859		- 25.39
totaal		*f* 283.39
daarvan is uitgegeven voor tractementen aan den onderwijzer	*f* 240.—	
aan schrijfbehoeften . .	- 39.50	
		- 279.50
saldo op ult. 1860		*f* 3.89

Vermits het fonds dezer school onvoldoende was ter bestrijding der uitgaven vereischt voor de reparatie van het gebouw, is het daarin tijdelijk met *f* 116,90 te gemoet gekomen door het schoolfonds te *Madioen.*

Te *Ponorogo:*

schoolgelden		*f* 301.21½
saldo 1859		nihil
		f 301.21½
daarvan is uitgegeven aan schrijfbehoeften		- 107.20
saldo op ult. 1860 . . . . , .		*f* 194.01½

te *Ngawi:*

aan schoolgelden		- 322.37½
saldo 1859 . . . . . ,		- 335.07½
totaal		*f* 657.45
daarvan is uitgegeven aan schoolbehoeften . , .	*f* 106.—	
voorschot tot oprigting eener school te *Poerwodadie* . .	- 100.—	
		- 206.—
saldo op ult. 1860 . . . , .		*f* 451.45

Aan de school te *Ponorogo* is thans geplaatst Mas *Soero Prawiro*, zoon van het gewezen districtshoofd van *Parang*, Mas *Ngabehi Soereng Bojo*, die zijne opvoeding aan de inlandsche school te *Soerakarta* heeft genoten.

Bij besluit dd. 20 November 1859 no. 13 voor deze residentie benoemd, is hij aan de school te *Ponorogo* geplaatst, alwaar het onderwijs door gebrek aan eenen geschikten on-

derwijzer veel te wenschen overliet. Hij heeft voor zijne betrekking de noodige geschiktheid, terwijl op zijn gedrag niets valt aan te merken.

In afwachting van het plaatsen van een onderwijzer, afkomstig van de kweekschool te *Soerakarta* aan de inlandsche school te *Toeban*, (*Rembang*), waardoor de tegenwoordige onderwijzer aldaar, overeenkomstig het verzoek van zijn vader, den patih van *Poerwadadi*, naar laatstgenoemde plaats zal kunnen overgeplaatst worden, is reeds te *Poerwodadi* een lokaal voor school ingerigt, waartoe de noodige gelden uit het schoolfonds te *Ngawi* zijn voorgeschoten.

PATJITAN.

Het aantal leerlingen bedroeg op ult. December 1860 14 tegen 20 in 1859 van 15 tot 30jarigen leeftijd. In de plaats van de zes leerlingen, die de school verlaten hebben, zijn geene nieuwe bijgekomen, hetgeen als een bewijs kan dienen van de weinige belangstelling, die men in dit gewest voor het onderwijs nog voedt.

De meeste leerlingen zijn kinderen van mindere inlandsche hoofden en gepensioneerden. Van de bovengenoemde zes leerlingen, die de school na volbragten leertijd verlaten hebben, werden *vier* op het kantoor van den Adsistent-Resident als leerling geplaatst, en twee bij het groot militair hospitaal te *Batavia*, om aldaar in de geneeskunde te worden onderwezen.

Een openbaar examen werd niet afgenomen. Hoewel de leerlingen in het Javaansch en Maleisch schrijven, zoomede in het lezen en rekenen eenige vorderingen maakten, waren de uitkomsten van het onderwijs echter alles behalve bevredigend te noemen.

Om het schoolgaan aan te moedigen werd door den Adsistent-Resident, bij benoemingen, waaraan geringe bezoldigingen zijn verbonden, de voorkeur gegeven aan de gewezen leerlingen van de inlandsche school.

De Regent heeft voor de school een gebouw van inlandsche constructie aangewezen, dat voor de tegenwoordige behoefte als voldoende kan beschouwd worden.

De ontvangsten aan schoolgelden bedroegen in 1860 *f* 224.—
batig saldo over 1859 . . , . - 12.—
totaal *f* 236.—
de uitgaven gedurende 1860 bedroegen voor den aankoop van schrijfbehoeften en andere benoodigdheden - 200.—
dus een batig saldo van . . . , *f* 36.—
Voor verdere bijzonderheden zie de verslagen over 1858 en 1859,

KEDIRI.

De scholen te *Toeloeng Agoeng*, *Blitar*, *Berbek* en *Kediri* werden in 1860 bezocht door 55, 34, 32 en 59 leerlingen van zeer verschillenden stand en ouderdom. De school te *Berbek* is, evenals die te *Blitar* en *Kediri*, eerst in 1860 geopend. Vroeger ging men van alle deze plaatsen ter schole te *Toeloeng Agoeng;* doch zulks had o. a. voor *Berbek*, op 40 paal afstand van *Toeloeng Agoeng* gelegen, ten gevolge dat allengs het schoolgaan geheel ophield. Men zag dientengevolge naar de middelen om ten einde te *Berbek* zelf een zoo weinig kostbaar mogelijk, steenen schoolgebouw op te rigten. Deze middelen werden aanvankelijk gevonden in vrijwillige bijdragen van den Regent en de verdere inlandsche hoofden en van de Javaansche ingezetenen van *Berbek*, zoodat, toen in October 1854 de vereischte vergunning van de Regering was verkregen, (1) zeer spoedig met den opbouw van een schoollocaal te *Berbek* een aanvang werd gemaakt.

Maar weldra bleken de beschikbare middelen voor de voltooijing van dat gehouw te kort te schieten. Op nieuw werden vrijwillige bijdragen verkregen, doch ook deze waren ten eenenmale ontoereikend voor het beoogde doel. In dien stand der zaak verleende de Regering een subsidie van *f* 1627, (2) welke eindelijk in Maart de opening der school heeft mogelijk gemaakt,

In de school te *Toeloeng Agoeng* werd gebruik gemaakt van de volgende boeken: dongeng, Darmo Warsito, boekoe itoeng, boekoe oekoer tanah, boekoe tjarakan, boekoe regel van drieën. Wijo Koromo, Promosastro, (javaansch), boekoe tjeritara, ilmoe boemi, (maleisch).

(1) Missive 1e Adj. Secretaris 10 October 1854 no. 1363.
(2) Besluit 16 December 1858 no. 34.

Te *Blitar* waren de vakken van onderwijs: het lezen en schrijven van Maleisch en Javaansch, het rekenen, het vertalen van Maleisch in Javaansch en omgekeerd; de aardrijkskunde van *Java*. De boeken, aldaar in gebruik, waren: Darmo Warsito, verhalen en anecdoten uit het Engelsch en Hollandsch door *C. F. Winter*, een rekenboek (Javaansch), aardrijkskundig boek van *Java* (Maleisch). Kaarten waren er nog niet voorhanden. In de school te *Berbek* werd gebruik gemaakt van dezelfde boeken als in die te *Toeloeng Agoeng*. Het onderwijs strekte zich aldaar slechts uit tot het lezen, schrijven en rekenen met Javaansche en Latijnsche karakters. Kaarten waren er nog niet in gebruik. In de school te *Kediri* werden mede dezelfde boeken en kaarten gebruikt, doch het onderwijs omvatte daar ook het vertalen uit het Javaansch in het Maleisch en omgekeerd.

De examens in de maand December getuigden van vorderingen en waren zeer bevredigend.

De school te *Kediri* wordt gehouden in eene pendoppo op den aloen-aloen. Het schoolgebouw te *Blitar* is van bamboe, doch die te *Toeloeng Agoeng* en te *Berbek* zijn van steen.

Alle deze localen lieten weinig te wenschen over.

De schoolgelden waren vnn *f* 1 tot *f* 3 per maand voor elken leerling en werden grootendeels besteed tot salarissen voor onderwijzers, voor schoolmeubilair en het onderhoud der gebouwen.

Bij alle scholen hebben de inkomsten de uitgaven overtroffen. Zoo bleef over

Te *Toeloeng Agoeng*	*f* 685	op *f* 1087	inkomsten,
» *Blitar* . .	- 154	» - 475	»
» *Berbek* . .	- 24.4	» - 676	»
» *Kediri* . .	- 307	» - 750	»

Het toezigt te *Blitar*, *Berbek* en *Kediri* geschiedde door den plaatselijken controleur.

Te *Toeloeng Agoeng* is als onderwijzer geplaatst Mas *Rono Werio*, zoon van den zoutverkoop-pakhuismeester; hij is geschikt en goed van gedrag.

De onderwijzer te *Blitar Saheck*, is de zoon van een goudsmid te *Pontianak*, doch reeds gedurende 15 jaren in

de residentie *Kediri* woonachtig. Zijne geschiktheid en zijn gedrag laten weinig te wenschen over.

Te *Berbek* is als onderwijzer werkzaam Mas *Rono Dirdjo* zoon van een gewezen patih, mede goed geschikt en goed van gedrag.

Eindelijk is te *Kediri* als zoodanig geplaatst Mas *Prawiro Redjo*, zoon van een voormalig districtshoofd, die zeer geschikt is en een voorbeeldig gedrag leidt.

Voor meerdere bijzonderheden zie de verslagen over 1858 en 1859.

GOUVERNEMENT VAN SUMATRA'S WESTKUST.

Normaalschool voor Inlandsche onderwijzers te Fort de Kock.

In het aantal leerlingen dat op 10 bepaald is, heeft men gedurende 1860 geene verandering gebragt, aangezien dit getal voldoende wordt geacht om in de behoefte aan onderwijzers te voorzien.

Het aantal jongelingen dat sedert de oprigting tot ultimo December 1860 deze school bezocht, bedraagt 31. Van de tegenwoordige leerlingen zijn 2 zonen van hoofden, 2 van hoofdpenghoeloes en 6 van wier ouders het beroep onbekend was.

Periodieke examina werden niet gehouden, doch het voortdurend door den adsistent-resident van *Ajam* bewerkstelligd onderzoek gaf over het algemeen reden tot tevredenheid zoowel over de vorderingen, als over het gedrag der leerlingen.

Een slechts heeft, uithoofde van gebleken onbevattelijkheid, de school moeten verlaten.

De bestemming der leerlingen, na het verlaten der school, blijkt reeds uit hunne benoeming. Daar voor onderwijzer echter, behalve bekwaamheid ook geschiktheid wordt vereischt, worden vele jongelingen, bij gemis van die hoedanigheid, in andere betrekkingen geplaatst, zoo als die van inlandschen schrijver, pakhuismeester bij de koffijpakhuizen, mantri bij de koffijkultuur, enz.

De Maleijer *Abdoel Latif* staat nog altijd aan het hoofd van deze school en geeft voortdurend de meeste reden tot tevredenheid.

De onkosten van de school, die geheel door het Gouvernement gedragen worden, bedragen *f* 1680 's jaars.

De uitkomsten dezer kweekschool bleven aan de verwachting beantwoorden. Reeds zijn er negen bekwame en geschikte inlandsche onderwijzers gevormd.

Voor de overige bijzonderheden zie het verslag over 1859.

Nevens de kweekschool te *Fort de Kock* waren op ultimo December 1860 in dit Gouvernement 25 inlandsche scholen. Nieuwe scholen zijn in dat jaar niet opgerigt.

Het aantal leerlingen meestal van 6 tot 12jarigen leeftijd bedroeg

	1859	1860
(*Residentie Padangsche benedenlanden.*)		
Padang	124	111
Painan	27	24
Plangi	33	33
Troesan	49	41
Assam Koembang	32	32
Bahang Kapas	40	40
Priaman	75	82
Ajer Bangis	21	31
Taloe	25	25
Rau	17	8
Panti	4	4
Loeboe Sikaping	29	37
Poelo Tello	22	22
(*Residentie Padangsche bovenlanden.*)		
Fort de Kock	34	24
Paija Komba	38	57
Fort van der Capellen	30	30
Solok	37	50
(*Residentie Tapanoeli.*)		
Penjaboengan	25	20
Kotta Nopan	21	23
Moeara Sipongi	16	19
Pekanten	10	8
Oetarim Bahroe	16	27
Sipirok	26	27
Transportere	751	775

	1859	1860
Per transport	751	775
Waringin	20	21
Baros	16	20
Totaal .	787	816

aldus in 1860 vermeerderd met 29 leerlingen.

In de *Padangsche boven-* en *benedenlanden* zijn de schoolkinderen allen afkomstig van hoofden, inlandsche ambtenaren en gegoede kooplieden.

Te *Priaman*, *Sipirok*, *Oetarim Bahroe* en *Waringin* is het meerendeel der scholieren kinderen van landbouwers.

De vermeerdering van het aantal leerlingen moet, zoo als in vorige verslagen reeds is opgemerkt, voornamelijk toegeschreven worden aan de bemoeijenis der ambtenaren met het onderwijs der inlandsche jeugd, ofschoon de belangstelling van hoofden en bevolking in die aangelegenheid langzaam toeneemt.

Het onderwijs liep over dezelfde vakken als in 1859. In de schoolboeken daarentegen heeft men eene wijziging gebragt. Tegen afschaffing van de *Bakaram Dinta Jaja*, Maharadja *Rawana*, Sair Sulthan *Abdoel Moeloed*, Sair *Kemtoen boean*, Sair *Bida Sari*, Hikajat *Indra Patra*, Hikajat *Sech Mardan*, Hikajat *Soetan Palembang*, Sair *Sari Boenian*, *Djoelkamar*, Sair *Boenga*, zijn op de scholen ingevoerd: Hikajat *ada sa orang berpoesaka*, Hikajat *Morotorono*, Tjarita *Malajoe*, Kitab *Toba*, Kitab *tjatjar* dan *Katoenboean*, *IJoesoep*, *Ismah Jatim*, *Sari Rama*, *Koeda Sakti*, Kitab *perdra awallan dan djawab*, Kitab *Oendang Oendang*, Kitab *Oekoeran*, Kitab *Hitoengan Tersoel kepala kepala soerat kiriman*, Maharadja *Bispoe Radja*, *Orang meskin*.

Evenmin als op de kweekschool werden hier examina gehouden. Het toezigt over het onderwijs is opgedragen aan de plaatselijke ambtenaren, die van tijd tot tijd de school bezoeken en zich van de vorderingen der leerlingen vergewissen. Over het algemeen leverden deze bezoeken bevredigende uitkomsten. Gebrek aan goede schoolboeken is de voorname reden, waarom de leerlingen geene grootere vorderingen maken.

De schoollocalen, ofschoon meest allen voor dat doel gebouwd zijn, bevinden zich over het algemeen in bruikbaren

staat en waren ruim genoeg om het aantal kinderen, zonder nadeel voor hunne gezondheid, op te nemen.

De jaarlijksche Gouvernements subsidien bedragen:

Voor de school te *Padang* . . .	*f* 1410.—
» » scholen te *Tapanoeli* . . .	- 1740.—
te zamen .	*f* 3180.—

De uitgaven waren:

Voor de school te *Padang* .	*f* 1440.—	
» » scholen te *Tapanoeli*	- 1044 —	- 2484.—
zoodat in 's lands kas is verbleven . .		*f* 696.—

Te *Priaman* zou door de bevolking een nieuw locaal gebouwd worden, daar het tegenwoordige geheel in verval is. In afwachting daarvan werd de school in een Maleisch huis gehouden, dat ruim genoeg doch voor het doel niet bijzonder geschikt is.

De inheemsche jeugd geniet overal gratis onderwijs, behalve te *Padang* en te *Priaman*, waar de kinderen der vreemde oosterlingen, op eerstgenoemde plaats 33 cent en op de tweede 50 cent 's maands betalen, waarvoor in hunne schoolbehoeften wordt voorzien.

Onder het onderwijzerspersoneel was geene verandering gekomen. Alleen de 2de onderwijzer aan de school te *Padang Alam Siat*, werd wegens ongeschiktheid ontslagen en vervangen door *Mara Sonno* van *Painan*. De onderwijzers zijn allen verwant aan hoofden of voorname ingezetenen. Hun gedrag en geschiktheid gaven voortdurend redenen tot tevredenheid.

BENKOELEN.

Nadat in 1859 de eenige in dit gewest te *Talo*, hoofdplaats der afdeeling *Seloema*, gevestigde inlandsche school was vervallen, vestigde de Adsistent-Resident de aandacht der regering op de wenschelijkheid, dat in *Benkoelen* met eene krachtige hand aan de verbetering van het inlandsche schoolwezen werd gearbeid. Zulks had ten gevolge, dat, bij wijze van proef, gedurende twee jaren bij 's lands kas te *Benkoelen* beschikbaar werd gesteld eene som van *f* 1,200

's jaars, ten einde daarvan te bezoldigen de onderwijzers in de binnenlanden van dat gewest, die tot standplaats zouden krijgen:

Moko Moko.	met	eene	bezoldiging	van *f* 20	's maands,
Tallo	»	»	»	» - 20	»
Manna	»	»	»	» - 20	»
Kroe	»	»	»	» - 20	»

terwijl bovendien voor schrijfbehoeften maandelijks per school zoude mogen worden beschikt over eene som van *f* 5, zoodat per school jaarlijks zoude disponibel zijn eene som van *f* 300. Nog werd voor den aankoop van boeken, kaarten, leijen en verdere schoolbehoeften in eens beschikbaar gesteld eene som van *f* 600 of *f* 160 per school. Aan den Adsistent-Resident werd overgelaten het aanstellen tot inlandsche onderwijzers bij de bovenbedoelde scholen van zoodanige personen, als hij daarvoor geschikt mogt achten, terwijl hij te zijner tijd zoude moeten berigten omtrent den uitslag van deze proefneming, onder aanbieding van definitive voorstellen betreffende de regeling van het onderwijs onder de jeugd der inlandsche bevolking in het gewest onder zijn beheer. (1)

Nadat ten gevolge dezer beschikking de noodige schoolbehoeften van *Batavia* ontboden en ontvangen en aan de betrokkene gezagvoerende ambtenaren ten gebruike en verantwoording toegezonden waren, kon reeds den 22sten October de school te *Tallo* heropend worden en wel in tegenwoordigheid der hoofden en ouders, wier kinderen de school zouden bezoeken. Onder ultimo December was het aantal leerlingen dier school reeds gestegen tot 33, welke onderwijs genoten van den jongeling *S. Karim*, daartoe van *Padang* gekomen, welke voor zijn vak de noodige geschiktheid heeft.

Te *Manna* en *Kroé* werd door de gezagvoerende ambtenaren het noodige verrigt, opdat ook daar de bedoelde scholen spoedig zouden kunnen worden opengesteld.

De inlandsche school te *Moko Moko* werd den 27sten December geopend en telde onder ult. 1860 een 50tal leerlingen. Daarbij is als onderwijzer geplaatst de jongeling *S. Gloso* galar *Amat di Radja*, gewezen élève op de inlandsche

(1) Besluit 29 Februarij 1860 no. 47.

school te *Padang*. De Regent en verdere hoofden waren zeer ingenomen met de inrigting dezer school. Ook de geringe man begon allengs intezien, dat hij zijne kinderen eene weldaad bewijst door hen de school te doen bezoeken.

Reeds in 1857 is bepaald, dat eene school ten dienste der inlandsche bevolking, kunnende bevatten 200 leerlingen, ter hoofdplaatse *Benkoelen* zal worden opgerigt (1) terwijl de kosten tot opbouw van een daartoe benoodigd lokaal in 1858 voor rekening van den lande zijn genomen (2). In den loop van het jaar 1860 is met den bouw van dit schoollokaal een aanvang gemaakt en in verband met de spoedig te verwachten voltooijing daarvan, tot eersten aankoop van het noodige meubilair, boeken, kaarten en verdere schoolbehoeften in eens beschikbaar gesteld eene som van *f* 1200, terwijl de koninklijke magtiging is gevraagd tot het in dienst stellen bij die school van:

een 1sten onderwijzer op *f* 50 's maands,
» 2den » » » 30 »
twee kweekelingen ieder » » 10 »

en tot beschikbaarstelling van *f* 180 'sjaars voor onderhoud van meubilair en aankoop van diverse benoodigdheden (3).

BANKA.

Het aantal leerlingen op ult. December 1860 was juist even groot als een jaar te voren, namelijk 37, waaronder zich bevonden 27 inlandsche en 10 Chinesche leerlingen van 8 tot 21jarigen leeftijd. Een leerling (inlandsch) was 30 jaren oud.

De 3de of laagste klasse bevatte 15 leerlingen; de 2de klasse 8 en de 1ste klasse 14 leerlingen. Alleen in de hoogste klasse is onderwijs in de aardrijkskunde gegeven.

Bij de boeken en kaarten, genoemd in het verslag over 1859, kwam nog een étappen-kaart van *Palembang*.

Het examen, gehouden op den 27sten Januarij 1861, toonde aan, dat de leerlingen gedurende het jaar 1860 niet veel vorderingen hebben gemaakt, hetgeen voornamelijk toegeschreven moet worden aan ongeregeld schoolgaan.

(1) Besluit 27 Junij 1857, no. 11.
(2) » 1 Mei 1858, no. 24.
(3) » 14 Junij 1860, no. 34.

Wederom is opgemerkt, dat de Chinesche leerlingen over het algemeen boven de inlandsche uitmuntten. De vorderingen van de hoogste klasse in de aardrijkskunde staken gunstig af bij het vorig examen. Een Chinees, die met vrucht van de lessen heeft gebruik gemaakt, is in 1860 als klerk in 's lands dienst getreden,

Het schoollokaal, in het midden der Maleische woningen ter hoofdplaats staande, bevat slechts één vertrek, doch is voor de behoefte voldoende.

De uitgaven bedroegen:

aan den onderwijzer	*f* 600.—
» aankoop van boeken, enz., . .	» 100.—
» onderhoud van het schoolgebouw ,	» 100.—
totaal	*f* 800.—

terwijl er geene andere inkomsten waren dan de gelden van gouvernementswege toegestaan ten bedrage van *f* 800.—

Niets is verzuimd om het onderwijs te verbeteren en aantemoedigen, waaromtrent in een volgend verslag zal berigt worden, als wanneer de resultaten dier pogingen znllen medegedeeld worden.

Voor de overige bijzonderheden zie de verslagen over 1858 en 1859.

CELEBES.

School te Makasser.

Het aantal leerlingen op ultimo December 1860 bedroeg 20 tegen 23 op ult. Dec. 1859, van 10 tot 15jarigen leeftijd. Onder dezen waren vier kinderen van de Leenvorstin van *Tanette*, een van Aroe *Lompengan* van *Soping* (alle kleinkinderen van den te *Makasser* woonachtigen Aroe *Tantjana Toea*), twee van wijlen Pangeran *Dipo Negoro*, twee uit de kampong *Wadjo* en overigens kinderen van aanverwanten van den kapitein en den luitenant der Maleijers. Gedurende 1860 zijn twee leerlingen bijgekomen en hebben vijf leerlingen de school verlaten om volgens verlangen hunner ouders bij den handel werkzaam gesteld te worden. Het is te betreuren,

dat de ouders over het algemeen de kinderen te spoedig van de school nemen.

Tegen het einde van 1860 werd weder opgemerkt, dat de meeste leerlingen afkomstig zijn uit de kampong Malaijoe en de school zeer schaars bezocht wordt door kinderen uit de overige kampongs van de hoofdplaats. Dien tengevolge zijn de inlandsche hoofden op nieuw aangespoord om mede te werken tot het beter opkomen van leerlingen.

De vorderingen waren over het algemeen bevredigend. Sommige leerlingen zijn nu en dan op het inlandsche bureau werkzaam gesteld tot het schrijven van inlandsche brieven, hetgeen tevens tot hunne oefening strekte. De meesten legden eene groote vlugheid in het lezen en schrijven aan den dag. In het rekenen daarentegen waren zij minder bedreven.

Ten laste der som van *f* 700, bij besluit van 18 Julij 1857, no. 7 ten behoeve der inlandsche scholen te *Makasser* jaarlijks toegestaan, hebben in 1860 de volgende uitgaven plaats gehad, als:

Voor tractement aan den onderwijzer . .	*f* 360.—
» huishuur	- 120.—
» school- en schrijfbehoeften . . .	- 72.83
te zamen . .	*f* 552.83

zoodat *f* 147.17 minder is uitgegeven, dan disponibel is gesteld.

De onderwijzer *Ismael* is op zijn herhaald verzoek in de maand November 1860 eervol ontslagen en vervangen door den inlander *Sitoea*, zoon van den kapitein Malaijoe, die, hoewel nog jeugdig, de vereischte geschiktheid bezit.

School te Maros.

Het aantal leerlingen bedroeg op ult. December 1860 20 tegen 15 op ult. Dec. 1859, van 10 tot 16jarigen leeftijd. Gedurende 1860 zijn bijgekomen 13 en afgegaan 8 leerlingen, als 5 wegens gevorderderden leeftijd, 1 wegens overlijden, 1 wegens ziekte en 1 die stilzwijgend de school heeft verlaten.

De schoolbezoeken, die geregeld plaats hadden, gaven stof tot tevredenheid, evenzoo het gehouden examen. Het onderwijs in deze school stond over het algemeen op een gewenscht standpunt.

Van de *f* 500, bij besluit van 18 Julij 1857 no. 7, voor deze school aangewezen, is slechts *f* 414·25 besteed.

Voor de overige bijzonderheden zie de verslagen over 1858 en 1859.

III. SCHOOLBOEKEN.

Eene som van *f*1200.— werd beschikbaar gesteld tot het in dienst nemen van inlandsche schrijvers ten einde den heer *K. F. Holle* behulpzaam te zijn in het vervaardigen van Soendasche lees- en leerboeken, wier zamenstelling deze welwillend op zich had genomen, terwijl aan den resident der *Preanger Regentschappen* werd opgedragen om nader met den heer *Holle* te overwegen de middelen om ten spoedigste gevolg te geven aan 's Gouvernements bedoeling ten deze.

Ook aan den Hoofd-Panghoeloe van *Limbangan*, Radhen *Mohamad Moesa* werd te kennen gegeven, dat het der Regering aangenaam zal zijn, indien hij den heer *Holle* behulpzaam wil zijn met zijne taalkennis en dichtkunst bij het zamenstellen van *Soendasche* leesboeken.

Geraadpleegd nopens de vraag, op welke wijze geschikte Soendasche leerboeken, indien zij niet bestonden, zouden te verkrijgen zijn, diende de heer *Holle* een zeer belangrijk rapport ter zake in, waarvoor hem de dank der Regering werd betuigd. (1) Aan dat rapport wordt hier het volgende ontleend:

I. Inborst en karaktertrekken van den Soendanees.

De Soendanees, dien ik om vele redenen, vermoed te zijn de oorspronkelijke bewoner van *Java*, althans in tegenstelling met den Javaan (wong djawie, buitenmensch) en Maleijer, steekt wat zijn inborst betreft, gunstig bij de laatsten af.

Levendiger van aard dan de Javaan en minder ingebeeld dan de Maleijer, wint hij het van beiden in goedaardigheid en buigzaamheid, vooral van den laatsten.

Alhoewel onderdanig aan zijne hoofden en ook een weinig aan den Europeaan, als individu, bezit hij niet het slaafsche van den Javaan, maar is veel vrijmoediger dan deze: getuige

(1) Besluit 5 Maart 1860, no. 10.

daarvan zijne taal, die betrekkelijk slechts een klein aantal hooge woorden telt, en eene eigenlijke hoftaal geheel mist.

Zelden heb ik voorbeelden aangetroffen van wraakgierigheid zooals men die vooral bij den Maleijer vindt. Van fanatisme kan hij in het algemeen niet worden beschuldigd, ofschoon het niet te ontkennen valt, dat in den laatsten tijd op godsdienstig terrein eenig leven is gekomen; hetwelk ik behalve aan de vermeerdering van het getal hadjies, vermeen te moeten toeschrijven aan eene zekere spanning, die in het land van den propheet is ontstaan, tengevolge van de poging van Rusland, om het hoofdgebied van den grooten heer te veroveren, welke spanning zich naar alle waarschijnlijkheid naar andere landen heeft uitgebreid en waarvan Java ook niet geheel verschoond schijnt te zijn gebleven. Ook is het eindelijk niet onmogelijk dat een en ander tot missiën van uit Mekka heeft aanleiding gegeven.

Zedeloos is de kleine man niet; voorbeelden van deze ondeugd worden meest aangetroffen onder de hoogere klasse, en vooral op de hoofdplaatsen, hetwelk deze trouwens met alle hoofdplaatsen gemeen hebben.

Hartstochtelijk is de Soendanees niet in die mate als de Javaan en Maleijer, evenmin behoort inhaligheid tot zijne bijzondere karaktertrekken, terwijl hij ook in den waren zin des woords niet kan genoemd worden lui, alhoewel hij geenzins van gebrek aan ondernemingzucht en van zucht tot lotsverbetering alsmede van een zekeren graad van zorgeloosheid kan worden vrijgepleit. Doch een en ander ligt niet geheel in zijnen aard. Behalve de milde natuur en daardoor de weinige behoeften, hebben daartoe voor een groot gedeelte bijgedragen het stelsel, waaronder hij, welligt sedert eeuwen, heeft geleefd en de mindere zekerheid welke hij heeft, van het door hem gegaarde of gewonnene ongestoord of geheel onbetwist te kunnen genieten; aller waarschijnlijkst is het, dat de gepaste opwekking van meerdere behoeften, het verschaffen van loon naar arbeid en eene geschikte leiding in het vinden van nieuwe en verbeteren van bestaande bronnen van inkomsten, ten deze veel ten beste zullen vermogen, de ondervinding kan daartoe reeds eene menigte bewijzen leveren.

De Soendanees is gehecht aan zijne gewoonten en is, bij inachtneming daarvan, allezins voor zachte behandeling vatbaar. Afwijking van den adat maakt hem in den regel niet beter en komt het mij daarom onraadzaam voor, om zoolang er nog hoofden zijn, die ze doen opvolgen en ze verder niet tot misbreuken of dergelijke leidt, haar te ondermijnen; hetgeen niet dan ten nadeele van den Europeschen invloed kan strekken.

Groot is het ontzag dat de Soendanees voor het Gouvernement koestert, respect voor den Europeaan *als individu* laat bij de hoogere klasse en op de hoofdplaatsen echter te wenschen over; waartoe welligt niet weinig heeft bijgedragen het niet opvolgen van of zondigen tegen den adat, iets hetgeen aan den trap van beschaving van den Europeaan in het oog van den inlander (die onderwerpelijk geheel eenzijdig oordeelt) afbreuk doet.

Den adat omver te werpen en dezen door Europesche manieren te doen vervangen, acht ik zoo niet onmogelijk, dan toch bedenkelijk. Men behoeft slechts het gezag nategaan, van den eersten den besten Javaan of Soendanees, (zoo hij nog niet al te veel door slechten, vreemden invloed bedorven is) die in zijne taal toegesproken en volgens zijn adat behandeld wordt, in vergelijk met eenen in het Maleisch toegesproken en op hem oneigene wijze behandelden, en het onderscheid zal dadelijk ten gunste van den eersten in het oog springen.

Ook betwijfel ik zeer de mogelijkheid om van den kleinen man een Hollandschen boer met boeren hoffelijkheid te maken. Het karakter van een volk, zich ook eenigzins regelende naar klimaat, voeding enz. zoo dient zulks ook ten deze niet over het hoofd te worden gezien, vooral wanneer bestaande zeden of gewoonten niet stootend of afkeuringswaardig zijn.

II. Beschaving.

Wat de hoogere en middel klasse aangaat, verliest de Soendanees het in beschaving van den Javaan en Maleijer, terwijl wat de mindere klassen betreft, deze gevoegelijk op eene lijn kunnen worden gesteld, daargelaten de geslepenheid van den Maleijer, die evenwel minder onder beschaving kan worden gerekend te behooren.

In beschaafde manieren wint de Soendanees het in het al-

gemeen van den Europeaan van gelijken maatschappelijken stand, en is hij minder gedwongen of kleingeestig op dit punt dan de Javaan; zijne Godsdienstige ontwikkeling laat evenwel nog veel te wenschen over. Hij is zeer bijgeloovig en, onbewust, nog gedeeltelijk aan het geloof zijner vaderen gehecht, dat het Islamisme niet geheel schijnt te hebben kunnen uitroeijen; over het algemeen is de Soendanees vrij onverschillig omtrent geloofszaken, althans in de Preanger Regentschappen is dit het geval, in het Bantamsche en Buitenzorgsche, en naar ik geloof ook in het Krawangsche, heeft het geloof van den propheet daarentegen diepere wortelen geschoten, ten bewijze waarvan o. a. kan strekken, dat in vele streken aldaar het Soendasche schrift door dat van den koran is verdrongen. Van bijgeloof zijn de inlanders aldaar evenwel ook niet vrij.

Dweepzucht en geloofshaat hebben nog niet de plaats van verdraagzaamheid bij hen ingenomen: er mogen enkele onder hen zijn en deze zijn er zeker, die met deze gebreken behebt zijn, doch zij behooren gelukkig nog tot de uitzonderingen.

III. Aanleg.

De Soendanees is niet van aanleg en ook niet van leergierigheid ontbloot en wanneer dit op eene geschikte en bedaarde wijze geschiedt, kan er nog veel goeds ter zijner ontwikkeling worden gedaan.

Eindelijk is de Soendanees, uithoofde van het verschil in karakter, taal en zeden, geen groote vriend van den Javaan (die eenigzins uit de hoogte op hem neder ziet) getuige daarvan de geschiedenis, volgens welke het den Javaan nimmer is mogen gelukken, de Soendalanden volkomen te onderwerpen en aan zich te verbinden,

Evenmin heeft hij veel op met den Maleijer.

IV. Strekking van het Onderwijs.

In verband tot het vorenstaande komt het mij onder verbetering voor, dat de strekking van het onderwijs in de Soendalanden behoort te wezen:

a. om zonder op Godsdienstig terrein te komen, bijtedragen tot zedelijke ontwikkeling van het volk en te werken op zijn gezond verstand, daardoor langzamerhand uitteroeijen

bijgeloof en tevens te matigen of tegen te gaan den schadelijken invloed van kwaadwillige of kwalijk gezinde priesters en dergelijke; alsmede fanatisme.

b. bijtedragen tot instandhouding van den Soendaschen volksaard en van den adat, voor zoo ver die goed is.

c. optewekken practischen zin, waardoor men reeds van verkeerde Godsdienstige bespiegelingen zal kunnen worden afgeleid.

d. waartoe ook kunnen dienen verhalen en vertellingen in aangenamen trant, waarvan de verspreiding ook buiten de scholen zou kunnen worden bevorderd.

In verband tot:

a. acht ik het mede wenschelijk, om daar waar zulks zonder bezwaar kan geschieden, zoo min mogelijk van het *Arabisch* karakter te doen gebruik maken of het gebruik daarvan door onderrigt van Gouvernements wege te vermeerderen, maar zou dit gevoegelijk aan de pasantreus en districts langars kunnen worden overgelaten; terwijl ook in verband tot

b. en tot behoud zoo veel mogelijk en noodig der afzondering waarin de Soendanees verkeert vis á vis den Javaan en Maleijer (van welken laatsten hij meer ondeugden dan deugden kan leeren) het gebruik der *Maleische* taal niet te veel dient te worden uitgebreid. Zulks zou zich kunnen bepalen tot hetgeen het belang van 's Gouvernements dienst vordert.

Dat de kennis der Soendasche taal voor de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur en bij gevolg voor de dienst van het Gouvernement van groot nut en voordeel en de weg tot *ware* kennis van het volk zoude zijn, valt niet te betwijfelen.

Is het de wensch der Regering om behalve het Soendasch schrift ook nog ander schrift te doen leeren, dan verdienen het *Latijnsche* schrift benevens ons drukschrift, dat bijna niet bekend is, vooral aanbeveling.

V. Inrigting der Schoolbocken.

En nu overgaande tot de inrigting der schoolboeken, zoo zouden die, met het oog op het hiervoren bekend gestelde, kunnen bestaan uit:

1. *Zedekundige verhalen of gedichten* tot onderwerp hebbende de een of andere deugd of ondeugd, het goede van de eerste, de kwade gevolgen van de laatste ontwikkelende. Vooral handelende over kuischheid, ouder- kinder- en broederliefde, liefde tot zijn naaste, trouw, waarheidsliefde, regtvaardigheid, eerbiedigheid, bescheidenheid, nederigheid, tevredenheid, barmhartigheid, mededeelzaamheid, medelijden, gastvrijheid, eerlijkheid, werklust, ordelijkheid, gepaste spaarzaamheid, matigheid en zindelijkheid.

   Wijders omtrent haat, afgunst, wraakzucht, zelfzucht, verkeerd geplaatste eergierigheid en ontevredenheid met stand of rang, verwaandheid, laster, spotlust en onbeschoftheid, schijnheiligheid, leugen, bedrog, overdaad, verspil- en praalzucht, wellust, luiheid en morsigheid.

   Het karakter der hoofdpersonen van het verhaal (zoo het een verhaal is) kan deze deugden of ondeugden voorstellen.

2. Eene verzameling van inlandsche en toepasselijke Europesche spreekwoorden (Garibasa of Saloka) opgehelderd door voorbeelden, kleine verhalen, anecdotes of fabels is mede een goed middel ter bereiking van het sub *a* omschreven doel; vooral daar spreekwoorden bij den Soendanees zeer in aanzien staan, zij gemakkelijk onthouden worden en zij, om zoo te zeggen, de levenswijsheid in den compakst mogelijken vorm bevatten.

Ter bereiking van het sub *b* bedoelde:

3. Een Soendasch A. B. C. en spelboekje, zijnde het thans gebruikte *Javaansch* en dus voor de Soendalanden *ongeschikt*.
4. Voorbeelden van Soendasch schoonschrift, gelithographieerd; des noods zamen te stellen naar een 50tal van verschillende plaatsen afkomstige schoone schriften, waarbij schoonheid, duidelijkheid en vooral eenvoudigheid en gemakkelijkheid hand aan hand moeten gaan.
5. Met der tijd eene spraakkunst voor den Soendanees, althans eenige beginselen, terwijl al dadelijk eenige regels voor eene doelmatige spelling zouden kunnen wor-

den vastgesteld of verzameld, latende deze thans veel te wenschen over en wordende onderwerpelijk dikwerf tegen de rede gezondigd. Ik acht het hier de plaats niet, voorbeelden aan te halen.

6. Een Soendasch boekje met foutive opstellen, zoowel wat betreft de spelling en den stijl, als het gebruik van de lage, beleefde en hooge taal.

   Dit zal het denkvermogen der scholieren zeker oefenen.

7. Soendasche overleveringen als leesboeken, een leesboek omtrent den adat en goede manieren; Soendasche gedichten (tembang.) Het leeren van de verschillende zangwijzen, waarop de gedichten moeten worden gelezen of liever gezongen, is niet overbodig en voor den Soendanees zeer aanlokkelijk; wordende de kennis daarvan als een blijk van beschaving of goede opvoeding aangemerkt.

   De regelen der Soendasche dichtkunst zijn kortelijk zamen te vatten.

8. Een brievenboek, bevattende brieven over verschillende onderwerpen van en aan personen van verschillenden ouderdom, stand en rang, ook over dienstonderwerpen voor hen, die tot ambtenaren moeten worden opgeleid en die zouden moeten worden gekozen uit de knapste en geschikste sujetten, volgens aftenemen examen.

c. Tot opwekking van praktischen zin zoude hunnen dienen :

9. ten eerste een rekenboek, verder gaande dan het reeds bestaande, dat slechts de 4 hoofdregels bevat. De vervaardiging hiervan is evenwel geene gemakkelijke taak. Minder moeijelijk zal zijn de zamenstelling van een boek met rekenkundige opstellen, die volgens de opgemelde regels en de gewone regel van drieën oplosbaar zijn, ook de decimaal rekening zoude met der tijd kunnen worden onderwezen.

10. Een boekje over het planeten-stelsel, behelzende o. a. eene korte en begrijpelijke beschrijving van onze aarde, hare verhouding tot de zon en de maan, de oorzaak der jaargetijden, van dag en nacht, der luchtverschijnselen etc. waardoor vele verkeerde en soms onrustbarende voor-

stellingen (zooals b.v. bij zons- of maansverduistering, bij het verschijnen van een komeet als anderzins langzamerhand) zouden worden uitgeroeid althans getemperd,

Eene aardrijkskunde, leerende de verhouding der verschillende landen, hare grootte, bevolking etc. komt mij minder doelmatig voor, en is het beter zich ten deze tot algemeenheden te bepalen, b. v. de vermelding der verschillende menschenrassen, voorname diersoorten, verschillende vegetatie enz. om hen een algemeen overzigt van onzen aardbol te geven.

11. Een boekje over landbouw, inhoudende eene korte beschrijving van het leven der plant en hetgeen tot bevordering van haren groei of ter harer veredeling zoo al kan worden gedaan, ten nutte der menschheid.

Opsomming van nuttige planten, te beginnen met de voornaamste kultuurplanten (des noods later te vervolgen met eene beschrijving en zeer korte of beknopte handleiding van hare kultuur en bereiding), met opgave van het gebruik en zoo mogelijk het voordeel dat zij door verbouwen kunnen afwerpen; — wijders een paar woorden over veeteelt en de teelt van zoetwater- en zeevisch alsmede van de bereiding voor den handel van deze laatsten.

In dit boekje zou de Soendanees kunnen worden attent gemaakt op de voordeelen eener geschikte bemesting (1) waardoor wijders verwisseling van grond niet zoo dikwerf noodzakelijk zoude worden, arbeid zoude worden uitgewonnen en bosschen gespaard; — verder op geschikte verwisseling van gewas, op het braakleggen, etc.

Het verhaal van iemand, die langzamerhand door den land- en veebouw en de vischteelt rijk wordt en algemeen geacht en gezien is, zoude hier als inleiding of naschrift niet misplaatst wezen.

12. Eene handleiding voor het landmeten.

De thans bestaande maleische zoude gemakkelijk (verbeterd) in 't Soendasch kunnen worden overgebragt.

---

(1) In het *Bataviasche* en *Buitenzorgsche* maakt de inlander reeds veel, doch op onvoordeelige wijze, gebruik van mest.

Te *Batavia* worden echter 10,000den wagenvrachten prachtige mest nutteloos verspild. b. v. tot demping van gaten of slooten.

13. Een boekje, bevattende de allereerste en gemakkelijk mede te deelen gronden der bouwkunde, voor zoover die den inlander kunnen te pas komen, gevolgd door een woord over het leggen van dammen, den aanleg van bruggen en wegen, alsmede omtrent de geschikste wijze van een geregelden en duurzamen aanleg van kampongs, zoowel met het oog op veiligheid (bij brand b.v.) als zindelijkheid en fraaiheid.

Een en ander zoude door bevattelijke teekeningen kunnen worden opgehelderd.

14. Teeken-voorbeelden, vooral teekeningen van ornamenten ten dienste van gereedschappen, meubels, houten huizen enz., waardoor de kunstzin kan worden opgewekt, zooals ik vermeen dat er reeds bestaan ten behoeve van den handwerksman in Europa.

15. Een boekje houdende korte beschrijving van in Europa of elders beoefend wordende kunsten en ambachten, van eenige takken van fabriekwezen en verschillende uitvindingen op praktisch gebied, vooral die waarvan door toepassing of gedeeltelijke navolging hier te lande nut zou worden gesticht en de onderzoekings- en ondernemingsgeest zou kunnen worden opgewekt.

Het spreekt van zelf dat met betrekking tot moeijelijke en ingewikkelde zaken, men zich bloot tot de mededeeling van eenige feiten zal dienen te bepalen.

In meerdere uitweiding kan worden getreden ten opzigte van de bereiding of bewerking van producten van dit land, voor zoo verre die uithoofde van hare eenvoudigheid als anderzins, voor den inlander uitvoerbaar zijn.

16. Ter opwekking van de zucht naar lectuur in verband tot *a*, *b* en *d* kan eindelijk nog worden gebruik gemaakt van inlandsche tjaritas, dongengs, pantoens en vooral van de tembangs (gedichten) op welke laatste vooral de Soendanees zeer verzot is en waarnaar hij uren lang kan zitten luisteren.

Eenige episoden uit de roemrijke dagen van Nederland, voor zoo verre zij deze bezittingen vreemd zijn, zullen stellig eenen gunstigen indruk achter laten.

Nog vóór dat de bovenbedoelde maatregel genomen werd, bood de heer *Holle* twee Soendasche schoolboeken aan de Regering aan, getiteld pantoen, handelende over de geschiedenis van Padjadjaran en vertaling van een Maleisch verhaal genaamd de gebroeders Achmad en Mohamad, tot wier uitgave voor 's lands rekening besloten werd. (1)

Van denzelfden schrijver werd later nog eene handleiding voor de teelt van zoetwater visch in de Soendasche taal, o. a. ten dienste der scholen op Gouvernements kosten uitgegeven. (2)

Eindelijk werd het aantal Soendasche schoolboeken met een leerboekje vermeerderd. (3)

Ten aanzien van Maleische leer- en leesboeken rees de vraag bij de beoordeeling van een dergelijk, met vele, slechts in een bepaald gedeelte van Nederlandsch-Indie verstaan wordende woorden zamengesteld werkje, wat de voorkeur verdient om de schoolboeken te doen zamenstellen in het gewone, algemeen als zuiver erkende Maleisch, dan wel in de verschillende, in de onderscheidene gewesten gebruikelijke dialecten. Eene beslissing in deze was op ult. December 1860 nog niet genomen. (4)

Wijders werd tot de uitgave besloten van de volgende schoolboeken, als:

1°. voor het Maleisch:

a. *J. R. P. F. Gonggrijp*, vertaling der bijbelsche verhalen voor kinderen van *C. Schmid*. (5)

b. *A. A. Voorneman*, peladjaran hadat boewat anak moeda.

c. Idem, tjerita dari satoe anak laki laki njang tjinta orang toewanja. (6)

2°. voor het Javaansch:

a. Dr. *W. Palmer van den Broek*, rekenboek over de geheele en gebroken getallen. (7)

---

(1) Besluit 10 Januarij 1860, no. 3.
(2) » 6 December 1860, no. 26.
(3) Missive 1ste Gouvernements Secretaris 29 Junij 1860, no. 1368.
(4) Missive 1e Gouv. Secretaris 20 December 1860, no. 2898.
(5) Missive 1e Gouv. Seretaris 13 April 1860, no. 375.
(6) Besluit 3 November 1860, no. 40.
(7) » 10 September 1860, no. 48.

b. herdruk van een spel- en leesboekje. (1)

Aan den ambtenaar, belast met het zamenstellen van een Maleisch woordenboek, ***H. von Dewall***, die eene reis naar Malakka had ondernomen, werd opgedragen het verzamelen van verschillende in Britsch-Indie uitgegeven of gebruikte schoolboekjes, die met nut op de inlandsche scholen in Nederlandsch-Indie ingevoerd of ten behoeve van deze omgewerkt kunnen worden.

Deze maatregel leidde in 1860 nog niet tot resultaten. (2)

(1) Besluit 1 September 1860, no. 57.

(2) » 30 November 1860, no. 11.

VERZAMELINGS-STAAT.

Opgave der ten behoeve van den Inlander in de natenoemen Residentiën, verstrekte en verkochte schoolboeken enz. over het jaar 1860.

Orde nummer.	OMSCHRIJVING DER BOEKEN.	NAMEN DER RESIDENTIEN. Tijdstip wanneer de verstrekking heeft plaats gehad.	Batavia.	Samarang.	Bezoekie.	Banjoewangie.	Soerabaija.	Kedirie.	Salatiga.	Tagal.	Banjoemaas.	Preanger Regentschappen.	Bandjermassin.	Djokjokarta.	Cheribon.	Muntok.	Padang.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
1	Aardrijkskunde (Maleisch) dr. Wilkens . . .	1860	—	—	—		—	40	4	—	—	—	—	—	—	20	12	76	33.
1*a*	Ardjoeno Wiwoho	»	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
2	Brodo IJoedo; Romo, Ardjoeno Sosro . . .	»	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	Nog zijn verstrekt en verkocht » *Evangelie van Johannes* in het *Tobasch*, door *H. N. van der Tunk* aan den resident van *Tappanolie* 36 exemplaren.
3	Brieven in het Javaansch, door T. Roorda . .	»	1	1	4	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	
4	Dharmo Wasitho	»	5	—	—	30	1	100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	136	
5	Javaansche vertaling van 57 fabelen	»	5	—	—	30	1	100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	136	
6	Leesboek in Ngoko (Javaansch) § *a*	»	—	—	—	—	—	—	25	15 30	—	—	—	—	—	—	—	70	
7	Idem in Kromo » § *b*	»	—	—	—	—	—	—	25	15 30	—	—	—	—	—	—	—	70	
8	Lees- en spelboekje (Maleisch) § *c*	»	211	—	—		—	—	25	15 30	50	—	—	—	—	—	—	334	
9	Idem (Javaansch) § *d*	»	—	—	—	—	60	25	30	—	—	—	—	—	—	—	—	115	
10	Idem (Soendaasch) § *e* . . .	»	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	
11	Leesboekje (Maleisch) I stukje	»	48	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		—	48	
12	Idem (idem) II »	»	48	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	48	
13	Leesboekjes door Gonggrijp (Maleisch) . . .	»	71	—	—	10	—	—	—	—	—	60 30	—	—	—	—	—	171	
14	Leesboekje (Soendaasch) Jav. Car.	»	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34	
15	Romo (Javaansche tekst)	»	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	
16	Rekenboekje in het Javaansch door Wilkens	»	29	—	—	30	—	60	25	—	50	—	—	—	—	—	—	194	
17	Rekenboekje (Soendaasch) Jav. Car.	»	3	—	—	—	—	—	—	—	—	30	—	—	—	—	—	33	
18	Spraakkunst (Javaansch) 2 deelen in 1 band door T. Roorda	»	1	1/1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	
19	Vasucheiner grammatik der Daijaksche sprache door A. Hardeland	»	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	5	
20	Verzameling (tweede) van zedelijke verhalen (Javaansche vertaling)	»	11	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21	
21	Wettelijke bepalingen (Javaansche vertaling) in linnen band	»	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
22	Wettelijke bepalingen (Javaansche vertaling) ingenaaid	»	1	1	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
23	Wettelijke bepalingen (Maleische vertaling) ingenaaid	»	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	
24	Wetten (Javaansche) door T. Roorda (de Nawala, Radata. enz.)	»	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2	
25	Wiwoho Djarwo (Javaansche tekst)	»	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
26	Woordenboeken (Javaansche) in prachtband .	»	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	
27	Zamenspraken (Jav.) door C. F. Winter sr. . .	»	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
28	Idem (id.) 1e deel, door C. F. Winter	»	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
29	Idem (id.) 2e » » idem	»	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
30	Woordenboek (algemeen Ned. Mal.) door Roorda v. Eijsinga	»	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
31	Daijaksch Deutsches Wortenbuch van A. Hardeland	»	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	
32	Woordenboek (Jav. Ned.) door Gericke . . .	»	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			1	

GYMNASIUM

WILLEM III.

TWEEDE JAARLIJKSCH VERSLAG van het Collegie van Curatoren van het Gymnasium Willem III.

Kon in het vorig verslag nog slechts melding worden gemaakt van de eerste voorbereidende maatregelen door het collegie van curatoren genomen, om in gevolge zijn mandaat, de nieuwe stichting in het leven te roepen, thans mag hetzelve er met zelfvoldoening op wijzen, dat zijne pogingen om *Indie* zoo spoedig mogelijk in het genot te stellen van de voordeelen der Koninklijke magtiging met den besten uitslag zijn bekroond.

Immers nog in den loop van het jaar 1860 werd het Gymnasium geopend, terwijl tegen het eind van dat jaar reeds 68 jongelieden als interne-leerlingen en 6 als externes eene plaatsing hadden bekomen.

Deze aanvankelijk zoo heugelijke uitkomst, waarmede nu een jaar geleden het collegie zich niet had durven vleijen, is men aan het gelukkig zamentreffen van verschillende omstandigheden hoofdzakelijk verschuldigd.

De krachtige medewerking en het volle vertrouwen der Regering, waarin het collegie zich bij voortduring verheugen mogt, - de hooge ingenomenheid met de nieuwe stichting, door het Nederlandsch Indisch publiek aan den dag gelegd, zóó dat nog vóór de opening meer dan 100 aanvragen om plaatsing waren ingekomen, - de spoedige aankomst van den in *Nederland* benoemden Rector Directeur, die reeds drie docenten en den administrateur hier te lande aantrof en weldra door den conrector, den præceptor en twee docenten zou

worden achtervolgd; zoomede de omstandigheid, dat de op het voor Gymnasium bestemde pand aanwezige gebouwen na eenige veranderingen en kleine aanbouwingen al dadelijk gelegenheid tot voorloopige huisvesting van den Rector en administrateur niet alleen, maar bovendien van 70 leerlingen aanboden, — dit alles werkte zoo gunstig zamen, dat in de maand September jl. tot de opening van het Gymnasium kon worden overgegaan.

En dat zulks niet met overhaasting is geschied heeft de ondervinding reeds voldingend bewezen.

Immers van den eersten dag heerschte in het Gymnasium in elk opzigt de gewenschte orde en regelmaat, terwijl het onderwijs al dadelijk een aanvang heeft kunnen nemen en sedert zonder eenige stoornis is voortgezet.

Ruim 2 maanden na de opening, op den 27sten November jl. had in het Gymnasium eene gedenkwaardige plegtigheid plaats. Door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal *Chs. F. Pahud* werd namelijk de eerste steen gelegd van het hoofd-gebouw der inrigting, van welke plegtigheid het collegie een verslag in het licht heeft gegeven.

Nadere bijzonderheden omtrent hetgeen in het afgeloopen jaar is geschied, laat men hieronder volgen.

Collegie van Curatoren.

Aan Dr. *P. Bleeker*, dirigerend officier van gezondheid der 1e klasse werd door den Gouverneur-Generaal op zijn verzoek, wegens vertrek, eervol ontslag verleend als lid van het collegie van curatoren, onder dankbetuiging voor de vele goede en gewigtige diensten als zoodanig bewezen.

Op voordragt van het collegie werd in zijne plaats benoemd, Mr. *H. Klein*, advocaat en procureur bij het Hoog Geregtshof van *Nederlandsch Indie*, die in den boezem van het collegie den heer *Bleeker* ook verving als lid der commissie voor opvoeding en onderwijs.

Tot bevordering van een geregeld toezigt over den gang van zaken aan het Gymnasium werd door het collegie bepaald, dat iedere maand een zijner leden (en zulks om beurten) zich hiermede meer in het bijzonder zou hebben te belasten.

De betrekking van adjunct-secretaris werd door de Regering voor den tijd van één jaar gecontinueerd en de titularis Mr. *H. D. Levijssohn Norman* door het collegie op nieuw tot deze functien geroepen.

Personeel.

Op voordragt der corresponderende commissie in Nederland werden door Zijne Excellentie den Minister van Staat, Minister van Kolonien successivelijk ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld:

Dr. *S. A. Naber*, rector van het Gymnasium te *Haarlem*.
Dr. *J. Meuleman*, docent aan het Gymnasium te *Deventer*.
Dr. *L. W. G. de Roo*, privaat docent te *Beesterzwaag*.
A. N. Clavier, privaat docent te *Leeuwarden*.

G. Th. Gezelschap, leeraar bij de société littéraire en aan het institut horticole te *Gent*, ten einde respectivelijk bij het Gymnasium te worden geplaatst als Rector-Directeur, Conrector, Praeceptor, docent in de Fransche en docent in de Engelsche taal, en zulks op den voet van het voorkomende in de besluiten der Indische Regering van 22 September 1859 no. 3 en 4.

Door de corresponderende commissie in *Nederland* werd bij den Minister van Koloniën te vergeefs eene poging aangewend tot verhooging van de tractementen van den conrector en praeceptor elk met *f* 50 's maands, en tot vermeerdering met 20 pct. van de gratificatien bij de aanstelling.

Reeds in de maand Junij 1860 kwam de heer *Naber*, die de reis herwaarts per landmail had gemaakt, hier te lande aan en ontving kort daarop zijne benoeming tot Directeur met den titel van Rector van het Gymnasium Willem III.

ZEd. trof hier aan behalve den 2en docent in de wis- en natuurkunde *W. Schwertzel* en den administrateur *R. F. Alberts*, van wie reeds in het vorig verslag is melding gemaakt, den sedert benoemden docent in de Nederlandsche taal *C. C. Homburg*, laatstelijk Gouvernements onderwijzer te *Riouw* en den met de waarneming der betrekking van docent in de Hoogduitsche taal belasten sergeant bij het gar-

nizoens-battaillon der 1e militaire afdeeling op *Java*, *G. A. Fuhrmann*, geweẑen docent aan de Gymnasien te *Rinteln* en te *Hersfeld* in het Keurvorstendom *Hessen*.

Met dit kleine personeel werd in de maand September jl. tot de opening van het Gymnasium overgegaan. Het ontving echter weldra de uit Nederland verwachte versterking door de aankomst per Kosmopoliet van de bovenvermelde heeren Dr. *J. Menleman*, *A. N. Clavier* en *G. Th. Gezelschap*, die door den Gouverneur-Generaal terstond tot de voor hen bestemde betrekkingen benoemd werden.

Daar alleen voor den Rector-Directeur en den administrateur in het voor Gymnasium bestemde gebouw de noodige appartementen ter bewoning konden worden afgezonderd, moesten de verschillende docenten, in afwachting van den opbouw der voor hen te bestemmen woningen, met eene indemniteit van huishuur genoegen nemen, welke door de Regering werd gesteld: voor den conrector, praeceptor en eersten docent in de wis- en natuurkunde op *f* 150 's maands, en voor den 2en docent in de wis- en natuurkunde en de vier docenten in de levende talen op *f* 110 's maands, en zulks beginnende van en met de maand van aankomst te *Batavia* of dienstaanwaarding met toekenning van vol tractement, en eindigende met de maand waarin de voor hen bestemde woningen hun zullen worden aangewezen.

Aan heeren docenten werd gelegenheid gegeven voor eigen kosten tijdelijke gebouwen op te rigten op het erf van het Gymnasium, zijnde hiervan door drie gebruik gemaakt.

Uit het vorenstaande blijkt, dat aan het bij de organieke regeling toegestaan vast personeel alleen nog slechts ontbreekt de eerste docent in de wis- en natuurkunde, zijnde het aan de corresponderende commissie in *Nederland* nog niet mogen gelukken een daartoe geschikt persoon aan het opperbestuur voor te dragen.

Daar de hierbij ondervonden moeijelijkheden volgens het schrijven dier commissie moesten worden toegeschreven aan het voor bedoelden eersten docent gesteld vereischte van in het bezit te zijn van den doctoralen graad, werd op

voorstel van het collegie, aan den Minister van Koloniën door het Indisch bestuur medegedeeld, dat bij hetzelve geen bezwaar bestaat, om eventueel bij gebleken onmogelijkheid om eenen geschikten doctor philosophiae naturalis in de betrekking van eersten docent in de wis- en natuurkunde aan het Gymnasium te verbinden, met dispensatie van het bepaalde bij het Indisch besluit van den 22 September 1859 No 3, eenen bekwamen en geschikten ongegradueerde tot die betrekking te benoemen, met noodiging om in dien zin te handelen.

Tot dansmeester aan het Gymnasium benoemde het collegie van curatoren den heer *J. J. Belle* op eene toelage van *f 60* 's maands en zulks voor het geven van 2 uur dansles in de week aan al de leerlingen (het kostende der muziek daaronder begrepen). Reeds in de maand November j.l. werd met dit onderrigt een aanvang gemaakt.

Een voorstel van het collegie tot benoeming van een teekenmeester, aan wien tevens het onderrigt in het zwemmen en de gymnastiek zou kunnen worden opgedragen, was op het einde van het jaar bij de Regering nog in behandeling.

Hoezeer het collegie an curatoren, in verband met het bepaalde bij art. 16 van het reglement, dat het onderwijs in de muziek voor hen, die het wenschen te ontvangen, afzonderlijk in rekening wordt gebragt, aan de betrokken ouders en voogden de keuze van den muziekonderwijzer wenschte over te laten, vermeende het evenwel tot bevordering eener goede regeling van dezen tak van opvoeding zich met verscheidene muziekonderwijzers te *Batavia* in aanraking te moeten stellen en van de voorwaarden kennis te nemen, waarop zij zich aan het Gymnasium zouden wenschen te verbinden.

Dit had ten gevolge, dat de gunstig bekende musicus *E. T. Rijckmans*, wiens conditiën het aannemelijkst waren, aan ouders en voogden werd aanbevolen, wenschende het collegie hem in zijne pogingen behulpzaam te zijn om op het Gymnasium klassikaal muziek-onderwijs ingang te doen vinden, waarvan het doeltreffende speciaal bij eene inrigting als het Gymnasium niet kan worden miskend.

Daar men zich in genoegzame deelneming verheugen mogt, werd de heer *Rijckmans* weldra in staat gesteld om aan zijn project van klassikaal muziek-onderwijs begin van uitvoering te geven.

Evenwel bleven sommige ouders en voogden aan andere muziek-onderwijzers ondanks hunne meer bezwarende voorwaarden de voorkeur geven, waarmede het collegie van curatoren genoegen nam en tevens aan den Rector-directeur opdroeg om zich ten aanzien van de verder te treffen schikkingen zoo met dezen als met den heer *Rijckmans* te verstaan.

Hier verdient nog vermelding, dat als geneesheer aan het Gymnasium werd verbonden de op zijn verzoek eervol ontslagen dirigerend officier van gezondheid bij de Nederlandsche marine *W. M. Smit*, thans practiserend geneesheer te *Batavia* op eene toelage van *f 300* 's maands.

Leerlingen.

In de maand Augustus j.l. werd met het afnemen van het admissie-examen van de ingeschreven candidaten een aanvang genomen, te *Batavia* ten overstaan der commissie van opvoeding en onderwijs uit het collegie van curatoren, en elders ten overstaan van de subcommissie van onderwijs, die op verzoek van het collegie bij eene circulaire der Hoofdcommissie met de aan het examen te geven rigting nader in bijzonderheden werden bekend gemaakt.

Tot op het einde van het jaar werd door 74 jongelieden waarvan ruim de helft van *Batavia* (zie bijlage) voldoend examen afgelegd en bekwamen van dezen overeenkomstig hun verlangen 68 eene plaatsing als internes en 6 als externes. Slechts door drie, waarvan één te *Batavia*, één te *Samarang* en één te *Soeracarta*, werden geene genoegzame blijken gegeven van de lessen op het Gymnasium met vrucht te kunnen bijwonen, op grond waarvan hunne afwijzing plaats had.

In verband met de beschikbare ruimte werd in afwachting van de daarstelling van het hoofdgebouw het maximum der internes gesteld op 70 en dat der externes op 20.

Het totaal der candidaten bedroeg onder ultimo 1860 *vier-*

en-dertig, wordende voor de meesten van dezen eene plaatsing als *interne* begeerd.

Onder dezen en ook onder de reeds opgenomen leerlingen komen eenige jongelieden voor, die in het belang hunner opvoeding zich reeds in *Nederland* bevonden, doch op het berigt der stichting van het Gymnasium *Willem III* door hunne hier te lande aanwezige ouders zijn terug ontboden ten einde aan deze inrigting hunne opvoeding te ontvangen. Voorwaar de schoonste lofspraak op 's Konings milde beschikking!

De gezondheidstoestand der leerlingen was over het algemeen gunstig te noemen. Door den geneesheer wordt zoo wel een dagelijksch ziekenrapport als een maandelijksch geneeskundig overzigt opgemaakt, welk laatste regtstreeks aan het collegie van curatoren wordt ingediend.

Het gedrag der leerlingen liet behoudens enkele uitzonderingen weinig of niets te wenschen over; omtrent hunnen aanleg en vorderingen kan vermeld worden, dat het vroeger door hen genoten onderwijs in aanmerking genomen, Rector en docenten over het algemeen voldaan zijn.

Opvoeding en Onderwijs.

Door de commissie van opvoeding en onderwijs werden, in overleg met den Rector-Directeur, reglementen van orde voor de docenten en voor de leerlingen provisioneel vastgesteld. Bij het einde van het jaar maakte de definitive zamenstelling dezer verordeningen zoomede de instructie voor den Rector-Directeur tusschen dezen en genoemde commissie nog een punt van gedachtenwisseling uit.

Inmiddels werd de Rector-Directeur uitgenoodigd om door de indiening van beknopte weekrapporten en van meer zakelijke maandrapporten het collegie van curatoren geregeld op de hoogte te houden van den gang van zaken aan het Gymnasium.

De leerlingen zijn verdeeld geworden in 5 klassen, waarvan eene tot afdeeling *A* behoort, twee tot afdeeling *B*, en twee tot het pro-gymnasium.

Volgens de voorloopig in werking gebragte *series lectionum*-(les-verdeeling) is het onderwijs in de geschiedenis en aard

rijkskunde opgedragen aan *Dr. J. Meuleman*, dat in de Latijnsche taal aan *Dr. L. W. G. de Roo*. dat in de mathesis aan de heeren *Schwertzel* en *Fuhrmann*, dat in de Nederlandsche taal aan de heeren *de Roo* en *Homburg*, dat in de Fransche taal aan de heeren *Clavier* en *Gezelschap*, dat in de Hoogduitsche taal aan den heer *Fuhrmann* en dat in de Engelsche taal aan den heer *Gezelschap*.

Ook deze aangelegenheid, welker geheel voldoende regeling op velerlei bezwaren afstuit, was op het einde van het jaar bij de commissie van opvoeding en onderwijs nog in nadere overweging.

Het godsdienstig onderwijs werd in overleg met de verschillende kerkbesturen nog dit jaar geregeld, terwijl door den kerkeraad der Evangelische gemeente eene bank in de Willemskerk als zitplaats voor de jongelingen van het Gymnasium Willem III welwillend werd beschikbaar gesteld.

De levering van boeken en van schrijf behoeften ten dienste van het Gymnasium voor zooveel derzelver aankoop hier te lande zou plaats hebben, werd door het collegie van curatoren respectivelijk opgedragen aan de heeren *G. Kolff en Co.* en aan den heer *H. M. van Dorp* beide te *Batavia*.

Gebouwen.

In het vorig verslag is medegedeeld dat de Directeur der burgerlijke openbare werken bij de magtiging tot aankoop van het voor Gymnasium bestemde pand op *Salemba* de opdragt ontving, om zoodra mogelijk na overleg met het collegie van curatoren door tusschenkomst van hetzelve plans en begrooting in te dienen voor de daarstelling van de nog aan dit pand ontbrekende gebouwen.

Nadat in voldoening aan deze opdragt de Directeur der burgerlijke openbare werken zijne plannen en begrootingen omtrent bedoelde bijbouwing, uitgewerkt naar aanleiding van een vooraf door het collegie zamengesteld programma, aan hetzelve had doen toekomen, hielden de meeste leden met het oog op het eindcijfer der begrootingen, en op den geraamden termijn van anderhalf jaar, welke alleen voor de oprigting van het hoofdgebouw benoodigd zou zijn, zich vast overtuigd

dat een particulier voor minder geld en met meer spoed een zoo belangrijk bouwwerk zou kunnen daarstellen, en werd op grond hiervan aan de Regering het verzoek gedaan aan het collegie van curatoren te doen kennen, dat het in Hare bedoeling ligt, dat het collegie geheel en al de zorg op zich neme voor de daarstelling en den opbouw van alle de gebouwen, welke voor het ontworpen Gymnasium nog noodig worden geacht.

Op uitnoodiging der Regering lichtte vervolgens het collegie dit voorstel nader toe, door te kennen te geven, dat met hetzelve niets anders wordt bedoeld dan het erlangen eener autorisatie om zonder tusschenkomst van het civiel bouwdepartement plan en begrooting voor de daarstelling der nog ontbrekende gebouwen te doen opmaken, met het oogmerk, om na daarop de sanctie der Regering te hebben verkregen, hetgeen tevens de goedkeuring van het voor de invoering geraamd cijfer zou in zich sluiten, tot eene aanbesteding of bijzondere opdragt van het werk over te gaan.

Ondanks deze toelichting gaf de Regering aan het collegie van curatoren te kennen, dat Zij door het geleverde betoog niet overtuigd was geworden, dat de daarstelling van de nog ontbrekende gebouwen, buiten bemoeijenis van het civiel bouw departement door particulieren, voor minder geld en met meer spoed beter kan worden ten uitvoer gelegd, met uitnoodiging om dientengevolge alsnog met den meesten spoed den Directeur der burgerlijke openbare werken in staat te stellen tot het doen opmaken en indienen van plans en begrootingen van kosten, waarbij zonder de deugdzaamheid van de gebouwen op te offeren, de meest mogelijke spaarzaamheid wordt betracht.

Daar intussehen met het oog op de voorgenomen opening van het Gymnasium de tijd drong, werd in afwachting van het arresteren van bedoelde projecten en begrootingen van kosten, onder goedkeuring der Regering een begin gemaakt met de daarstelling in daghuur van de meest noodzakelijke veranderingen van en kleine aanbouwingen bij het pand op *Salemba*, tot welk einde de noodige fondsen werden beschikbaar gesteld.

Als een vervolg hierop werd naar aanleiding van de door het collegie van curatoren ondersteunde voorstellen van den Directeur der burgerlijke openbare werken, door de Regering bepaald en voor zoo veel noodig goedgekeurd, dat het pand op Salemba tot Gymnasium zal worden ingerigt en geschikt gemaakt in den geest van het door het collegie opgemaakte (gewijzigde) programma en overeenkomstig het in verband daarmede bij de Directie der burgerlijke openbare werken ontworpen distributie-plan.

Wijders werd al dadelijk magtiging verleend tot de daarstelling van het hoofdgebouw (slaapruimte voor 120 à 130 en schoollocalen voor 150 leerlingen moetende bevatten), en werd de Directeur der burgerlijke openbare werken tevens aangeschreven om het noodige te verrigten tot het uitbesteden van de daarstelling van dit gebouw, en tot het inmiddels bijeenbrengen, tegen het weder beschutten en ruw bewerken van de benoodigde houtwerken, die door het Gouvernement aan den eventuelen aannemer zouden worden geleverd.

Deze uitbesteding had tot resultaat, dat het werk gegund werd aan de architekten *Chaulan* en *Deeleman*, aan wie onder anderen de verpligting is opgelegd om het werk in 14 maanden op te leveren.

Inmiddels was spoedshalve met het leggen der fondamenten van het hoofdgebouw in daghuur van bestuurswege een aanvang gemaakt, ook opdat de voorgenomene plegtigheid van het leggen van den eersten steen des hoofdgebouws door Zijne Excellentie den Gouverneur-General op den door Hem bepaalden dag (27 November jl.) zou kunnen plaats grijpen.

Ten slotte verdient hier nog melding dat door het collegie bij den Directeur der burgerlijke openbare werken werd aangedrongen op de spoedige indieningen van project en begrooting voor de op te rigten ziekenzaal, waaraan behoefte bleek te bestaan.

Huishouding en financien.

Behalve de som van *f 25,000* in het jaar 1859 tot dekking der kosten van de eerste inrigting van het Gymnasium toegestaan, werd tot hetzelfde einde in dit jaar eene som van *f 15,000* nader beschikbaar gesteld.

Deze fondsen bleken ongeveer toereikend te zijn om de eerste inrigting voor het tegenwoordig maximum van 70 internes te bekostigen. Met het oog evenwel op de ruimere behoeften, welke bij de daarstelling van het hoofdgebouw zich zullen voordoen, werd in de laatste dagen van het jaar een nieuw krediet van *f 20,000* aan de Regering aangevraagd.

De door de commissie voor huishouding en financien gedane bestellingen in *Europa*, werden prompt geexecuteerd en op grond hiervan tot nieuwe overgegaan.

Met den aanmaak der tenue voor de leerlingen belastte zij tot wederopzeggens de firma *Brandon & Co.* te *Batavia*.

Ten dienste der huishouding werden 5 Europesche suppoosten, allen gewezen militairen, en eene Europesche vrouwelijke bediende, elk op eene toelage van *f* 50 's maands door meergenoemde commissie aan het Gymnasium verbonden en onder de bevelen van den administrateur gesteld. De instructie van dezen laatsten en de reglementen voor de suppoosten waren op het eind van het jaar nog in behandeling.

Het inlandsche personeel onderging van lieverlede eenige uitbreiding; de commissie voor huishouding en finantien waakt echter, dat hetzelve zoo veel slechts mogelijk binnen de door de noodzakelijkheid aangewezen grenzen blijft beperkt, zonder vooralsnog dit onderwerp harer zorgen voor eene definitieve regeling vatbaar te achten.

Door het gewestelijk bestuur worden bij voortduring een tiental kettinggangers ten dienste van het Gymnasium beschikbaar gesteld, die aldaar onder een Afrikaanschen mandoor werkzaam zijn.

Aan de militaire rijks-apotheek te *Weltevreden* werd door de Regering de verstrekking opgedragen van alle ten behoeve van het Gymnasium vereischte geneesmiddelen, terwijl ook reeds de eerste benoodigdheden werden aangeschaft voor eene daarbij op te rigten huis-apotheek.

Bijlage

LIJST der Leerlingen onder ultimo December 1860.

Volgnummer.	NAMEN EN VOORNAMEN.	Ouderdom.	Geboorteplaats.	Laatste woonplaats.
1	W. J. T. Hora Siccama .	17 jaar.	Batavia.	Batavia.
2	J. T. Hora Siccama. . .	16 »	Batavia.	Batavia.
3	L. T. Hora Siccama . .	12 »	Utrecht.	Batavia.
4	P. C. Halkema	14 »	Tagal.	Batavia.
5	C. L. C. Halkema . . .	13 »	Tagal.	Batavia.
6	V. H. C. Halkema . . .	12 »	Tagal.	Batavia.
7	F. Th. Peereboom Voller .	15 »	Batavia.	Batavia.
8	F. Elliott	17 »	Batavia.	Batavia.
9	A. J. Elliott , ...	13 »	Batavia.	Batavia.
10	E. Lavalette	15 »	Batavia.	Batavia.
11	H. Zoetelief	13 »	Batavia.	Djocjokarta.
12	W. S. J. Winter . . .	15 »	Benkoelen.	Mokko Mokko.
13	V. A. van Swieten. . .	13 »	Bagelen.	Batavia.
14	J. L. Moerman	11 »	Batavia.	Batavia.
15	F. H. L. E. Meeng . . .	17 »	Pattie.	Poerwakarta.
16	C. P. F. Meeng	15 »	Pattie.	Poerwakarta.
17	J. A. Monod de Froideville .	15 »	Koedoes.	Pekalongan.
18	H. J. Monod de Froideville .	14 »	Batavia.	Pekalongan.
19	H. J. Meertens	13 »	Batavia.	Batavia.
20	C. L. G. van den Berg .	15 »	Djocjokarta.	Djocjokarta.
21	R. H. G. Reineke . . .	17 »	Soerabaija.	Soerabaija.
22	B. W. van Hogezand . .	17 »	Amsterdam.	Batavia.
23	A. L. Hollander	12 »	Padang.	Batavia.
24	A. M. G. van Braam . .	14 »	Oml. v. Batavia.	Batavia.
25	W. A. Meijer	14 »	Djocjokarta.	Batavia.
26	W. Meijer	17 »	Batavia.	Batavia.
27	W. P. van Berkel Bik . .	11 »	Batavia.	Batavia.
28	A. L. D. Andeweg . . .	15 »	Batavia.	Batavia.
29	J. H. Andeweg	13 »	Batavia.	Batavia.
30	B. Francis	12 »	Batavia.	Batavia.
31	J. M. Esche	12 »	Tenger Agong.	Bandong.
32	H. J. Klein.	14 »	Batavia.	Batavia.
33	J. Quartero	17 »	Pasoerocan.	Pasoerocan.
34	P. S. Quartero	14 »	Pasoerocan.	Pasoerocan.
35	L. G. Brodie	13 »	Batavia.	Batavia.
36	H. L. G. Brouwer . . .	15 »	Batavia.	Samarang.
37	F. H. de Nijs	17 »	Magelang.	Batavia.
38	C. H. A. de Nijs . . .	14 »	Tjiringin.	Batavia.
39	D. H. L. Stephan . , .	17 »	Batavia.	Batavia.
40	M. G. Diepenheim . . .	15 »	's Gravenhage.	Batavia.
41	A. Rappard	11 »	Samarang.	Batavia.
42	E. E. F. Chaulan . . .	13 »	Batavia.	Batavia.
43	R. J. van Motman . . .	15 »	Buitenzorg.	Buitenzorg.
44	C. W. J. van Motman . .	13 »	Buitenzorg.	Buitenzorg.
45	C. Schrijn	11 »	Buitenzorg.	Buitenzorg.

Volgnummer.	NAMEN EN VOORNAMEN.	Ouderdom.	Geboorteplaats.	Laatste woonplaats.
46	G. W. van Zevenbergen .	15 jaar.	Serang.	Batavia.
47	A. J. Boulet	11 »	Samarang.	Batavia.
48	J. H. W. Verstift . . .	11 »	Samarang.	Samarang.
49	G. J. van Essel	hebben zich tot opname		Samarang.
50	F. Hamelberg	nog niet aangemeld.		Buitenzorg.
51	B. B. S. Crone	11 jaar.	Batavia.	Batavia.
52	W. de Vogel	13 »	Samarang.	Salatiga.
53	R. H. Schultz	15 »	Soerakarta.	Soerakarta.
54	D. G. Schultz	13 »	Soerakarta.	Soerakarta.
55	S. D. Brandon	11 »	Batavia.	Batavia.
56	E. Burger	11 »	Batavia.	Batavia.
57	A. M. Meertens	11 »	Soerabaija.	Batavia.
58	K. A. Groenewald . . .	12 »	Tagal.	Batavia.
59	P. Bezoet de Bie . . .	13 »	Rotterdam.	Batavia.
60	P. van Beek	14 »	Batavia.	Batavia.
61	C. H. C. Bijvanck . . .	14 »	Amsterdam.	Batavia.
62	G. C. W. Bijvanck . . .	12 »	Amsterdam.	Batavia.
63	H. C. M Bijvanck . . .	11 »	Amsterdam.	Batavia.
64	F. W. Willemsen . . .	14 »	Tagal.	Tagal.
65	H. van Blommestein . .	13 »	Soeracarta.	Batavia.
66	J. van Blommestein . .	11 »	Samarang.	Batavia.
67	F. G. A. Akker	12 »	Kedong Kebo.	Passoeroean.
68	H. J. van Zadelhoff . .	15 »	Ternate.	Cheribon.
69	J. J. A. H. Wassink . .	14 »	Soerabaija.	Batavia.
70	E. G. D. G. Wassink . .	12 »	Soerabaja.	Batavia.
71	J. J. Deeleman	13 »	Batavia.	Batavia.
72	P. E. van Gent	16 »	Djokjokarta.	Djokjokarta.
73	G. V. Hogenraad . . .	10 »	Madioen.	Madioen.
74	A. Boutmij	12 »	Batavia.	Cheribon.